ГРАМОТА

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

Олександр АВРАМЕНКО
Зара ТИЩЕНКО

УКРАЇНСЬКА мова

8

Олександр Авраменко, Зара Тищенко

«Українська мова»
підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти

Видавництво «Грамота»
2025

УДК 811.161.2(075.3)
А21

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 21.02.2025 № 347)

Авраменко О., Тищенко З.
А21 Українська мова : підруч. для 8 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2025. 184 с.
ISBN 978-617-559-035-5

Підручник відповідає Державному стандарту загальної середньої освіти та модельній навчальній програмі «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти *(авт. колектив: О. В. Заболотний, В. В. Заболотний, В. П. Лавринчук, К. В. Плівачук, Т. Д. Попова)*.

Основу цього підручника становить матеріал із синтаксису словосполучення та простого речення, а також із розвитку мовлення.

У цій навчальній книжці більш спрощено подано теоретичні відомості, а дидактичний матеріал дібрано за тематичним принципом.

УДК 811.161.2(075.3)

ISBN 978-617-559-035-5

© Авраменко О. М., Тищенко З. Р., 2025
© Видавництво «Грамота», 2025

Навчальне видання

АВРАМЕНКО Олександр Миколайович, *ТИЩЕНКО* Зара Робертівна

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей».

В оформленні підручника використано матеріали з інтернет-видань, що перебувають у вільному доступі.

Редакторка *С. Бабич.* Художня редакторка *Н. Антоненко.*
Технічна редакторка *Л. Ткаченко.* Комп'ютерна верстка *О. Руденко.* Коректорка *С. Кашка.*

Формат 84×108/16. Ум. др. арк. 19,32. Обл.-вид. арк. 17,37. Наклад прим. Зам. №

Видавництво «Грамота». 01033, м. Київ, вул. Паньківська, 25, оф. 15.
Електронна адреса: info@gramota.kiev.ua; www.gramota.kiev.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано в ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.

За модельною навчальною програмою «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти *(авт. колектив: О. В. Заболотний, В. В. Заболотний, В. П. Лавринчук, К. В. Плівачук, Т. Д. Попова)*.

Дорогі друзі!

Цього року ви починаєте опановувати синтаксис і пунктуацію, тобто переходите на ще вищий рівень вивчення української мови, адже речення стоїть значно ближче до мовної реальності, у якій ви живете. Слова є будівельним матеріалом для речення, за допомогою якого ви вже можете передавати свої думки, інтонації та емоції. Ми дійшли до розділу науки про мову — синтаксису, який уже повною мірою вступає у взаємодію з реальним спілкуванням, необхідним, як повітря, у нашому житті.

Цей підручник допоможе вам у цікавій і сучасній формі опановувати крок за кроком знання із синтаксису словосполучення та речення, а також правильно ставити розділові знаки, від яких багато що залежить, коли нам доводиться висловлювати думки.

Особливістю цієї книжки є, з одного боку, більш спрощений і доступний підхід до вивчення граматичних явищ, а з іншого — новий формат підручника — той, який використовують у Німеччині, Великій Британії, США й інших країнах світу з високим рівнем життя та освіти. Такий варіант підручника сприяє більш якісному опрацюванню ілюстрацій, таблиць і схем.

Сподіваємося, що вам буде цікаво вивчати синтаксис і пунктуацію за тематичним принципом добору навчального матеріалу. Це означає, що кожну граматичну тему ви будете засвоювати, використовуючи мовний матеріал із якоїсь конкретної галузі життя: людина, вдача й поведінка людей, спорт, вода, страви, одяг, сучасна музика, вишиваний рушник, замки України, мультфільми та ін.

Грамотне мовлення — невід'ємна ознака успішної людини. Підвищити свій мовний рівень вам допоможе вправа з культури мовлення, у якій ви знайдете типові помилкові (часто суржикові) конструкції: проблемні наголоси, колоритні приказки. Щоб навчання мови було більш цікавим та ефективним, радимо користуватися електронним додатком. У ньому ви знайдете завдання в тестовій формі, інтерактивні вправи, різноманітні відеоматеріали тощо.

Вправа для спостережень — правила — вправи для тренування — вправа з культури мовлення — домашнє завдання — це типова будова кожного уроку. Сподіваємося, що такий формат сприятиме чіткості й організованості в опануванні української мови. Ознайомтеся з піктограмами, що, як маяки в морі, орієнтуватимуть вас на різні види роботи. Успіхів!

Автори

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

 — спостереження;

 — творче завдання;

 — ключ-відповідь;

 — робота в парах;

 — робота в групах;

 — культура слова;

 — словник;

 — домашнє завдання.

ВСТУП

§ 1 МОВА ЯК ЗАСІБ ПІЗНАННЯ, ВПЛИВУ ТА ГОЛОВНА ОЗНАКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1. Розгляньте ілюстрацію та виконайте завдання.

А. Доберіть підпис до ілюстрації: великий віз, Великий Віз, «Великий Віз».

Б. Доведіть, що від нюансів правопису слів залежить розуміння текстової інформації.

2. Прочитайте текст і поміркуйте, чому мову називаємо системою знаків.

Цікаво, що українці й болгари тим самим жестом позначають протилежні відповіді: ми, кивнувши головою вниз, кажемо «так», а наші південні сусіди — «ні». На Мальті, висловлюючи заперечення «ні», злегка торкаються кінчиками пальців до підборіддя, повернувши кисть уперед, а у французів та італійців цей жест означає, що в людини щось болить. Так само буває і зі словами: у різних мовах те саме слово може мати різні значення. Порівняйте їх у таблиці.

булка	*укр.* хліб із пшеничного борошна	*болг.* наречена
кава	*укр.* ароматний тонізуючий напій	*япон.* річка
кабан	*укр.* дика чи свійська тварина	*фр.* хатина

Отже, слова — це своєрідні знаки: француз, почувши слово *кабан*, уявляє хатину, українець — тварину, а японець — портфель.

Мо́ва — вид знакової діяльності людини, який полягає в застосуванні усталених у певній спільноті слів для позначення предметів, понять та явищ дійсності з метою обміну інформацією і фіксації за допомогою звукозапису чи письма.
За допомогою мови ми *спілкуємося* та *пізнаємо* світ. Словом можемо людину розчулити, порадувати й, навпаки, засмутити, тобто за допомогою мови ми можемо на людину *впливати*.

3. Прочитайте легенду та виконайте завдання.

Якось один вельможа, запросивши до себе гостей, поцікавився в мудреця, що на світі найкраще. Мудрець відповів:

— Найкраще у світі — це мова. За допомогою мови будують міста, розвивається культура народів. За допомогою мови ми вивчаємо науки, здобуваємо знання. А ще за допомогою мови люди можуть зрозуміти одне одного, вирішувати різні питання, просити, вітати, миритися, виконувати прохання, надихати на подвиги, висловлювати радість, освідчуватися в коханні. Тому немає нічого кращого за мову.

Такі думки припали до душі присутнім. Тоді вельможа поцікавився в мудреця, що ж на світі найгірше. Мудрець відповів:

— Найгірше у світі — це мова.

Усі здивувалися такій відповіді, а мудрець пояснив:

— За допомогою мови люди засмучують і розчаровують одне одного. За допомогою мови можна обманювати, хитрувати, сваритися. Мова може зробити людей ворогами, призвести до війни, нею наказують руйнувати міста й навіть цілі держави, вона може приносити в наше життя горе й зло, принижувати, ображати. Чи може бути щось гірше за мову?!

Не всім було приємно слухати таку відповідь... *(нар. тв.)*.

А. Які слова мудреця свідчать про те, що мова є засобом: а) спілкування; б) пізнання; в) впливу?

Б. Ще раз прочитайте легенду. Перекажіть її *(усно)*.

4. Випишіть народні вислови, у яких ідеться про мову як засіб впливу. Розкрийте зміст одного з них, навівши приклад із художнього твору, історії або власного життя *(усно; три-чотири речення)*.

- Не кидай слів на вітер.
- Байка байкою, а борщ стигне.
- І від солодких слів буває гірко.
- Спершу подумай, а потім повідай.
- Шабля ранить тіло, а слово — душу.
- Від теплого слова й лід розмерзається.
- Дурний язик попереду розуму біжить.
- Краще переконувати словами, ніж кулаками.
- Слово не горобець: вилетить — не спіймаєш.

За походженням слова поділяють на питомі українські *(буква, обрій, чинник)* **та іншомовні** *(літера, горизонт, фактор)*.

Мовознавці радять **віддавати перевагу питомим українським словам,** а іншомовні вживати лише за крайньої потреби — тоді, коли немає власне українського відповідника: *балет, політика, формула*. Найчастіше запозичені слова використовують **як терміни в науковому стилі**: *інфінітив, префікс* (мовознавство); *діагональ, радіус* (геометрія); *атмосфера, галактика* (астрономія).

5. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Увідповідніть іншомовні слова з питомими українськими словами.

Іншомовне слово	*Питоме українське слово*
1 аномалія	**А** доба
2 аргумент	**Б** доказ
3 фактор	**В** знання
4 епоха	**Г** чинник
	Д відхилення

2. Увідповідніть іншомовні слова з питомими українськими словами.

Іншомовне слово	*Питоме українське слово*
1 азартний	**А** рівнозначний
2 гуманний	**Б** злободенний
3 адекватний	**В** звичайний
4 тривіальний	**Г** запальний
	Д людяний

3. Увідповідніть іншомовні слова з питомими українськими словами.

Іншомовне слово	*Питоме українське слово*
1 консолідувати	**А** пристосовувати
2 деградувати	**Б** вичерпувати
3 адаптувати	**В** об'єднувати
4 домінувати	**Г** занепадати
	Д панувати

Володіти українською мовою як мовою свого громадянства — **обов'язок** кожного громадянина / кожної громадянки. Українська мова є невіддільним атрибутом української державності, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокиївської доби. Українська мова — доконечна умова державності України та її соборності *(Конституційний Суд України)*.

Доконе́чний — обов'язковий, неодмінний; неминучий.

6. Прокоментуйте висловлення *(усно)*.

- Нації вмирають не від інфаркту — спочатку їм відбирає мову *(Л. Костенко)*.
- Народ, що відмовляється від своєї мови, відмовляється від самого себе, а та частина народу, яка міняє мову, робить ріпучий крок до зміни національної належності *(Й. Л. Вайсґербер)*.

7. Прокоментуйте кожний пункт пам'ятки вправних ораторів.

Пам'ятка

Як стати вправним оратором

1. Короткі речення.
2. Чіткий план промови.
3. Факти або звернення до почуттів.
4. Оратор не енциклопедія: енциклопедія є в людини вдома.
5. Не шукайте ефектів, які не ведуть до головної мети.
6. Трибуна безжальна: людина на ній більше оголена, ніж на пляжі.
7. Пам'ятайте: що коротша промова, то менше шансів «провалитися».

8. Розшифрувавши народний вислів, розкрийте його зміст кількома реченнями *(усно)*.

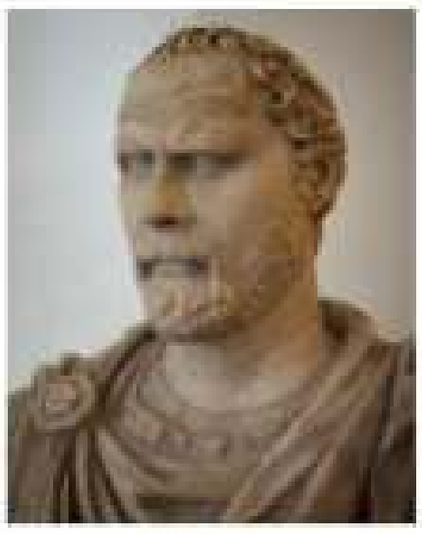
(г // ж)

← к + малий, сполучн. + розум + додати
(ж. р.) (протиставн.) (Р. в.) (мин. час, док. вид)

9. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

Неправильно	Правильно
навчатися мові	навчатися мови
являється засобом пізнання	є засобом пізна́ння
ідеться мова про	ідеться про; іде мова про

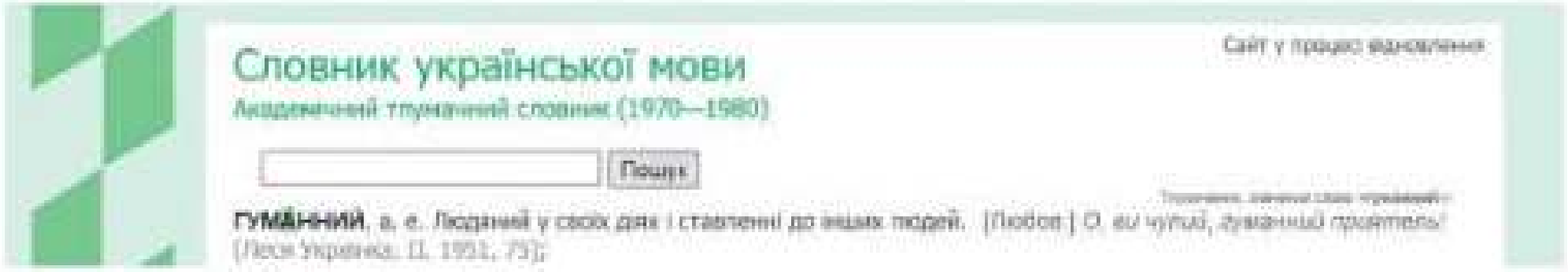
10. Навчіться переказувати текст про Демосфена так, щоб було цікаво його слухати. Скористайтеся порадами з *вправи 7*.

Мабуть, найбільш яскравим прикладом того, чого може досягнути людина, є Демосфен. Його перша промова провалилася, та інакше й бути не могло: природа наділила його якостями, що були не сумісні з ораторською діяльністю. Маленький зріст, слабкий голос, погана дикція, нервове посмикування плеча... Здавалося б, дорога на трибуну для нього закрита назавжди. Але Демосфен не опустив рук: щодня він приходив на берег моря і, набравши в рот каміння, відпрацьовував дикцію. При кожному неправильному положенні язика каміння впиналося в піднебіння; говорив так голосно, щоб заглушити шум морського прибою. Аби подолати смикання тіла, підвішував до стелі меча, який щоразу при надмірному рухові втикався в плече. Неймовірно, але завдяки таким тренуванням Демосфен позбувся своїх недоліків і став одним із найбільш блискучих ораторів *(за Л. Зубенко)*.

До речі... Нині з'ясувати лексичне значення невідомого слова, його написання чи переклад можна миттєво й будь-де: у крамниці, в автобусі, у парку чи вдома... Звичайно ж, якщо у вас під рукою смартфон. Для цього потрібно зайти в інтернет, знайти потрібний словник і в пошукове віконце ввести слово, яке вас цікавить. Ось кілька авторитетних онлайн-словників:

Словник української мови, або **СУМ** (тлумачення слів, уживання їх у реченнях)

Український лінгвістичний портал «Словники України online» (форми слова, синоніми, наголошування слів, фразеологізми)

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 2 ВИСЛОВЛЕННЯ НА ДИСКУСІЙНУ ТЕМУ З ВІДСТОЮВАННЯМ ВЛАСНОЇ ПОЗИЦІЇ

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

У взуттєвій крамниці:
— Чи можна приміряти коричневі полуботки?
— Немає в нас такого!
— Як немає? Он же вони стоять?
— Чи не можна по-людськи сказати — полусапожки?
— Ні, я мірятиму полуботки!!! Або прощавайте!
— Ну гаразд, полуботки...

А. Визначте репліку, яка є аргументом покупчині *(усно)*.

Б. Чи був аргумент переконливим? Прокоментуйте.

Дискýсія — це обговорення певного суперечливого питання з метою дійти згоди. В основі словесного змагання — відстоювання власної позиції. Висловлення на дискусійну тему має своєрідну будову.

Будова дискусійного висловлення

1. Теза (позиція): *«Вважаю, що ...»*
2. Аргумент (доведення позиції): *... бо; ... тому, що.*
3. Приклади (підтвердження думки): *«Яскравим прикладом цього є ...»*
4. Висновок (правильність позиції): *«Отже, ...»*

Зауважте!

Треба пам'ятати, що суть дискусії полягає в переконливості аргументів і в усвідомленні того, що критику потрібно спрямовувати не на співрозмовника, а на висловлену ним думку.

2. Ознайомтеся з порадами щодо вміння дискутувати, аби відстояти власну позицію.

Порада № 1. Змініть підхід до відстоювання власної позиції. Треба усвідомити, що це позитивна звичка, а не синонім до слів *нахабство* й *агресія*. Ваша самовпевненість має йти в ногу з повагою до оточення. Відстоюючи свої інтереси, не намагайтеся принизити співрозмовника.

Порада № 2. Не сумнівайтеся в тому, чи говорити про свої потреби та бажання. Здебільшого для того, щоб дійти згоди, не обов'язково боротися, достатньо про це попросити й аргументувати власну позицію.

Порада № 3. Під час розмови не просіть вибачення за те, що у вас є потреба серйозно поговорити, бо обговорювати проблеми — це цілком нормально. Щоб не ставити свого

співрозмовника в глухий кут, одразу запропонуйте вирішення питання. Добре підготуйтеся до розмови, якщо хочете мати позитивний результат *(І. Погорецька)*.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

НАША ЗБРОЯ

Нині наша калинова, наша лагідна й ніжна мовонька з ласкавої та приязної мовусеньки перетворилася на жорсткий і навіть жорстокий конструкт. Ще у 2014 році мова стала нашою зброєю, яку наприкінці 2022-го взяли в руки всі.

«Слово, чому ти не твердая криця?» — запитувала Леся Українка понад сто років тому.

«Це хто тут не твердая криця? — обурено відповідає наша мова сьогодні. — Цілком навіть твердая, цілком навіть криця, броня, кулемет, джавелін».

Сьогодні ми нищимо ворога на всіх фронтах. Мова стала тією зброєю, яку видали кожному ще від народження. Щоб крити ворога не артою, а мовою, не потрібно проходити спеціальних навчань і комісій у військкоматі, не треба ризикувати життям, щоб доставити на передову медичне забезпечення. Достатньо лише нею розмовляти.

Послуговуючись українською, ви робите боляче ворогові, а це дуже й дуже немало. Вирішивши забувати російську й вивчати українську, ви робите достатньо для завершення цієї війни *(за О. Дубчак)*.

Конструкт — тут: система цінностей.

А. Сформулюйте тему й основну думку тексту.

Б. Визначте тезу, аргументи, приклади та висновок висловлення.

4. Прочитайте та поясніть значення висловів *(усно)*.

1. Хто мови своєї цурається, той сам себе стидається *(нар. тв.)*. 2. Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ *(К. Ушинський)*. 3. Мова вмирає, коли наступне покоління втрачає розуміння значення слів *(В. Голобородько)*. 4. Наша родова мова — це оселя духу *(М. Дочинець)*. 5. Мова зникає, коли нею не говорять про любов *(С. Жадан)*.

5. Підготуйте висловлення на дискусійну тему з відстоюванням власної позиції щодо свідомого послуговування українською мовою в усіх царинах життя. За потреби використайте опорні слова.

Опорні слова			
іменники	**прикметники**	**дієслова**	**прислівники**
побут суспільство громадянин	обґрунтований красномовний патріотичний	переконати підтвердити донести	чітко зрозуміло упевнено

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО
Морфологія. Орфографія

§ 3 САМОСТІЙНІ Й СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ, ВИГУК

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Ех, ще одне тепле літечко всміхнулося і швидко відпливло від нас...

А. Визначте, до яких частин мови належать слова в реченні *(усно)*.

Б. Обґрунтуйте належність слів до самостійних і службових частин мови.

2. Доберіть до кожної частини мови по три приклади *(письмово)*.

	Частина мови	Приклади
1	іменник	..., ..., ...
2	прикметник	..., ..., ...
3	числівник	..., ..., ...
4	займенник	..., ..., ...
5	дієслово	..., ..., ...
6	прислівник	..., ..., ...
7	прийменник	..., ..., ...
8	сполучник	..., ..., ...
9	частка	..., ..., ...
10	вигук	..., ..., ...

Приклади: милуватися, тому що, усвідомлення, ку-ку, ж, синій, чисто, тобі, поміж, дев'яносто, оцінний, не, по-небесному, зате, сімнадцятеро, ох, згідно з, вулиця, милуючись, інший, знавець, біля, сяйливий, навіть, двійко, алло, влітку, їхній, але, синіти.

З других букв іменників і прикметників складіть назву літньої ягоди.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ПОЛЬОВІ КВІТИ

Дивує літо квітковим буянням дикої природи... Куди не поглянь — скрізь цвіте, рясніє, духмяніє. Краса! Ось усміхається до сонця волошка, що ніби ввібрала в себе небесний блават. А там далі, на галявинах і луках, зміяться зáрослі вероніки — блакитної квітки-медоноса. Милує погляд навіть отруйний вовкобій, що розкошує на берегах річок і на узбіччях. Напрочуд багате літо на квіти, хоча й осінь має свою квіткову принаду *(З. Якубова)*.

А. Випишіть по одному прикладу кожної самостійної частини мови та розберіть за будовою *(письмово)*.

Б. Складіть по одному тестовому завданню з теми «Самостійні й службові частини мови». Обмінявшись зошитами, проведіть взаємоперевірку.

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

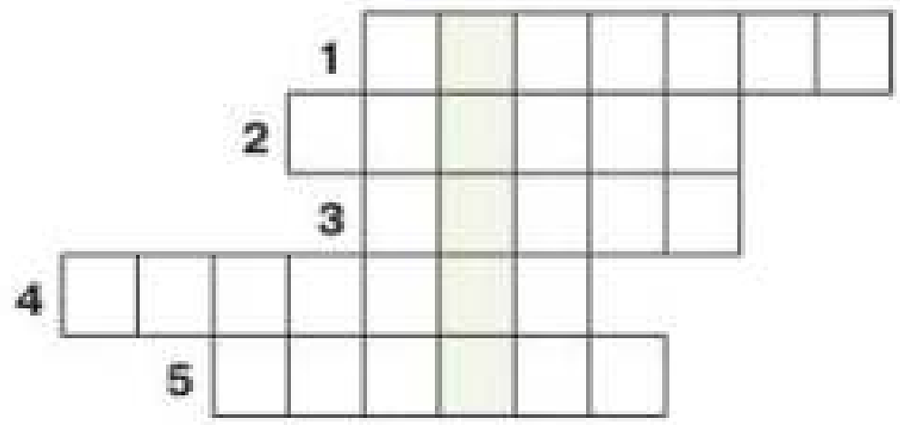
Установіть відповідність.

Слово	*Частина мови*
1 зелень	**А** іменник
2 зелений	**Б** прикметник
3 зеленіти	**В** займенник
4 зелено	**Г** дієслово
	Д прислівник

5. Розгадайте малюнковий кросворд.

А. Зробіть фонетичний розбір відгаданого слова *(усно)*.

Б. Напишіть вільне есе за словом-відгадкою.

6. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

нагі́дка — нагідки́ **ча́стка — частки́** **за́гадка — загадки́**

7. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Б..жоли раді ц..віту, а люди — літу. 2. У/літку один тижд..нь рік г..дує. 3. Двіч.. на рік літа не/буває. 4. Коли в/літку не/ходив по малину, у/зимку вже піз..но. 5. Літо дає корін..я, а осінь — насін..я. 6. Садок у/літку, як к..жух у/зимку. 7. Літо запасає, а зима з..їдає *(нар. тв.)*.

А. Перепишіть речення, уставивши, де потрібно, пропущені букви та знявши риску.

Б. Надпишіть над кожним словом перших трьох речень, якою частиною мови воно є.

§ 4 ДІЄСЛОВО ТА ЙОГО ФОРМИ

1. Прочитайте слова та виконайте завдання.

відпочивати **відпочивальник** **відпочиваючи** **відпочилий**

А. Яке слово «зайве»? Чому?

Б. Як називаємо ці дієслівні форми?

2. Доберіть до кожної форми дієслова по три приклади *(письмово)*.

Форма дієслова		Приклади
1	неозначена форма (інфінітив)	... , ... , ...
2	особове дієслово	... , ... , ...
3	безособова форма на *-но, -то*	... , ... , ...
4	дієприкметник	... , ... , ...
5	дієприслівник	... , ... , ...

Приклади: загартований, загартовуймося, загартовано, загартувати, загартовуючись; скупаний, скупалися, скупано, скупавшись, скупатися; оздоровлюючи, оздоровлювано, оздоровлюваний, оздоровити, оздоровлюватимеш; зів'ю, звитий, звити, звивши, звито.

3. Відредагуйте та запишіть сполуки слів.

Освіжаючий напій, не дивлячись на перешкоди, зворушуюче виконання, відмінити заняття, ходімте до школи, підняти питання, давайте поговоримо, зустрічаються помилки, ця вправа виконується швидко, нами записано дату, хвилююча зустріч, дасиш олівець, навчатися принципам, опанувати мовою, збираючий урожай.

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Лише змінні форми дієслова наявні в рядку
   - **А** пожовклий, бігатиму, присівши
   - **Б** сміялися, дозрілий, присмачена
   - **В** зібганий, відпливаймо, виконано
   - **Г** гортаймо, зірваний, відбиватися
2. Усі дієслова у формі минулого часу наявні в рядку
   - **А** рятувати, рятуєш, рятуватиму
   - **Б** плаватимемо, плавали, пливуть
   - **В** лякатися, лякаюся, лякатимуться
   - **Г** іскрився, іскрилося, іскрилася

3. НЕПРАВИЛЬНО утворено форму наказового способу дієслова в рядку

А намалюйте
Б хай намалює
В давай намалюємо
Г нехай намалюють

5. Знайдіть в інтернеті трек на вірш П. Тичини «Гаї шумлять...». Послухайте його та виконайте завдання.

А. Випишіть усі дієслова. Надлишіть над кожним особу, число, час і рід *(якщо є)*.

Б. Опишіть картину, що виникла у вашій уяві від прослуханого *(усно)*.

6. Запам'ятайте, як правильно наголошувати дієслова.

ви́сіти **вишива́ний** **заіржа́віти**

7. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ЯГОДИ

Літо й рання осінь — пора для зміцнення організму натуральними вітамінами. Потужним джерелом украй потрібних для людини речовин є ягоди. Це найкращі антиоксиданти, які, пригнічуючи розмноження шкідливих бактерій та вірусів, покращують травлення. Ягоди легко виводять з організму знешкоджені токсичні речовини, оздоровлюють судини, а також, маючи сечогінну й протизапальну дію, запобігають утворенню каменів. Завдяки клітковині та низькій калорійності деяких плодів можна схуднути без відчуття голоду. Доведено, що ягоди сприяють омолодженню організму *(за О. Скиталінською)*.

А. Перепишіть текст, виділіть кольором дієслова. Надлишіть над кожним його дієслівну форму.

Б. Підготуйте розповідь про страви з ягід, які традиційно готують у вашій родині *(усно)*.

П.-О. Ренуар. Полуниці

§ 5 РОЗРЯДИ ПРИСЛІВНИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

Нарешті дійшла Даринина черга купувати морозиво.
— Мені, будь ласка, пломбір із полуницею.
— Прошу!
— (Велике, щиро) дякую вам! — відповіла Дарина.

А. Виберіть із дужок потрібне слово.

Б. Якою частиною мови воно є?

2. Доберіть до кожного розряду прислівників по три приклади *(письмово)*.

Розряд прислівників		Приклади
1	якісно-означальні	..., ..., ...
2	способу дії	..., ..., ...
3	міри та ступеня дії	..., ..., ...
4	місця дії	..., ..., ...
5	часу дії	..., ..., ...
6	причини дії	..., ..., ...
7	мети дії	..., ..., ...

Приклади: щотижня, поблизу, навмисне, ледве, смачно, спересердя, на́зирці, колись, ненароком, по-літньому, найтепліше, сонячно, спеціально, абиде, вдало, віч-на-віч, трохи, додому, позавчора, спросоння, напока́з.

3. Перепишіть речення, уставляючи прислівники з довідки.

1. Хоч тепло ще, та осінь вже підходить ... *(Н. Забіла)*. 2. Чекаючи на господаря, вовк ... розглядав якихось комашок *(В. Рутківський)*. 3. ... підкралися сутінки *(О. Підкопай)*. 4. Михáся ... біжить городами... *(В. Шкляр)*. 5. ... розбігалися сріблясті водяні вуса, підсвічені місячним промінням *(В. Рутківський)*. 6. Жайворонок уже ... співає. *(М. Дочинець)*.

Довідка. Щодуху, зрáння, жартома, навсібіч, непомітно, знічев'я.

- Проаналізуйте вставлені прислівники *(за зразком, письмово)*.

куди?

Зразок. Пішли **додому** *(місце дії)*.

4. Визначте, якою частиною мови є виділені слова.

Виділені слова	Частини мови
1 Уже було *по/вересневому* затишно.	**А** прислівник (часу)
2 Зустрінемося *в/день* святкування.	**Б** прийменник + іменник
3 Ступаю *по/вересневому* листю.	**В** прислівник (місця)
4 *В/день* ще сонячно й тепло.	**Г** прийменник + прикметник
	Д прислівник (способу дії)

5. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

Пишний (ж. р.) + **розділ. зн.** + **як** + **у / в** + **сад** + (одн.)

А. Утворіть від прикметника прислівник. Розберіть утворене слово за будовою *(письмово)*.

Б. ***Проєкт.*** Об'єднайтеся в групи та виконайте проєкт на тему «Вишня навколо нас», дослідивши використання вишні в запропонованих галузях. Під час захисту проєкту застосуйте не менше семи прислівників різних розрядів.

6. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

баро́метр **термо́метр** **кіломе́тр**

7. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ЗАПАХИ ЛІТА

Війнуло динями. Дині пахнуть тепло. Кавуни, так ті — холодно. А дині — тепло й м'яко. І люблять дині пахнути там, де їх немає. Вони люблять пахнути здалеку, там, де живуть кавуни... І ще вони люблять пахнути потроху: війнуть своїм теплом — і стихнуть, і знову пахнуть самі кавуни — холодом і росою *(М. Вінграновський)*.

А. Випишіть прислівники, позначаючи в дужках розряд кожного з них.

Б. Запишіть відомі вам прізвища та назви населених пунктів, що походять від назв баштанних культур.

Ю. Журка. На баштані

Баштáн — ділянка поля, на якій вирощують кавуни, дині чи гарбузи.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 6 УСНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЕКОЛОГІЧНУ КУЛЬТУРУ ЛЮДИНИ НА ОСНОВІ РІЗНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

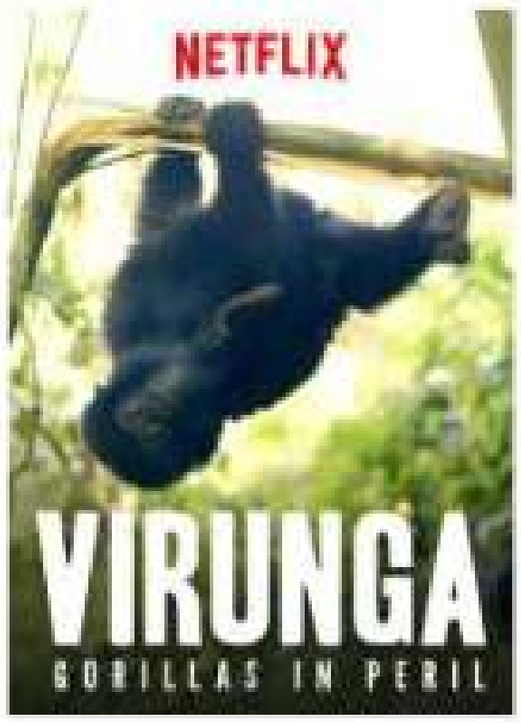
1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

А. Якою тематикою об'єднано ілюстрації?

Б. На які джерела інформації вони вказують?

Повідо́млення — один із жанрів усного висловлювання; невеликий за обсягом твір, призначений для публічного виголошення з метою привернути увагу до важливої суспільної або морально-етичної теми.

Джерелами інформації для повідомлення можуть бути:

- власні спостереження за подіями;
- засоби масової інформації;
- документальні фільми;
- науково-популярна література;
- наукова література (дисертації, статті);
- тематичні лекції, вебінари, конференції;
- музеї, виставки, екскурсії тощо.

Дисерта́ція — наукова робота, яку захищають на вченій раді для здобуття наукового ступеня.

2. Опрацюйте орієнтовний алгоритм дій для створення повідомлення.

Алгоритм створення повідомлення

Виберіть тему → усвідомте мету → опрацюйте два-три джерела → продумайте вступ, основну частину, висновок → запишіть план *(за бажанням)* → послуговуйтеся опорними словами.

3. Прочитайте уривок із дисертації та виконайте завдання.

Соціальна екологія — наука, яка вивчає закономірності впливу суспільства на біосферу та зміни в ній, що впливають на кожну окрему людину й на суспільство в цілому.

Екологічна етика — учення про основи стосунків із природою, заснованих на визна́нні морального статусу природи, усвідомленні її цінностей, повазі до права на гармонійне існування всіх складників природних екосистем *(Т. Пузир)*.

А. Визначте стиль мовлення тексту.

Б. Яка мета цього повідомлення? Чи знали ви такі терміни?

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ВИНАХІД УКРАЇНЦЯ

Спосіб виготовляти папір з опалого листя Валентин Фречка винайшов іще в школі. Тоді в хімічній лабораторії разом із викладачем створив технологію отримання целюлози з опалого листя, з якої потім вони й почали виробляти папір. Нині проєкт має підтримку від Усесвітнього фонду дикої природи. Отже, з листя, що раніше вважали сміттям, сучасний стартап виготовляє папір, пакети та коробки для овочів і фруктів *(Я. Панюшкіна)*.

А. Визначте головну думку та тип мовлення тексту.

Б. Назвіть елементи будови тексту — вступ, основну частину, висновок.

В. Які інформаційні джерела можуть поширювати його?

5. Підготуйте й виголосіть повідомлення на одну з тем: «Земля не вибачає байдужості»; «Знати, щоб оберігати»; «Альтернатива пластиковим пакетам від українського бізнесу»; «Екологічна культура для мене — це ...». Використайте опорні слова.

Опорні слова

іменники	прикметники	дієслова	прислівники
екомислення біотехнології екотолока	глобальний раціональний небайдужий	берегти формувати долучатися	свідомо гуртом постійно

6. Складіть список улюблених книжок / кінофільмів про екологічну культуру людини, поділіться ним у месенджері з однокласниками й однокласницями.

§ 7 НАПИСАННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

1. Прочитайте слова та виконайте завдання.

А. Як треба писати ці прислівники?

Б. Поясніть правила їхнього написання.

2. Доберіть до кожного способу написання прислівників (прислівникових сполук) по чотири приклади *(письмово)*.

Написання	Приклади
разом	… , … , … , …
окремо	… , … , … , …
з дефісом	… , … , … , …

Приклади: сяк/так, аби/як, на/жаль, без/вісти, пліч/о/пліч, без/відома, до/ла́ду́, в/літку, в/загалі, хтозна/де, уві/сні, казна/коли.

З других букв прислівників, написаних разом і з дефісом, складіть назви міст.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ УКРЗАЛІЗНИЦІ

Компанія «Укрзалізниця» розпочала модернізацію поїздів, пристосовуючи їх для перевезення людей з інвалідністю.

Уже де/далі більше з'являється інклюзивних приміських поїздів, вагони яких обладнані для людей на кріслах колісних як/найзручніше. До/ладу встановлено пандуси, у/середині вагонів є спеціальні місця, на/видноті кнопки виклику поїзної бригади, а також усі вказівники у вагоні нанесено шрифтом Брайля.

Крім того, відповідно до програми інклюзивності Укрзалізниці заплановано по/іншому облаштовувати вокзали в/середині та зупинні платформи, розпочато закупівлю крісел колісних для вагонів і підіймальних платформ тощо.

Отже, сучасне суспільство, по/всяк/час дбаючи про людей з інвалідністю, з/годом забезпечить їм зручність у транспорті *(із сайту Укрзалізниці)*.

А. Випишіть прислівники, знявши риску. Розберіть їх за будовою.

Б. Знайдіть у словнику значення терміна «інклюзивність». Поміркуйте, як кожен / кожна з вас може сприяти інклюзивності в нашому суспільстві *(усно)*.

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. З дефісом треба писати всі прислівники в рядку
   - **А** по/латині, мимо/їздом, по/завчора
   - **Б** хтозна/як, десь/інде, по/декуди
   - **В** по/всякчас, по/іншому, віч/на/віч
   - **Г** казна/коли, по/львівськи, будь/де

2. Правильно написано прислівник у реченні
   - **А** Заплава *подекуди* була покрита лататтям.
   - **Б** *У середині* лежало кілька вишитих рушників.
   - **В** Півні в селі *на-ввипередки* вітали сонце.
   - **Г** Пан Мартин мав *по дитячому* вразливе серце.

3. Прочитайте речення *(цифра позначає наступне слово)*.

Нам дуже (1)до/вподоби подорожі Карпатами (2)в/літку, коли стає звичним прокидатися (3)в/досвіта, щоб у горах пітбайком мчати (4)на/вздогін сонцю, (5)в/волю надихуватися лісовими ароматами, а повернувшись, смакувати (6)по/гуцульському приготованою юшкою з грибів.

Разом треба писати прислівники, позначені цифрами

- **А** 1, 3, 4, 6
- **Б** 2, 4, 5, 6
- **В** 2, 3, 4, 5
- **Г** 1, 2, 5, 6

5. Розкажіть про колишні або заплановані літні подорожі вашої родини, скориставшись картою Укрзалізниці. Застосуйте у своїй розповіді три різних за написанням прислівники *(усно)*.

6. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

здáлека **зрáння** **рáзом**

7. Перепишіть речення, знімаючи риску. Розберіть за будовою три прислівники *(на вибір, письмово)*.

1. На/пам'ять учити — розум гострити. 2. Гарний як біс у/ночі. 3. Ходить мовчки, а кусає по/вовчи. 4. Душа з/переля́ку в п'яти втекла. 5. Діло сяк/так волочиться, та покинути не хочеться. 6. У важкий рік зима в/двічі довша. 7. Свій пес най/болючіше кусає. 8. У гостях добре, а в/дома най/краще. 9. Хто в/ранці плаче, той у/вечері сміється. 10. Манівцями — далі, на/в/простець — най/ближче *(нар. тв.)*.

§ 8

СПОЛУЧНИКИ СУРЯДНОСТІ ТА ПІДРЯДНОСТІ. РОЗРІЗНЕННЯ ПРИЙМЕННИКІВ, СПОЛУЧНИКІВ, ЧАСТОК І СПІВЗВУЧНИХ СЛІВ ІНШИХ ЧАСТИН МОВИ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Як/би вчасно обірвали груші, то більше б зварили варення.
Як/би зірвати ту соковиту рум'яну грушку?

А. У якому реченні виділене слово можна замінити синонімом *аби*?

Б. Яке з виділених слів є сполучником?

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ГРУШІ

Сива груша височіла так високо, **що** й літаки обминали її, **щоб** не зачепитися **та** не впасти. На ній була тьма-тьмуща гнізд, часом більше гнізд, **ніж** самих груш, **і** коли влітку з тих гнізд птиці подавали свій голос, то до неї хоч не підходь. Здавалося, сива груша співає сама, аж страшно!

А ось — глива, її груші трохи глевкі, **а** хвостики в них короткі **й** закарлючені. А це — дуля. У неї найбільші, найсмачніші груші. За грушею-дулею — маленька груша-картоплянка. Вона ще спить **і** проснеться не скоро, **бо** доспіває пізно, перед снігом. А ці дві груші — груші-сагачки, їх, **як** і персик, посадив батько.

...Груші-сагачки терпляче стримували себе, **щоб** не зацвісти, **бо хоч** горобці й порозпускали хвости **та** крила, **але** не треба поспішати із цвітінням. **Бо** зацвітеш — **а** тут мороз! Отоді й спробуй зацвісти вдруге... *(за М. Вінграновським).*

- Заповніть таблицю виділеними в тексті сполучниками. Прокоментуйте їхню роль у реченнях.

Група за значенням	Приклади
Сурядності	
Підрядності	

3. Спочатку випишіть речення з виділеними прислівниками, а потім — із виділеними прийменниками.

1. Верхові повільно їхали **назустріч**. 2. Від галявини **назустріч** йому вийшло кілька чоловіків. 3. Грицик лежав **край** берега... *(В. Рутківський)*. 4. **Скраю** паляничка була вже підпечена *(З. Якубова)*. 5. Я чув, що **навпроти** Кам'яного острова росте діброва *(В. Рутківський)*. 6. З дверей **навпроти** пробивається тоненька смуга світла *(С. Васильченко)*.

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Виділену сполуку слів треба писати окремо в реченні

А *Що/б* нарвати груш, хлопчаки залізли на дерево.
Б *Що/б* батьки не хвилювалися, ми прийшли вчасно.
В *Що/б* грамотно писати, треба вивчити правила.
Г *Що/б* не сталося, а ми будемо разом завжди.

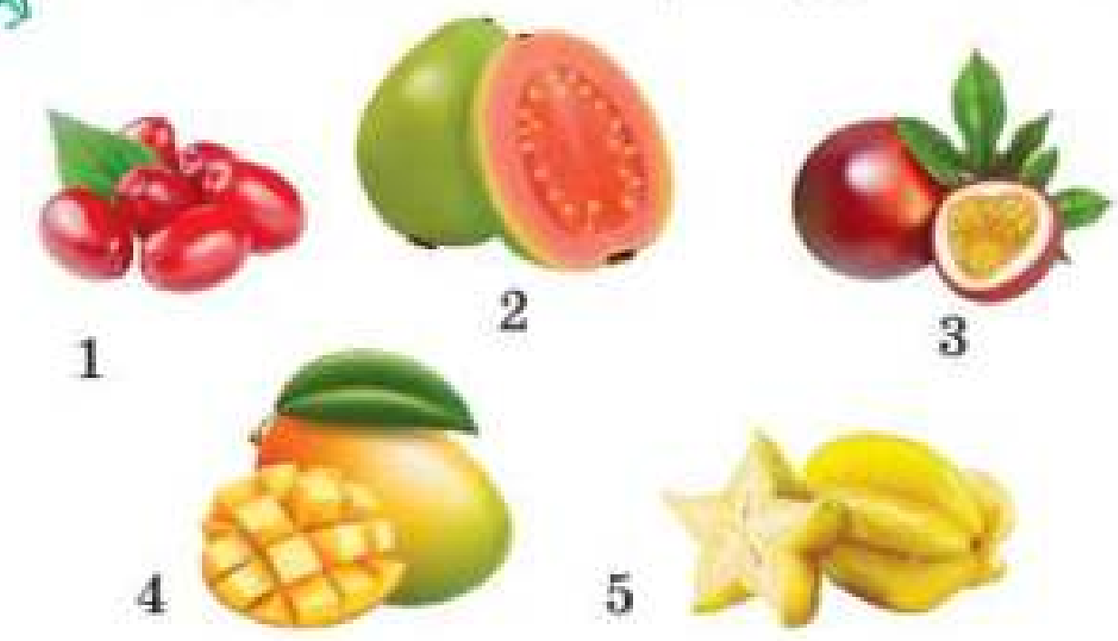
2. Прийменниками є всі виділені слова, ОКРІМ

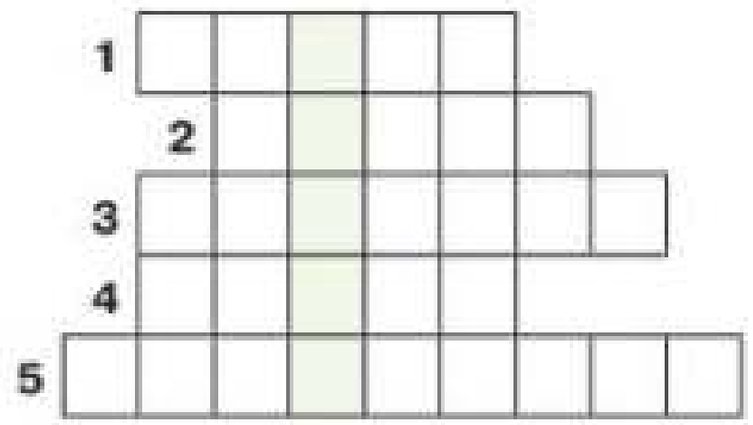
А *Навколо* театру цвітуть верес з айстрами.
Б *Поблизу* стадіону росте розкішний дуб.
В До міської бібліотеки вже було *близько*.
Г Бавлячись, білченята промчали *повз* дерево.

3. Сполучник виділено в реченні

А Ми трохи спізнилися, *за/те* не потрапили під дощ.
Б Поважаю однокласника *за/те*, що ні з кого не кепкує.
В Обожнюю мед *за/те*, що сприяє порятунку від утоми.
Г Дякую *за/те* незабутнє повідомлення в месенджері.

5. Розгадайте малюнковий кросворд і виконайте завдання.

А. Перевірте за словником наголос у слові-відгадці.

Б. Знайдіть в інтернеті значення слова-відгадки й аудіозапис. Підготуйте історичну довідку.

6. Запам'ятайте значення фразеологізмів.

Багато як з осики груш — зовсім немає.
Сидить як бабак у балці — ледарювати.
Розсівся як книш у печі — займати багато місця.

7. Перепишіть речення. Надпишіть над кожним виділеним словом, якою частиною мови воно є.

1. Миколка зупинився біля старої сивої груші. Вона так і звалася — сива. 2. Пахло осінню і літом разом. 3. Крапля впала в чорне око калюжі, та вже не з мідним, а зі срібним обводом. 4. А над садом, у синьому небі, цвіли білі молоді хмари. 5. Сім пурпурових — аж чорних — квіток завзято пашіли. 6. З річки щось люто хльоснуло, широко, навідліг, аж береги ніби попригиналися *(М. Вінграновський)*.

§ 9

НАПИСАННЯ *не* З РІЗНИМИ ЧАСТИНАМИ МОВИ

1. Прочитайте діалог із месенджера та виконайте завдання.

Мама: Сину, ти забрав сестричок із дитсадка?
Іван: Так, забрав. Там сказали, що дівчатка недоїдають.
Мама: Що? Голодують?!
Іван: Та ні, вередують!

А. Через написання якого слова між Іваном і мамою виникло непорозуміння?

Б. Як написання часток впливає на значення слів?

2. Доберіть до кожної умови написання **не** по два приклади *(письмово)*.

Умова написання	Приклади
Разом	
без *не* слово не вживаємо	… , …
добір синоніма без *не*	… , …
не у складі префікса ***недо-***	… , …
без пояснювального слова (при дієприкметнику)	… , …
Окремо	
слово без *не* вживаємо	… , …
при слові з *не* є протиставлення	… , …
заперечення дії	… , …
є пояснювальне слово (при дієприкметнику)	… , …
дієприкметник із *не* є присудком	… , …

Приклади: **не/дообідати; не/до́палок; не/моя; не/переписана вправа; не/холодний, а теплий; не/друг; досі не/переписана вправа; не/самовитий; вправа не/переписана; не/порушно; яблука не/зібрані; не/славити (ганьбити); не/дослуха́тися до порад; не/зібрані мною яблука; не/друг, а ворог; не/дослухати до кінця; не/зібрані яблука; не/славити (не прославляти).**

3. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. З не/запам'ятних часів не/подалік Байрачанського лісу хтось насипав вали. 2. Як із відра полив ніким не/очікуваний дощ. 3. Під деревом, не/зважаючи на подорожніх, бавилося троє веприків. 4. Зоря́на **не/квапно** пішла на не/виразний шурхіт. 5. Кінь не/покоївся та відмовлявся іти, передчуваючи **не/году**. 6. За пів години дівчині вдалося зробити не/абиякий полумисок. 7. Не/соромся, як сльози не/прошені, не/ховай на дні серця свій жаль *(О. Підкопай)*.

А. Перепишіть речення, знімаючи риску. Поясніть орфограми *(усно)*.

Б. Розберіть виділені слова за будовою *(письмово)*. Зробіть взаємоперевірку.

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

Прочитайте речення.

Перебуваючи в літньому таборі, ми ***(1)не/зчулися****, як* ***(2)не/тривалий*** *відпочинок закінчився, у кожного лоскітно затремтіло серце, і від цього досі* ***(3)не/знаного*** *почуття всім стало* ***(4)не/весело.***

Частку ***не*** треба писати окремо зі словом, позначеним цифрою

А 1
Б 2
В 3
Г 4

5. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

А. Поясніть написання слова з ***не*** в реченні.

Б. Складіть діалог на основі народного вислову та розіграйте в парах.

6. Запам'ятайте значення фразеологізмів.

Попікся як дід пампушкою — зазнати невдачі.
Розуміється як теля на пирогах — зовсім не тямити.
Живе як сорока на тернині — невлаштовано жити.

7. Перепишіть текст, знявши риску. Поясніть орфограми *(усно)*.

СОЛОВ'ЇНІ СПІВИ

— Хіба ж можна солов'їв знати? — не/втримався Микола.

— Усіх острівних солов'їв знаю, — відповів дідусь. — Торік було сорок п'ять. Скільки цього року — ще не/лічив. Дорога в них не/близька. Кажуть, в Африку на зиму літають.

— Дідусю, хіба солов'ї не/однаково співають? — усе ще не/могли хлопці збагнути.

— Авжеж, не/однаково. Котри́й молодий, у того й колін менше в співі, і не/такі вони довгі, як у старших. Одноліток більше п'яти-шести колін не/потягне, а в чотирилітка й за двадцять буває. Та й талант не/однаковий. Як у людей. Ось прислухайтеся.

Здавалося, саме повітря дзвеніло чарівни́м щебетанням цих не/перевершених співаків *(за Б. Комаром)*.

§ 10 УЖИВАННЯ *у/в, і/й, з/із/зі*

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

Євген: Привіт, друже! Куди так поспішаєш?
Славко: Вітаю! У мене сьогодні співбесіда на роботі.
Євген: О, це дуже відповідально! Бажаю вдачі!
Славко: Та характер маю, а от успіх не завадить...

А. У чому полягає недоречність Євгенового побажання?

Б. Як уживання ***в/у*** впливає на значення слова?

2. Доберіть до кожного правила приклад *(усно)*.

Правило написання	**Приклад**
у, і	
між приголосними	...
у перед ***в, ф, кв, тв, льв, хв*** і под.	...
і перед ***й, я, ю, є, ї***	...
і після ***й, ї***, а також після ***я, ю, є***	...
на початку речення перед приголосним	...
після розділового знака перед приголосним	...
в, й, з	
між голосними, між голосним і приголосним	...
із, зі (зо)	
із між приголосними	...
із перед і після ***з, ц, с*** і ***ж, ч, ш***	...
зі перед сполученням ***з, с, ш*** із приголосним	...
зо із числівниками ***два, три***	...

Приклади: Усі професії важливі. Галю, у тебе є улюблена справа? Зо дві години, театр у Харкові, працювати із сьомої, мрія і реальність, зі святом, жити у Львові, робота й навчання, приїхав із Херсона, Ольга і Йосип.

Зауважте!

Не можна чергувати ***у/в*** на початку слів, якщо при цьому змінюється їхнє лексичне значення: *вдача* (характер, натура) — *удача* (успіх).

3. Виправте помилки в уживанні службових слів. Запишіть відредаговані речення.

1

2

3

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

Прочитайте речення *(цифра позначає наступне слово)*.

(1)У/В світі так багато професій, ***(2)в/у*** суть яких слід ***(3)(в/у)***никати ще ***(4)з/зі/із*** школи, аби ознайомитися ***(5)з/зі/із*** більшістю фахових деталей, адже вибір професії — це один ***(6)з/зі/із*** найважливіших кроків ***(7)в/у*** житті кожної людини, ***(8)і/й*** робити його треба свідомо ***(9)і/й*** виважено.

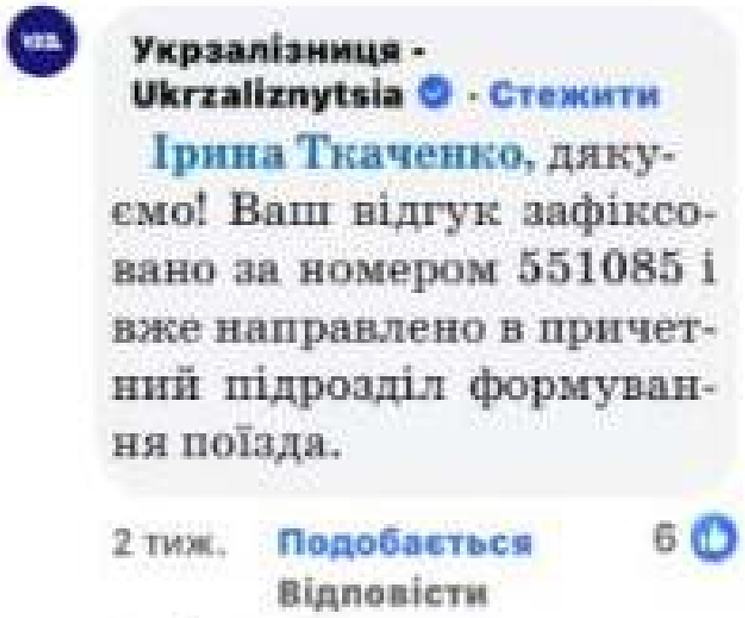
Букви ***в, й, з*** треба вжити у випадках, позначених цифрами

А 1, 4, 6 **Б** 3, 5, 7 **В** 2, 6, 8 **Г** 3, 5, 9

5. Прочитайте дописи та виконайте завдання.

Укрзалізниця-Ukrzaliznytsia, щиро дякуємо нашому провіднику Білану Ігореві Степановичу за неперевершений сервіс у 6-му вагоні поїзда Івано-Франківськ–Харків. Не так страшно їхати в наше залізобетонне місто, тобто дуже приємно.

А. Прокоментуйте вживання ***у/в*** авторкою подяки й адресатом *(усно)*.

Б. Створіть допис про потребу людини займатися улюбленою справою *(письмово)*. Використайте приклади із чергуванням ***у/в, і/й, з/із/зі***.

6. Розкрийте значення слів *адресат* та *адресант (усно)*.

7. Перепишіть текст, розкриваючи дужки. Поясніть свій вибір *(усно)*.

Однією (з/із/зі) умов створення милозвучності (в/у)країнської мови є така фонетична особливість, як чергування голосних (і/й) приголосних *у–в*, *і–й*. Щодо варіантів *Україна — Вкраїна* існує така традиція: як офіційну назву держави слово *Україна* завжди (в/у)живають (з/із/зі) початковим *у*, а (в/у) розмовному (і/й) художньому мовленні, зокрема (в/у) поетичному, можливі обидві форми *(О. Пономарів)*.

§ 11 ГРАМАТИЧНІ ПОМИЛКИ *(ПРАКТИЧНО)*

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

Студент: У вас є робота для початкуючого коректора?
Редакторка: Так, маємо вільне місце, але в нас конкурс.
Студент: Давайте я спробую! Можна?
Редакторка: Прошу. Тоді завтра, о дев'ятій.
Студент: Буду без п'ятнадцяти. Велике дякую!

А. Чи є в юнака шанси стати працівником редакції?

Б. Яких саме граматичних помилок припустився студент?

2. Відредагувавши, доберіть до кожної граматичної умови приклад *(усно)*.

Граматична умова	Приклад
закінчення іменників у формі Кл. в.	...
закінчення іменників у формі Р. в. одн. *(-а,-я; -у, -ю)*	...
рід іменників	...
відмінювання прізвищ	...
ступені порівняння прикметників	...
ступені порівняння прислівників	...
наказовий спосіб дієслів	...
поєднання числівників з іменниками	...
відмінкові закінчення числівників	...
творення дієприкметників	...

Приклади: семидесяти сторінок, самий кращий редактор, Андріє Петровичу, бігти найважчіше, приїхати з Китая, чотири коректора, виправляючий помилки, стиглий манго, давай співати, міський сад імені Тараса Шевченко.

3. Відредагуйте та запишіть речення.

1. Перевіривши текст, мене охопили сумніви. 2. Редактором погоджено друк підручника. 3. Учора прочитав створені тексти копірайтером. 4. Займаючись улюбленою справою, щастя стає реальним. 5. У житті обов'язково знадобляться здобуті знання в школі. 6. Організаторами конкурсу нагороджено кращих знавців української мови.

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

• Прочитайте речення з пропущеними словами.

_____ *Василівно,* _____ *до сукні* _____ *колоєся з бісеру.*

Правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

А Юліє, давайте додамо, пшеничне
Б Юлію, додаймо, пшеничне

В Юліє, додаймо, пшеничні
Г Юліє, додаймо, пшеничне

5. Прочитайте написи та виконайте завдання.

1

2

3

4

А. Знайдіть граматичні помилки, виправте та прокоментуйте *(усно)*.

Б. Створіть у зручний спосіб рекламу книжки, одягу, продукту харчування, напою *(на вибір)*, продемонструвавши граматичну вправність.

6. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

а́ркушик **вимо́га** **фахови́й**

7. Відновіть деформований текст і запишіть його.

Сонце визирнуло з-за (Лисий) гори, глянуло на Гарбузяни та всміхнулося...

Сашко заскочив на кухню. На столі стояв (прикрити) рушником сніданок. (Сьорбнути) із чашки (молоко) і (куснути) пиріжка із сиром, хлопець сунув (надкусити) пиріжок до кишені, схопив у кутку кошик і гайнув надвір.

Бровко вискочив із будки й (привітний) заметляв хвостом.

— На! — (надкусити) пиріжок зник у (Бровко) пащі. — До лісу (піти). По гриби! Гайда по Марусика!

...Марусик (усміхатися) крізь сон. Йому (снитися) вареники з вишнями...

— Вставай, (крокодил)! По гриби (піти)! Швидше! — вигукнув Сашко Циган.

...На сніданок Марусик (час) теж не витрачав. (Надкусити) хліб із салом зник у (Бровко) пащі чи не (швидко), ніж пиріжок.

Утрьох вони бігом (податися) в садок до Журавля.

...Цього разу (Бровко) (дістатися) шмат ковбаси й коржик із маком *(за Вс. Нестайком)*.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 12 ЕСЕ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

А. Укажіть світлину, де підлітки марнують час. Прокоментуйте свій вибір.

Б. Чи вмієте ви правильно використовувати час для власних справ?

Есе́ (есе́й) **— невеликий прозовий твір із довільною будовою, у якому передано індивідуальні думки та враження з конкретного питання. В есе поєднано жанрові особливості художнього та публіцистичного стилів.**

2. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I. ПРИТЧА ПРО ЦІННІСТЬ ЧАСУ

Одного разу до мудреця прийшов чоловік зі своїм сином-підлітком.

— Кажуть, — звернувся чоловік до мудреця, — що ви можете допомогти знайти відповіді на всі життєві питання. Допоможіть, будь ласка, моєму синові зрозуміти цінність часу.

Мудрець на мить замислився, а потім спокійно сказав хлопцеві:

— Щоб зрозуміти цінність року, поговори зі студентом, який не склав сесію.

Щоб зрозуміти цінність одного місяця, поговори з матір'ю, яка раніше народила дитину.

Щоб зрозуміти цінність одного тижня, поговори з редактором щотижневої газети.

Щоб зрозуміти цінність однієї години, поговори із закоханими, які чекали на зустріч.

Щоб зрозуміти цінність однієї хвилини, поговори з тим, хто запізнився на потяг.

Щоб зрозуміти цінність однієї секунди, поговори з тим, хто ледь не потрапив в автомобільну аварію.

Щоб зрозуміти цінність однієї мілісекунди, поговори зі спортсменом, який на Олімпійських іграх здобув срібну медаль *(нар. тв.)*.

II. ЯК ПРАВИЛЬНО ПЛАНУВАТИ СВІЙ ЧАС

Процес організації та розподілу часу, здійснення свідомого контролю за часом називають таймменеджментом. Потрібно зауважити, що планування часу — це комплексна

навичка, якої дуже важливо набувати сучасним підліткам. Треба навчитися зосереджуватися на перевагах (пріоритетах).

Визначенню пріоритетних справ може посприяти матриця Ейзенхауера, що складається із 4-х секторів.

Важливі й термінові **Наприклад:** *лікування / завершення проєкту.*	**Термінові, але неважливі** **Наприклад:** *телефонні дзвінки / відвідування події.*
Важливі, але нетермінові **Наприклад:** *аналіз виконаного проєкту / вивчення іноземної мови.*	**Неважливі й нетермінові** **Наприклад:** *комп'ютерні ігри / телебачення.*

Визначення переваг — складний, але дієвий інструмент. Якщо вдало планувати, тоді сектор «Важливі й термінові» буде порожнім. Основний акцент треба робити на важливих завданнях, адже саме вони сприяють наближенню до мети *(О. Брашовецька)*.

А. Визначте тип мовлення кожного тексту *(усно)*.

Б. Дайте відповіді **так — ні** *(усно)*.

1. Брак часу — це проблема тільки сучасних людей.
2. Адресатом обох текстів є підлітки.
3. *Текст I* — повчальний, *текст II* — навчальний.
4. *Текст I* — у публіцистичному стилі, *текст II* — у художньому.
5. Про значення мілісекунди йдеться в *тексті II*.
6. Для підлітків навичка управляти часом є однією з основних.
7. Показником вдалого планування є сектор «Важливі й термінові».
8. Ключове слово обох текстів — *самореалізація*.
9. Ключове слово обох текстів — *час*.
10. Текстам властиві жанрові особливості казки й статті.

3. Напишіть есе на одну з тем. За потреби використайте опорні слова.

- «Раціональний розподіл часу»;
- «Згаяного часу й конем не наздоженеш»;
- «Один день із мого життя»;
- «Що нині втече, те завтра не спіймаєш».

Опорні слова

іменники	прикметники	дієслова	прислівники
час справи переваги	цінний терміновий неважливий	марнувати заощаджувати керувати	вдало мудро раціонально

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

§ 13 СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ І РЕЧЕННЯ ЯК ОДИНИЦІ СИНТАКСИСУ. ОЗНАКИ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

1. Прочитайте завдання та виконайте їх.

А. Чи є зв'язок між визначенням поняття «синтаксис» і значенням цього слова в грецькій мові, з якої воно походить.

Си́нтаксис — це розділ науки про мову, який вивчає будову словосполучень і речень.	***Syntaxis*** — поєднання, складання.

Б. Чи є зв'язок між визначенням поняття «пунктуація» та значенням цього слова в латинській мові, з якої воно походить.

Пунктуа́ція — це розділ науки про мову, який вивчає правила вживання розділових знаків.	***Punctum*** — крапка.

В. Якщо основною одиницею фонетики є звук, лексикології — слово, то які ж одиниці синтаксису?

Г. Чому важливо знати правила пунктуації? Використайте на підтвердження своїх думок розміщений під фото заклик, по-різному поставивши в ньому пропущену кому.

2. Згадайте, що таке *словосполучення*, вибравши для правила матеріал із довідки.

Довідка:

- кілька слів; не менше двох повнозначних слів;
- поєднання; протиставлення;
- рівноправні між собою; одне з яких головне, а інше — залежне.

А. Нижче записано сполуки слів, одна з яких є словосполученням. Знайдіть і назвіть його.

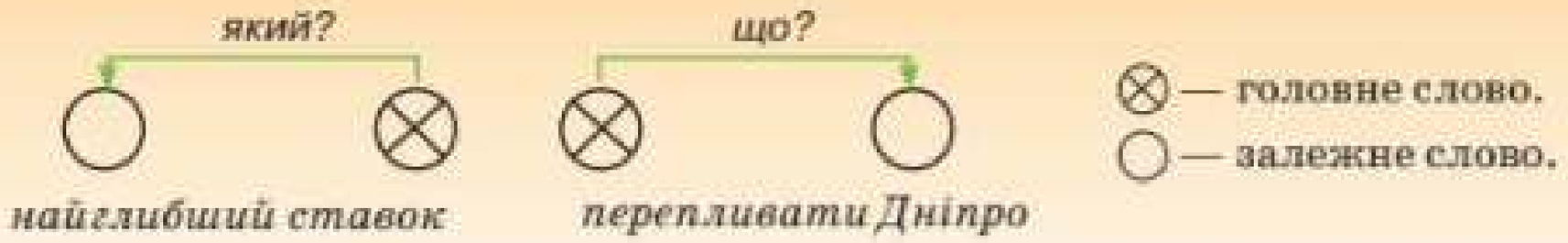
Річки й озера, навколо озера, не замерзає, над струмком, Дніпро-ріка, чисте озеро, над морем.

Б. Перевірте за алгоритмом, чи правильно ви зробили вибір.

Словосполу́чення **поєднує не менше двох повнозначних слів, одне з яких головне, а інше — залежне.**

Питання ставимо від головного до залежного слова, наприклад: *найглибший ставок, перепливати Дніпро.* **Схематично ці словосполучення мають такий вигляд:**

Залежне слово поглиблює значення головного.

Отже, слова в словосполученні поєднані за змістом (залежне слово поширює чи поглиблює значення головного) і **граматично** (за допомогою закінчень і прийменників). Слова в словосполученні можуть бути поєднані **тільки за змістом**: *стрімко текти, бажання поплавати, вдихати пірнаючи.* Залежне слово в таких випадках не має закінчення, бо воно незмінне (*стрімко* — прислівник, *поплавати* — неозначена форма дієслова, *пірнаючи* — дієприслівник).

Не є словосполученнями:

1) підмет із присудком: *крига розтає, пливуть бриж*і;

2) однорідні члени речення: *моря та озера, холодний і слизький*;

3) повнозначне слово зі службовим: *поблизу затоки, за нею*; тут *поблизу, за* — прийменники;

4) стійкі сполуки слів — складні власні назви та фразеологізми: *Кривий Ріг, море по коліна*;

5) складені форми слів: *найменш бурхливий, будемо занурюватися.*

Якщо словосполучення лише передає якесь поняття *(берег річки)*, характеризує дію *(плавати повільно)* або предмет *(білі лебеді)* та ін., то **речення формує, виражає та повідомляє думку** *(Берегом річки повільно пливуть білі лебеді)*. Крім того, речення інтонаційно завершене: воно може бути окличним або неокличним; питальним, спонукальним чи розповідним.

3. Знайдіть і прочитайте вголос тільки словосполучення.

Чорне море, дуже глибоко, навпроти джерельця, швидко заливати, товкти воду в ступі, річки й канали, понад лиманом, стрибати квакаючи, будуть намивати, океан мрій, найбільш солоне, гірські річки, води в рота набрати, страшний торнадо, спадає вода, затоки й протоки, ті струмки.

4. Випишіть словосполучення у дві колонки: 1) у яких слова пов'язані і за змістом, і граматично; 2) у яких слова пов'язані тільки за змістом.

Вода з криниці, глибоко пірнати, бажання пити, щедро зволожувати, кручі Дніпра, добре орошений, поема про море, океан мрій, дощова вода.

5. Випишіть із кожного речення по одному словосполученню, уставивши пропущені букви ***е (є), и (і)***.

1. Море п..р..плисти — не кусок хліба з'їсти. 2. Ложкою не вич..рпа..ш води з моря. 3. Вода м'яка, а камінь проб..ває. 4. Кожна жаба своє болото хвал..ть. 5. Хоч річка й нев..личка, а б..р..ги ламає. 6. Без води й борщу не звар..ш. 7. Вив..ли його на чисту воду. 8. Реш..том воду не носять. 9. Не вил..вай каламутну воду, доки чисту не знайд..ш *(нар. тв.)*.

6. Визначте словосполучення. Складіть із кожним із них речення *(усно)*.

Наливати холодну воду, товкти воду в ступі, солодка вода, дути на холодну воду, напитися води, занурити у воду, водою не розлити.

7. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Словосполучення записано в рядку
   - **А** Автономна Республіка Крим
   - **Б** зволікати з лікуванням
   - **В** поблизу дендропарку
   - **Г** ховати голову в пісок

2. Словосполучення записано в рядку
   - **А** у зв'язку зі снігопадом
   - **Б** Сіренко Іван Леонідович
   - **В** найбільш переконливий
   - **Г** оповідання про ведмедів

3. Лише словосполучення записано в рядку
   - **А** збирати гриби, те послання, котлета по-київськи
   - **Б** семеро козенят, будеш тренуватися, сестрина куртка
   - **В** Південний Буг, вареники із сиром, усвідомити помилку
   - **Г** місити тісто, занедбаний будинок, грати першу скрипку

8. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Японець Масару Емото захопився чарівними властивостями води: він грав для неї різну музику, а потім миттєво її заморожував і фотографував. Красиві симетричні кристали формувалися під мелодії Баха, Шопена й Шумана, а хаотичні та потворні виникали під звуки важкого року. Дивні й по-особливому закручені народжувалися в переливах

джазу. Так само вода сприймає і те, що ми кажемо: на лайку вона реагує безформними фігурами, а на добрі слова — витонченими та ніжними малюнками.

Емото провів ще один кумедний експеримент: він поставив на полицю дві закриті банки з вареним рисом. Одній банці його учні регулярно протягом тижня казали: «Дякую!», а іншій: «Ти дурень!» Через тиждень у першій банці рис прокис, але залишився білим і набув приємного оцтового аромату, у другій — почорнів і згнив, а його сморід пробивався навіть крізь кришку.

Учений зробив висновок: добро сильніше за зло. Такі зміни відбуваються і з нами під зовнішнім впливом: усе гарне й добре нас омолоджує і зміцнює, а зле завдає болю та страждань *(за Г. Зайцевою)*.

А. Доберіть до тексту заголовок.

Б. Складіть план тексту з пунктами у вигляді словосполучень *(письмово)*.

9. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

Пустити (2-га ос., наказ. сп.) + (Зн. в.) + в / у + городи (одн.) — (мн., Р. в.) +

+ частка (заперечн.) + бути (майб. час)

А. Випишіть із вислову два словосполучення та побудуйте до них схеми.

Б. Поміркуйте, у яких життєвих ситуаціях можна використати цей вислів *(усно)*.

10. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

течія́ | кіломе́тр | русло́ | посере́дині | джерело́

11. Випишіть лише словосполучення та побудуйте до них схеми.

Шукати ключ, батько із сином, протягом години, небо і земля, пісня про мандрівку, найбільш перспективний, надзвичайна ситуація, сім кілограмів, будемо співпрацювати, Сполучені Штати Америки, сходить сонце, надзвичайно швидко, свіжі фрукти.

§ 14 ВИДИ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ. ГРАМАТИЧНА ПОМИЛКА В СЛОВОСПОЛУЧЕННІ

1. Прочитайте записи в колонках і виконайте завдання.

стрибки із жердиною складне тренування пружні м'язи	грати в хокей бити по воротах подавати кутовий	радісно через перемогу надзвичайно міцно доволі швидко

А. За яким принципом словосполучення розподілено в колонки?

Б. Визначте головне слово в кожному словосполученні.

Види словосполучень за способом вираження головного слова		
іменні	**дієслівні**	**прислівникові**
⊗ — іменник, прикметник, числівник або займенник	⊗ — дієслово (форми дієслова)	⊗ — прислівник
порада тренера, найкращий у веслуванні, п'ятеро футболістів, кожен із нас	*нахиляти голову, опускати руки, швидко присівши*	*радісно від перемоги, надзвичайно швидко*

2. Випишіть словосполучення в такій послідовності: а) іменні; б) дієслівні; в) прислівникові.

Вилучити двох гравців, спортивна форма, засвоїти матеріал, хтось із веслувальників, двоє з команди, особливо цікаво, найкращий у фехтуванні, заміна півзахисника, неймовірно сміливо, ніким не перевершений, пройшовши за пів хвилини, занадто голосно.

Типи словосполучень за будовою	
прості	**складні**
повнозначних слів — два	повнозначних слів — три й більше
опорний стрибок, виконувати вправи	*вправи на паралельних брусах, виконувати вільні вправи*

3. Знайдіть лише складні словосполучення та прочитайте їх.

Кубок Європи з кікбоксингу, найбільш сильний боксер, вибороти перемогу, плавати в Чорному морі, будемо працювати щотижня, поступитися чеській фігуристці, перемога в юніорських змаганнях, плавання на короткій воді, бронзовий призер.

4. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. **Стометрівка** стала своєрідним випробуванням для хлопців і дівчат *(«Київська правда»)*. 2. У **вищі** не залишилося команд, які б не знали смаку перемоги. 3. Граючи із середини другого тайму в меншості, «Барселона» раз у раз відпускала нападників **«синіх»**, і біля гостьових воріт стало спекотно. 4. Нещодавно в Україні з'явився ще один **«бол»** — аквабол *(«Україна молода»)*. 5. Динамівці знову потішили своїх **фанів** на відкритому тренуванні *(«День»)*.

А. Випишіть із кожного речення по одному складному словосполученню. Надпишіть над кожним із них вид за способом вираження головного слова.

Б. Розкрийте значення виділених слів. Поміркуйте, чому саме в спортивній галузі так багато неологізмів іншомовного походження *(усно)*.

5. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Складне словосполучення записано в рядку
   - **А** найбільш сильний боксер
   - **Б** будемо перемагати гуртом
   - **В** протягом усього тренування
   - **Г** поступитися криворізькій команді
2. Складне словосполучення записано в рядку
   - **А** шестеро досвідчених серфінгістів
   - **Б** будете працювати щотижня
   - **В** найменш ефектний стрибок
   - **Г** незважаючи на біль у спині
3. Просте словосполучення записано в рядку
   - **А** бігати вздовж берега
   - **Б** надзвичайно вдалий стрибок
   - **В** цьогорічний бронзовий призер
   - **Г** перейматися успіхами команди

6. Напишіть інструкцію з виконання ранкової вправи, використавши кілька наведених дієслів і прислівників. Підкресліть у кожному реченні по одному словосполученню.

Дієслова	Прислівники
згинати, перебувати, зупинятися, кидати, ковзати, напружувати, натискати, підстрибувати, повертати, спиратися, рухати, махати, опускати, піднімати, присідати, стояти	угору, горілиць, навідліг, навприсядки, навпіл, навшпиньки, обіруч

Зауважте!

Поширеною **граматичною помилкою в словосполученнях** є вибір неправильної відмінкової форми залежного слова.

Неправильно	Правильно
навчатися мові	навчатися мови
знущатися / сміятися над кимось	знущатися / сміятися з когось
хворіти грипом	хворіти на грип
зраджувати товаришу	зраджувати товариша
вибачати / пробачати їх	вибачати / пробачати їм
уживати заходи	уживати заходів
дякувати друга	дякувати другові

7. Запишіть словосполучення, відредагувавши їх.

Пробачити подругу, знущатися над природою, навчатися математиці, кепкувати над сусідом, хворіти кором, подякувати вчителя, зрадити батьківщині, навчитися танцям, ужити заходи, сміятися над однокласником.

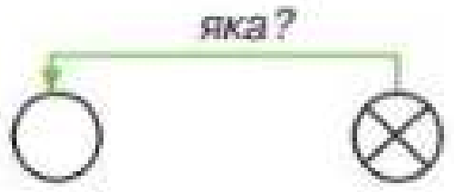
Схема синтаксичного розбору словосполучення

1. Визначте головне й залежне слово.
2. Поставте питання від головного слова до залежного.
3. Визначте вид за способом вираження головного слова.
4. Визначте тип словосполучення за будовою.
5. Накресліть схему.

Зразок письмового розбору

Хоча **художня гімнастика** й олімпійський вид спорту, проте не підпорядковується олімпійському принципу «Швидше, вище, сильніше».

Художня гімнастика — словосполучення, іменне, просте.

8. Прочитайте текст і виконайте завдання.

МАРАДОНА З НАШОГО КЛАСУ

Коли він уперше з'**явився в класі**, ми не знали, що це нам щастя з неба звалилося. Ніхто не міг навіть запідозрити в тому тюхтійкуватому хлопцеві Марадону[1]. Він був ніби сонний, і, здавалося, ніщо у світі не може розворушити його. Коли ми йшли грати у футбол, — це було після уроків, — нікому й на думку не спало запросити його, хоч у нас і бракувало одного гравця. Хто б міг подумати, що він перестає бути вайлом, тільки зачує гупання м'яча.

Уже не пригадаю, як він усе-таки потрапив із нами на стадіон. Зате добре пам'ятаю, що було

[1] *Дієго Марадо́на* (1960–2020) — аргентинський футболіст, один із найвідоміших і найкращих гравців в історії футболу.

далі. Він підхопив м'яч **у центрі поля** і, жонглюючи, **проніс його до воріт**. Обминув воротаря, перекинув м'яч із ноги на ногу, потім — коліном його на голову й головою обережно скинув у сітку. Як на тренуванні, коли ніхто не заважає. Але ж це було не тренування, а **двостороння гра**. Навкруг нього стояли, роззявивши рота, троє захисників. Це був майже шок. Таке ми бачили тільки по телевізору, **у репортажах чемпіонату світу**.

Уважно придивившись до нього, я раптом зрозумів: це ж викапаний Марадона *(за М. Слабошпицьким)*.

Тюхті́й, вайло́ — вайлувата, неповоротка людина.
Тюхті́йкува́тий, вайлува́тий — неповороткий.

А. Зробіть синтаксичний розбір виділених словосполучень.

Б. Стисло перекажіть текст *(усно)*.

9. Прочитайте текст і виконайте завдання.

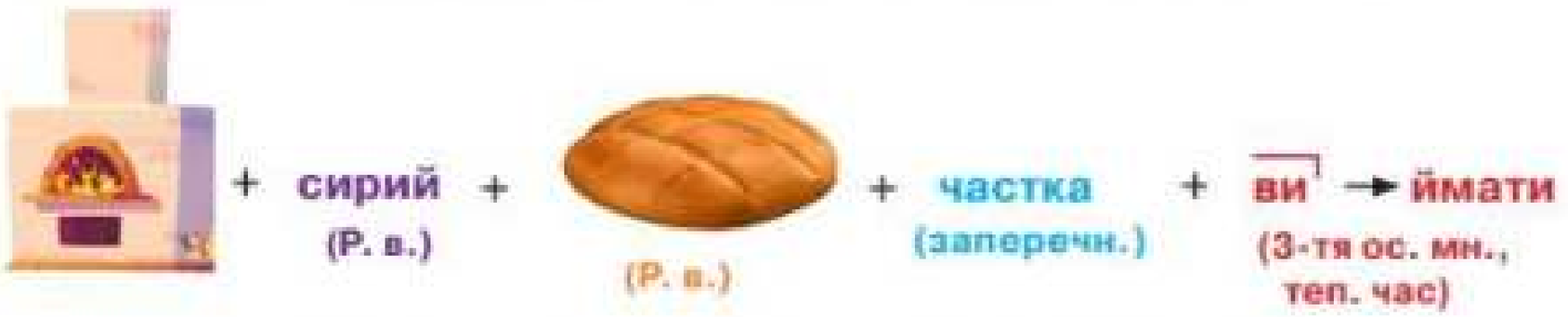

Про одного з героїв роману-есе М. Слабошпицького «Марія Башкирцева» сказано: «Живіт у нього зовсім не такий хоча б уже тому, що він регулярно *займається греблею*». Можна подумати, що герой кожного дня ходить працювати на греблю (гідротехнічну споруду на річці). Певна річ, сумлінно працюючи на греблі, можна позбутися зайвих жирових відкладень, але згаданий чоловік не тягає каменів і землі на греблю — він *займається веслуванням*, тобто веслує на човні *(О. Пономарів «Культура слова»)*.

А. Поясніть своїми словами, чим *гребля* відрізняється від *веслування (усно)*.

Б. Складіть із цими словами прості й складні словосполучення. Запишіть їх.

10. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

А. Випишіть із вислову одне словосполучення та зробіть його синтаксичний розбір.

Б. Поясніть, як ви розумієте зміст цього вислову *(усно)*.

11. Перетворіть прості словосполучення на складні та запишіть їх *(за зразком)*. Зазначте над кожним із них вид за способом вираження головного слова.

Зразок. **Швидко бігати — надзвичайно швидко бігати.**

Долати перешкоди, дуже далеко, робота над диханням, глибокий видих, прогнутися вперед, правильна постава, рух плечима, спиратися на сидіння, забити гол.

§ 15–16 РЕЧЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ. ТИПИ РЕЧЕНЬ

1. Прочитайте записи в обох колонках і виконайте завдання.

Українські співаки, ставати переможцями, тричі ставати переможцем, пісенний конкурс, конкурс «Євробачення».	Українські співаки тричі ставали переможцями пісенного конкурсу «Євробачення».

А. За допомогою словосполучення чи речення легше й точніше можна передати думку?

Б. Прочитайте обидва записи.

чарівна мелодія	Чарівна мелодія?

В. Поміркуйте, чи можна за допомогою словосполучення запитати про щось.

Ре́чення **— це одне або кілька слів, що виражають відносно закінчену думку. Наприклад:** *Лунає в повітрі весела пісня жайворонка* **(М. Коцюбинський).** *Музика покликана народжувати полум'я душі* **(Л. ван Бетховен).**

Слова в реченні поєднані *за змістом* і *граматично* (за допомогою закінчень і службових слів). Речення треба вимовляти з певною інтонацією. Якщо слово *боляче* вимовити з окличною інтонацією, то воно перетвориться на речення: *Боляче!*

У кінці речень на письмі ставимо крапку, три кра́пки, знак питання або знак оклику.

Порівняйте ознаки словосполучення та речення.

Словосполучення	Речення
є поширеною назвою предмета або поняття	виражає закінчену думку
складається зі слів	складається зі слів і словосполучень
має головне й залежне слово	має граматичну основу й другорядні члени речення
не має інтонаційної завершеності	має інтонаційну завершеність

Типи речень

За метою висловлювання		
розповідні	**питальні**	**спонукальні**
розповідь, повідомлення про якісь факти, події чи явища	запитання, що спонукає співрозмовника до відповіді чи роздумів	спонукання до дії у формі прохання, поради, наказу
крапка (.), знак оклику (!), три крапки (…)	знак питання (?)	крапка (.), знак оклику (!)
Слухаю пісні Святослава Вакарчука.	*Слухаєш пісні Святослава Вакарчука?*	*Слухай пісні Святослава Вакарчука!*

Якщо розповідне, питальне чи спонукальне речення вимовити з підсиленою інтонацією, із сильним емоційним почуттям, то в кінці нього треба поставити ***знак оклику***. Отже, за емоційним забарвленням речення бувають ***неокличні*** *(Ти любиш попмузику?)* та ***окличні*** *(Ти любиш попмузику?!)*.

За складом граматичної основи	
односкладні	**двоскладні**
один головний член речення — у формі підмета або присудка: *Граєш на музичному інструменті?*	два головні члени речення — і підмет, і присудок: *Ти граєш на музичному інструменті?*

За наявністю другорядних членів речення	
непоширене	**поширене**
немає другорядних членів речення: *Концерт розпочинається.*	є один або більше другорядних членів речення: *Концерт розпочинається о сьомій.*

За кількістю граматичних основ	
просте	**складне**
одна граматична основа: *Олег Скрипка завітав на гостину до «Світського життя».*	дві або більше граматичних основ: *Артист зізнався, що він у дитинстві мріяв про скрипку, але довелося вчитися грі на баяні.*

2. Визначте тип кожного речення за метою висловлювання та емоційним забарвленням *(усно)*.

1. Червону руту не шукай вечорами *(В. Івасюк)*. 2. Там, де для когось тільки лютий за вікном, на моїй вулиці давно вже весна *(С. Вакарчук)*. 3. Танцює радісно юрба, хміліє місяць, пахнуть квіти *(К. Гнатенко)*. 4. Не сумуй, моя зоре, на небі! *(І. Білик)*. 5. Нам танок не зупинити цей! *(О. Ксенофонтов)*. 6. І хто сказав, що щастя забагато не буває? *(О. Положинський)*. 7. Не дивись на мене, грай, музико, грай! *(В. Куровський)*. 8. Я піду до річеньки стрічати зірочки *(О. Скрипка)*. 9. Як назвати зорі вночі, що діамантами на небі сяють? *(І. Білик)*.

Зауважте!

Риторичні запитання — це ті, що не потребують відповіді. Їх часто використовують як художній прийом у ліричних творах. Ліричний герой / лірична героїня за допомогою риторичних запитань ділиться своїми емоціями й почуттями.

За літнім сонцем іде злива.
І я дивуюсь сама часом:
Чому не віримо ми в диво?
Чому не віримо ми в щастя?

А. Матвійчук

3. Перепишіть речення та підкресліть граматичні основи. Назвіть тип кожного речення за складом граматичної основи.

1. Старі фотографії на стіл розклади, дитячі історії смішні розкажи, і справжнім друзям, не забудь, подзвони. 2. А до берега тихо хвилі несуть поранені душі живих кораблів.

3. Лікує час, але не повертає дні в календарі на стіні. 4. За гроші не купити тільки час. 5. Відповів мені мудрий Бог вічним небом і золотом зірок. 6. Притулися тихенько й обійми мене ніжно *(із тв. А. Кузьменка)*.

4. Перепишіть речення, поширивши їх другорядними членами.

1. Звучить римейк. 2. Постер здивував. 3. Розповідає кліпмейкер. 4. Техномузика вражає. 5. Ретрошоу триває.

Кліпме́йкер — виробник кліпів. ***По́стер*** — яскравий плакат, що рекламує виступ музичного гурту. ***Ретрошо́у*** — шоу в стилі давніх часів. ***Римéйк*** — новий варіант старого музичного запису, кінофільму. ***Техномýзика*** — музика, яку виконують у стилі техно.

Зауважте!

В українській мові порядок слів у реченні *вільний*. Він може бути прямим і непрямим. ***Прямий порядок слів*** є нейтральним: підмет стоїть перед присудком, додаток — після слова, від якого залежить, а означення — перед означуваним словом: *Сучасні музиканти шукають нових ефектів*. У реченнях із ***непрямим порядком слів (інверсія)*** з'являються додаткові відтінки, посилюється увага на якомусь предметі чи ознаці: *Ефектів нових шукають музиканти сучасні*.

5. Перебудуйте речення з виділеними словами так, щоб у них був непрямий порядок слів. Мета — наголосити на виділених словах. Запишіть текст.

Від мого дитинства всі можуть бути **шоковані**. Пам'ятаю два ящики мандаринів від тітки з Києва. Коли мені було шість років, дядько Славко дозволив керувати **величезним лісовозом**. Щоправда, я сидів у нього на колінах і крутив кермо. Страшно було, але крутив його *(зі спогадів А. Кузьменка)*.

6. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

А. Визначте тип речення за кількістю граматичних основ *(усно)*.

Б. Розкрийте зміст вислову кількома реченнями *(усно)*.

7. Виконайте завдання в тестовій формі.

- Увідповідніть речення та їхні характеристики.

Речення	***Характеристики речення***
1 Прочитайте вірш «Співець» та оповідання «Дзвоник».	**А** просте, розповідне, двоскладне, поширене, ускладнене
2 До речі, о котрій годині розпочинається шоу «Танці із зірками»?	**Б** просте, спонукальне, односкладне, поширене, ускладнене
3 Усе іде, але не все минає над берегами вічної ріки.	**В** складне, розповідне, неокличне
4 Сміливі завжди мають щастя.	**Г** просте, розповідне, двоскладне, поширене, неускладнене
	Д просте, питальне, двоскладне, поширене, ускладнене

8. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ГОЛОС КРАЇНИ

«Голос країни» — телевізійне співоче талант-шоу на телеканалі «1+1». Основна відмінність проєкту полягає в тому, що участь у конкурсі забезпечують вокальні здібності й талант. Зовнішність і вік учасників мають вторинне значення.

Як же проводять конкурсний відбір? На першому доефірному етапі найкращі голоси шукають по всій країні. На другому етапі проводять «сліпі прослуховування»: тренери роблять вибір, орієнтуючись лише на голос, бо слухають учасників шоу, сидячи спиною до сцени. Коли кожний із тренерів зібрав команду, розпочинаються змагання.

Цікаво, що шоу «Голос країни» не тільки знаходить таланти, а і єднає учасників у родини. Так, фіналісти першого сезону Антоніна Матвієнко й Арсен Мірзоян хоч і не стали переможцями, проте знайшли своє щастя: вони одружилися. У них народилася дівчинка, яку назвали Ніною, на честь бабусі — народної артистки України Ніни Матвієнко.

Можливо, ваш талант ще не оцінили? Тоді спробуйте свої сили! *(з інтернету)*.

А. Випишіть прості речення та підкресліть граматичні основи.

Б. Визначте та запишіть тип кожного речення *(за зразком)*: • за складом граматичної основи; • за наявністю другорядних членів речення; • за метою висловлювання; • за емоційним забарвленням.

Зразок. Зовнішність і вік учасників мають вторинне значення (двоскл., поширн., розпов., неокл.).

9. Напишіть розповідь про улюбленого співака / улюблену співачку або музичний гурт, чим вони вам подобаються. Використайте розповідне, питальне й спонукальне речення *(три–п'ять речень)*.

10. Як ви розумієте зміст приказок? Запам'ятайте їх.

- Де немає співця, послухаєш і горобця.
- Співаєш добре, а перестанеш — ще краще.

11. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

— Денисе які фрукти купимо?
— Хочу персики груші та малину!
— А хіба малина належить до фруктів?
— Напевно ні але вона також солодка.

А. Перепишіть діалог, уставивши пропущені коми.

Б. Напишіть після кожного речення його тип за метою висловлювання та емоційним забарвленням.

12. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Навчатися мові ніколи не пізно. 2. Я довго не міг пробачити товариша, коли він мені зрадив. 3. Щоб не захворіти грипом, потрібно додержувати правил гігієни. 4. Ніколи не знущайтеся над тваринами! 5. Ти подякував маму, тата й сестру за подарунок?

А. Перепишіть речення, відредагувавши їх.

Б. Визначте й запишіть у дужках тип кожного речення за: • метою висловлювання; • емоційним забарвленням і • кількістю граматичних основ.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 17 АНАЛІЗ ПРОЧИТАНОЇ ЧИ ПОЧУТОЇ ІНФОРМАЦІЇ (МЕДІАТЕКСТУ) З ВИСЛОВЛЕННЯМ ПРИПУЩЕННЯ ЩОДО ЇЇ ПРАВДИВОСТІ Й ОБҐРУНТУВАННЯМ АКТУАЛЬНОСТІ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

4

А. Які джерела мають найактуальнішу інформацію?

Б. Інформація яких джерел може бути сумнівною ? Чому?

У час стрімкого розвитку масмедійних джерел інформації (телеканалів, радіо, ютуб-трансляцій тощо) і соціальних мереж актуальною проблемою стало поширення неправдивої (фейкової) інформації. Для пошуку достовірної інформації нагальною є потреба критичного осмислення інформаційного потоку, тобто набуття навичок медіаграмотності.

Медіагра́мотність **— уміння аналізувати, оцінювати, створювати інформаційні повідомлення в різноманітних контекстах і їх поширювати.**

Медіате́кст **— це усний чи письмовий твір масової інформаційної діяльності та масової комунікації, метою якого є вплив і переконання.**

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ЩО ТАКЕ РУБРИКА «ФАКТ-ЧЕКИ»?

Завдяки рубриці «Факт-чеки» ми не лише подаємо перевірену інформацію, а й допомагаємо нашим читачам з'ясувати правдивість повідомлень чи новин, що викликають у них сумніви, тобто розвінчуємо фейки. Читачам, яким трапилася ненадійна інформація медійного контенту (фото, відео, статті, публікації із соціальних мереж), пропонуємо надіслати матеріал до нашої рубрики. При цьому треба вказати посилання на публікацію та її назву. Працюючи з інструментами факт-чекінгу, ми, згідно зі статутом Укрінформ, залишаємося незалежними. Борімося з фейками разом! ***(з інтернету).***

А. Доведіть, що це медіатекст *(усно)*.

Б. У чому полягає новизна й актуальність інформації тексту?

3. Проаналізуйте текст щодо його достовірності за алгоритмом, запропонованим тренеркою з медіаграмотності *(усно)*.

ОРДЕН ПОЧЕСНОГО ЛЕГІОНУ ВІД ФРАНЦІЇ

Українська поетеса Ліна Костенко отримала французький орден Почесного легіону. Про це повідомив мер Києва Віталій Кличко.

«Дуже радий був привітати сьогодні Ліну Василівну Костенко, якій у Посольстві Франції вручили орден Почесного легіону. Для мене Ліна Василівна — уособлення духу й гідності українського народу», — прокоментував він.

Мер Києва додав, що письменниця присвятила лицарський орден українським військовим.

Вручення нагороди відбулося 14 липня, коли Франція відзначає національне свято — День взяття Бастилії *(з інтернету)*.

Алгоритм перевірки тексту на достовірність

1. *Попередня оцінка.* Завдання: перевірте текст на наявність очевидних помилок (граматичних або орфографічних).

2. *Перевірка джерел.* Завдання:

– ідентифікуйте всі джерела інформації, згадані в тексті;

– перевірте, чи надійні й авторитетні ці джерела;

– оцініть, наскільки джерела актуальні.

3. *Перевірка фактів.* Завдання:

– виберіть ключові факти в тексті;

– порівняйте їх з інформацією, доступною з інших надійних джерел (офіційні сайти, наукові статті, відомі ЗМІ);

– використовуйте інструменти для перевірки фактів, такі як «Snopes», «FactCheck.org» або «PolitiFact».

4. *Оцінка надійності автора.* Завдання:

– з'ясуйте, хто є автором тексту;

– перевірте репутацію автора та його попередні роботи;

– оцініть можливі упередження або конфлікти інтересів.

5. *Аналіз змісту.* Завдання:

– перевірте логічну послідовність аргументів;

– визначте, чи є в тексті маніпулятивні техніки (емоційні заклики, перекручування фактів);

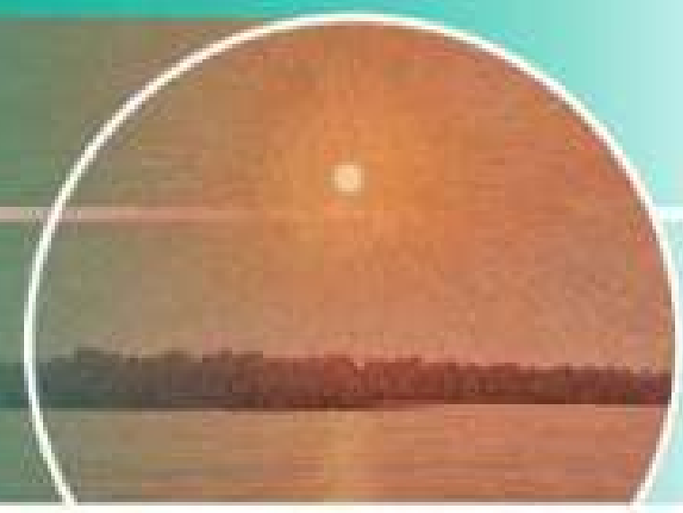
– оцініть, наскільки збалансовано представлено різні погляди.

6. *Використання технологій (за потреби).* Завдання:

– використайте програмне забезпечення для виявлення плагіату;

– скористайтеся штучним інтелектом або іншими технологіями для аналізу стилю тексту.

7. *Кінцева оцінка.* Завдання: зробіть загальний висновок щодо достовірності тексту на основі проведеного аналізу *(С. Богдзієвич)*.

§ 18–19 ГРАМАТИЧНА ОСНОВА ДВОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ. ПІДМЕТ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Дивовижні пейзажі Івана Марчука. 2. Вони вражають технікою виконання. 3. Висловте свої враження від цих картин.

А. Визначте й назвіть головні члени.

Б. Визначте тип кожного речення за складом граматичної основи — односкладне чи двоскладне.

Пі́дмет **— головний член двоскладного речення, який означає особу, предмет, опредмечену дію чи абстрактне поняття та відповідає на питання *хто? що?***

Способи вираження підмета	
одне слово	
іменник	*Натюрморти Катерини Білокур вражають філософським осмисленням життя.*
займенник	*Вони дарують естетичне задоволення.*
будь-яка самостійна частина мови в значенні іменника	*Сміливі здатні перевершити самих себе. Семеро одного не ждуть. Малювати — справа мого життя. Оте «зненацька» завжди мене лякає.*
сполучення слів	
конструкція «хтось із кимось»	*Жінка з дитиною притягують до себе погляд на картині К. Моне «Поле маків».* Пор.: *Батько з дочкою пішли до ставка* і *Батько з дочкою пішов до ставка.*
числівник + іменник (сполучення з кількісним значенням)	*Багато художників оспівують природу у своїх творах. Ой три шляхи широкії докупи зійшлися.*
іменник зі значенням сукупності + іменник у родовому відмінку	*Зграя птахів зривається в небо.*
займенник + займенник	*Кожний із нас захоплюється роботами французьких художників початку XX ст.*
складна власна назва	*«Поле маків» К. Моне вражає палітрою кольорів.*
фразеологізм	*Залізна леді ніколи не йде на компроміси.*
Підмет разом із залежними від нього другорядними членами речення становить ***групу підмета***, а присудок із залежними від нього другорядними членами — ***групу присудка***.	

Наприклад: *Пастельні барви Івана Марчука* **додають** *спокою і легкості.*

які? *чиї?* *чого?*

Зауважте!

Щоб перевірити, чи правильно ви визначили підмет, спробуйте замінити його відповідним займенником *він, вона, воно, вони* (у називному відмінку). Якщо така заміна в реченні можлива, то ви не помилилися: це — підмет. Наприклад: *Протягом усього життя* ***художниця*** *малювала* ***квіти***. Порівняйте: *Протягом усього життя вона малювала квіти* і *Протягом усього життя вона малювала вони (?)* Ні, вона малювала *їх*. Отже, висновок: підмет не *квіти*, а *художниця*.

2. Прочитайте речення. Знайдіть у них підмети та розкажіть, якою частиною мови вони виражені.

1. Коли настав час писати конкурсну роботу в Академії мистецтв, Кричевський звернувся до весільного обряду. 2. Його «Наречена» розповідає саме про кульмінаційний момент цього свята — прибирання подругами молодої до вінця. 3. Усе оповив золотавий серпанок вечірньої пори. 4. Він надає простому за змістом мотиву особливої значущості *(Ю. Белічко)*. 5. Два кольори домінують на картині Олександра Мурашка «Дівчина в червоному капелюсі». 6. Червоний одразу впадає в око, а чорний контрастує з лицем дівчини й головним убором. 7. Вражати — завдання будь-якого художника *(з інтернету)*.

3. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. «Ворожіння на вінках» — одне з найкращих полот..н Івана Соколова. 2. Він зобразив сцену на бер..зі річки, розділивши п..рсонажів на дві групи. 3. Ліворуч три дівч..ни, освітл..ні теплим сяйвом річки, пускають на воду вінки. 4. Праворуч ще кілька дівчат відчалюють від бер..га на човні. 5. На картині Івана Айвазовського «Оч..рет на Дніпрі поблизу Олешок» домінують теплі тони *(Ю. Белічко)*.

А. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви **е, и**.

Б. Підкресліть підмет у кожному реченні. Прокоментуйте спосіб його вираження *(усно)*.

До речі... Картини *пишуть* чи *малюють*? Слова *писати* й *малювати* — синоніми в значенні «створювати твір живопису». Хоча в середовищі професійних художників частіше послуговуються словом *писати*. Між іншим, *рисувати* не росіянізм, це слово означає «відтворювати на площині лінійні óбрази зображуваних предметів, робити їхній контурний рисунок».

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

В. Ван Гог. Кущ бузку

Картина Вінсента Ван Гога «Кущ бузку» висить у музеї на боковій стіні. Її **освітлено** збоку. Зелений кущ **розрісся** майже на все полотно, за ним синіє спокійне море. Коли стоїш за п'ять кроків, тебе охоплює надзвичайна сила, з якою художник передає тремтіння куща й мерехтіння моря. Це листя коливається, росте, купається у своїх же зеленавих відблисках.

А праворуч від куща око бачить синій парус моря. Передано безліч відтінків синього й зеленого. У захопленні **підходиш** ближче. Бачиш виразно море, і кущ зникає, ніби людина встромила в нього голову, і близьке зелене листя куща забиває далека синь моря *(Ю. Яновський)*.

А. Випишіть лише прості двоскладні речення та підкресліть у них підмети.

Б. Розберіть за будовою виділені слова.

5. Складіть і запишіть речення, увівши в них сполуки слів у ролі підмета. Підкресліть граматичні основи. З'ясуйте спосіб вираження кожного підмета.

Усі ми, кілька днів, Карпатські гори, Кривий Ріг, Вікторія Андріївна, бити байдики, Чорний Черемош (річка в Карпатах), кожен із нас, фарба з пензлями.

6. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Картини пишуть *маслом* чи *олією*?» *(автор О. Авраменко)* і запишіть одним реченням відповідь. Підкресліть граматичну основу.

7. Виконайте завдання в тестовій формі.

• Визначте спосіб вираження підмета в кожному реченні.

Речення		*Спосіб вираження*	
1	Чорне море виблискує сріблом, дарує прохолоду.	**А**	сполучення слів із кількісним значенням
2	Цього року бабине літо затрималося в наших краях.	**Б**	неозначена форма дієслова
3	Усі ми будуємо своє майбутнє, навчаючись у школі.	**В**	сполучення займенників
4	Кілька краплинок на ромашці нагадують перлисті намистинки.	**Г**	складна власна назва
		Д	фразеологізм

8. Прочитайте інтерв'ю та виконайте завдання.

У Великій Британії українського художника Івана Марчука визнали одним зі ста живих геніїв світу. Який він, геній з України?

— *Ви коли-небудь хотіли проводити майстер-класи? Ви передаєте свої вміння наступним поколінням?*

— Ні, я секретний. Уміння не передають — передають одержимість. Якщо ти можеш подружитися з одержимістю — буде з тебе художник. Технологію свою я не передам, бо мушу бути в одному екземплярі.

— *У дитинстві ви любили погуляти?*

— Я виріс у селі, був страшним шибеником, лазив на дерева, крав у ворон яйця і в дівчат кидав. Коли ж я приїхав на перші канікули з училища, усі були шоковані: нікому дороги не загородив, нікого не обізвав, лише сидів і малював, бо мусив привезти найбільше робіт. Коли ж робили згодом виставки, то я найбільше всіх критикував, хоча потім в Америці розучився це робити. Там ніхто собі цього не дозволяє. Кажуть, що критикувати не етично.

— *Маєте рецепт, як збудувати рай на землі?*

— Я знаю, що таке добро, любов і щедрість. Якби кожний працював хоч двадцять відсотків, як я все життя, ми б уже давно жили в раю... *(Б. Городницька).*

А. Доберіть заголовок до цього інтерв'ю, використавши слова з тексту.

Б. Напишіть вільне есе про І. Марчука як художника й особистість на основі цього інтерв'ю *(п'ять–сім речень)*.

9. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

1 (ж. р.) + + весна (Р. в.) + частка (заперечн.) + робити (теп. час)

А. Підкресліть підмет і визначте спосіб його вираження.

Б. Розкрийте зміст вислову кількома реченнями *(письмово)*.

10. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

Неправильно	Правильно
біля ста відтінків	близько ста відтінків
фарби осіннього парку	барви осіннього парку
сто років тому назад	сто років тому

11. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Марія Примаченко створила у своїх роботах власний фантастичний світ. 2. Супутниками творчого життя Марії були акварель із **гуашшю.** 3. «Гороховий звір» став справжнім ш..девром серії про тварин. 4. На картині зображ..ний в..ликий помаранч..ворожевий звір. 5. Коли народилася ця по-д..-тячому наївна істота, художн..ці було майже сімдесят років! 6. Нині багато творів Марії Примаченко виставляють у музеях Парижа, Праги, Монреаля, Києва *(за М. Шинкарук)*.

А. Перепишіть речення, уставивши пропущені букви ***е, и***.

Б. Підкресліть підмети.

В. Зробіть звуковий запис виділеного слова.

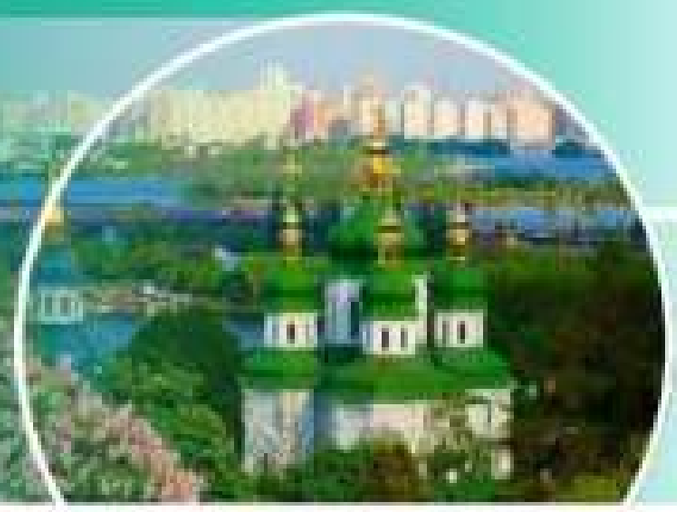
12. Складіть і запишіть речення, увівши в них сполуки слів у ролі підмета. Підкресліть граматичні основи.

Азовське море, жовтороте пташеня, брат із сестрою, троє курчат, усі ми, Олег Шупляк.

М. Примаченко. Гороховий звір

§ 20–21 ГРАМАТИЧНА ОСНОВА ДВОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ. ПРИСУДОК

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Андрій мешкає в Києві.	Андрій — **мешканець** Києва.

А. Поміркуйте, чому виділене в другому реченні слово виконує роль присудка, як і підкреслене слово в першому реченні.

Б. Зробіть висновок, на які питання може відповідати присудок.

Прису́док — головний член двоскладного речення, який означає дію, стан або ознаку предмета, названого підметом, і відповідає на питання ***що робить підмет? хто він є? ким він є? що він є? чим він є? який він є? яким він є?*** Наприклад: *Запоріжжя славиться своєю історією. Енергодар — місто. Воно доволі молоде.*

За будовою присудки бувають прості й складені.

Про́сти́й прису́док виражений особовим дієсловом: *Парк зустрічає нас прохолодою. Кам'яні доріжки кривуляють до водограю.*

Присудок, виражений дієсловом у складеній формі майбутнього часу чи фразеологізмом, також вважаємо простим. Наприклад: *Ми будемо відпочивати в Трускавці. На курорті ми зазвичай б'ємо байдики.*

Скла́дені прису́дки поділяють на іменні та дієслівні.

Складений дієслівний присудок		
допоміжне слово + інфінітив		**приклад**
1) початок, продовження чи кінець дії: *починати, продовжувати, закінчувати, стати, перестати* й под.; 2) волевиявлення (бажання, прагнення, потреба): *могти, мусити, бажати, намагатися* і под.; 3) прикметники типу *згодний, ладен, радий, здатний.*	інфінітив (*що робити? що зробити?*)	*Уранці місто починає оживати.* *Пішоходи можуть переходити вулицю Хрещатик під землею.* *Ми раді поїхати до Чернівців.*

Складений іменний присудок		
дієслово-зв'язка + іменна частина		**приклад**
бути (є), ставати, робитися, здаватися, вважатися, називатися і под.	іменник прикметник числівник займенник дієприкметник фразеологізм	*Київ — столиця України.* *Вулиці Львова романтичні.* *Львів у змаганнях перший. Це місто моє. Харків сьогодні запорошений. Людина на Хрещатику здається краплею в морі.*

Дієслово-зв'язка виконує граматичну роль, а іменна частина — змістову (лексичне значення присудка). Дієслово *бути (є)* у теперішньому часі можна пропускати.

Зауважте!

Не є складеним дієслівним присудком два граматично пов'язаних дієслова, якщо кожне з них означає окрему дію і виконують ці дії в різний час. Наприклад: *Брат поїхав змагатися в Бердянськ*. Брат спочатку *поїхав*, а лише потім почне виконувати наступну дію — *змагатися*. Отже, слово *поїхав* у цьому реченні — простий присудок, а *змагатися* — обставина мети *(з якою метою?)*. Порівняйте з реченням *Брат почав змагатися*.

2. Прочитайте речення та визначте в кожному з них граматичну основу. Назвіть вид кожного присудка й спосіб його вираження.

1. Назва міста Чернігова оповита легендою. 2. З третього століття Ужгород називали Унгваром, що означає «фортеця на річці Унг». 3. Назва Полтави походить від річки Лтава. Вона є притокою Ворскли. 4. Існує припущення, що Чернівці й Чернігів є якоюсь мірою тезками. Ім'я Чорний покладене в основу обох назв. 5. Припускають, що місто Рівне було закладене на рівнині, обрамленій височиною *(з інтернету)*.

3. Перетворіть прості присудки на складені дієслівні, дібравши допоміжні слова з довідки. Запишіть утворені речення, заповнивши, де потрібно, пропуски.

1. Андріївс..кий узвіз радує і киян, і гостей столиці своєю аурою загадковості. 2. Ця стара київська вулиця затягує у вир сувенірів уже від пам..ятника Проні Прокопівні й Голохвостому. 3. Тепер ми побачили цей дует у брон..зі наживо. 4. Ми йдемо посередині, а все одно тісно від сувенірних яток і перехожих. 5. У кін..ці вулиці запахло кавою, тож вип'ємо духм..яного напою, а потім гулятимемо містом *(Т. Усик)*.

Довідка. Намагатися, починати, не переставати, продовжувати, змогти.

Андріївський узвіз. *м. Київ*

Узві́з — крутий підйом; вулиця або дорога, що мають крутий підйом.

Я́тка — легка будівля для тимчасового користування (торгівлі, виставки й ін.).

4. Запишіть речення, перетворивши прості присудки на складені іменні й підкресливши їх *(за зразком)*.

Зразок. Раніше я мешкав у Полтаві. — Раніше я був мешканцем Полтави.

1. Вечори день у день теплішають. 2. Колись мій тато вчителював у Коломиї. 3. Моя тітка завідує кафедрою ядерної фізики. 4. Наша команда обов'язково переможе в турнірі. 5. Уранці море поступово світлішає *(з інтернету)*.

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ТРАСА ЗДОРОВ'Я

Одеса — рай для туристів. Сьогодні ми вирішили прогулятися Трасою здоров'я. Ініціатива моя, хоча мама каже, що вона цей захід розпочала планувати ще вдома, у Рівному. Хай там як, але сонце сьогодні яскраве й ми готові до прогулянки. Щоб потрапити сюди, треба спуститися від Парку імені Тараса Шевченка в бік пляжу.

Сама назва маршруту говорить про його призначення: тут улітку насолоджуються їздою та морським повітрям велосипедисти, ролери, любителі спортивного бігу й піших

прогулянок. Уздовж усієї траси ми натрапляємо на спортивні майданчики, гірки для велоспорту й просто дикі схили. Тут по-справжньому можна насолодитися морськими пейзажами. Одесити розповідають, що час від часу Трас..а здоров'я стає яблуком розбрату через бажання підприємливих скоробагатьків її забудувати. Ми впевнені, що Трас..а здоров'я завжди буде служити мешканцям і гостям цього прекрасного міста *(з інтернету)*.

А. Знайдіть у кожному реченні присудок, визначте його вид і спосіб вираження *(усно)*.

Б. Ще раз прочитайте текст і стисло перекажіть його *(усно)*.

6. Відновіть приказки, уставивши пропущені компоненти складених присудків у потрібній граматичній формі. Розкажіть, як ви розумієте зміст цих народних висловів *(усно)*.

- Слово ... врятувати людину, слово ... й убити.
- ... душа потрапити в рай, та гріхи не пускають.
- Скільки сніг не лежатиме, а розтанути ... .
- Добре того вчити, хто ... все знати.
- Забув віл, коли телям ... .

Довідка. Хотіти, бути, мусити, радий, могти.

7. Виконайте завдання в тестовій формі.

• Доберіть приклад до кожного виду присудка.

Вид присудка	Речення
1 простий присудок	А Останній вечір нашої літньої подорожі.
2 складений іменний присудок	Б Ми будемо згадувати її зимовими вечорами.
3 складений дієслівний присудок	В Я вже починаю сумувати за Карпатами.
	Г Адже Карпати — це рай.

8. Прочитайте вірш і виконайте завдання.

Ти зна..ш, що ти — людина?
Ти зна..ш про це чи ні?
Усмішка твоя — єдина,
Му́ка твоя — єдина,
Очі твої одні.

Більше т..бе не буде.
Завтра на цій з..млі
Інші ходитимуть люди,
Інші кохатимуть люди —
Добрі, ласкаві й злі.

Сьогодні усе для тебе —
Озера, гаї, ст..пи.
І жити спішити треба,

Кохати спішити треба —
Гляди ж не проспи!

Бо ти на з..млі — людина,
І хоч..ш того чи ні —
Усмішка твоя — єдина,
Му́ка твоя — єдина,
Очі твої — одні.

В. Симоненко

А. Перепишіть вірш, уставивши пропущені букви ***е (є), и (і)***.

Б. Підкресліть присудки й надпишіть їхній вид.

9. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

Ласий (ж. р.) + (ж. р.) + від (антонім) + (Р. в.), сполучн. (синонім до *але*) + в / у + (Зн. в.) +

+ лізти + частка (заперечн.) + хотіти (3-тя ос., теп. час)

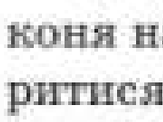
А. Підкресліть присудки та визначте їхній вид.

Б. Розкрийте зміст вислову кількома реченнями, використавши приклад із власного життя *(усно)*.

10. Запам'ятайте, як треба наголошувати подані слова.

ко́лія **котри́й** **кіломе́тр** **нови́й** **уподо́бання**

11. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Під небом оцим хмурочолим знов буду я ждати весни *(В. Сосюра)*. 2. Буду я в морі коня напувати, буду край моря доленьки шукати *(Л. Боровиковський)*. 3. З ніччю я миритися не хочу *(П. Перебийніс)*. 4. Птиці зелені у пізню пору спати злетілись на свіжий поруб *(Л. Костенко)*. 5. Куди зникає щебет малюка, коли дорослою стає людина? *(А. Малишко)*. 6. Я стаю ніби меншим, а навколо більшає весь світ *(М. Стельмах)*. 7. Мені осіння ніч короткою здається *(Леся Українка)*. 8. Які щасливі очі у казок! *(Л. Костенко)*.

А. Підкресліть граматичні основи.

Б. Надпишіть над кожним присудком його вид.

12. Прочитайте деформовані речення та виконайте завдання.

1. Мадрид — ... Іспанії. 2. Денисе, хочеш ... в Дніпрі? 3. Я ніколи не буду ... зелені фрукти, бо це небезпечно для здоров'я. 4. Ранок був ... , тому ми одягнулися якнайтепліше. 5. Коли вчитель починає ... новелу, я опиняюся в художньому віртуальному світі.

А. Відновіть речення, уставивши пропущені слова. Запишіть їх.

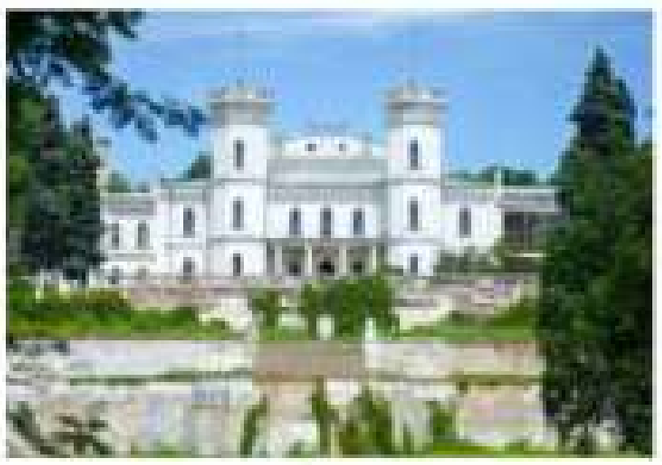
Б. Підкресліть головні члени речення та надпишіть над присудками їхній вид.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 22 ВИБІРКОВИЙ УСНИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

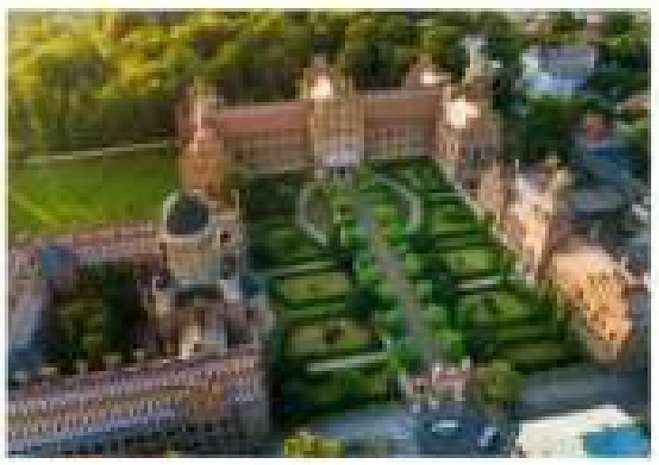
1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

А. З'ясуйте назви пам'яток історії, зображених на ілюстраціях. За потреби скористайтеся довідкою.

Б. Доберіть для опису кожної пам'ятки по одному засобу виразності *(усно)*.

Довідка. Золоті ворота, Чернівецький університет, Шарівський палац.

Вибірко́вий пере́каз — це детальний, логічно послідовний виклад змісту частини / частин тексту за конкретною темою.

Мета: навчитися вибирати з тексту потрібний матеріал, тобто той, що передбачений завданням. Характерним для опису пам'яток історії та культури є вживання професійної лексики: *фасад, портал, колона, балюстрада* й под.

У художньому стилі відтворенню опису сприяють такі засоби виразності, як епітети, метафори, порівняння, пестливі слова тощо.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

КОЗАЦЬКА ЦЕРКВА

Михайло озирнувся — і як же в цій церкві гарно! Ніколи в житті такої краси не бачив...

Центральний верх так змайстровано, що він прагне до неба трьома **заломами**. І стіни божої споруди зі своїми уступами та вузенькими віконцями спрямовані ввись, здається, сягають небес. Два ряди великих вікон обливають усе всередині яскравим світлом. Розкішний **іконостас** так і сяє позолотою. Споруда зведена з добірного дерева, без жодного цвяха. Велич храму вражає!

...На узвишші, біля церкви Покрови Пресвятої Богородиці, забриніли-застогнали струни кобзи. Стоять козаки, шапки познімали, і куйовдить дніпровський вітер їхні буйні чуби.

Очей не відводять запорожці від **маківок** куполів, увінчаних золотими хрестами, що зоріють у блакитній високості.

Кошовий підняв булаву — здалося, що й вітер ущух, і хмари в небі зупинилися.

— Срібло-злото ми на три частини паювали, першу брали на церкви́. І тепер на січовую Святу Покрову наскладали, козацьким скарбом будували, щоб за неї, устаючи й лягаючи, милосердного Бога благати.

Як один, ствердно зітхнули всі на майдані, у пояс поклонились іконі.

— А постала церква з легкої та майстерної руки нашого будівничого — козака Якима Погрібняка, і стоятиме вона, поки й віку нашій Україні.

— Дерев'яна ж, хіба так довго простоїть? — вихопився з гурту молодий козак.

За мовчазної згоди кошового вперед ступив Яким Погрібняк.

— Так скажу, панове товариство: поставив я церкву на підвалинах із **мореного** дуба, з нього випалив святі хрести. Міцно тримаються дошки та **сволоки**. Щільно лежить **ґонт**. Довго стоятиме. А якщо вже казати про нашу землю, то поки ми пильнуватимемо її — ніхто не зрушить нашого храму, освяченого самою Покровою.

— Слава!!! — загриміло на майдані й обізвалось аж ген за Дніпром *(О. Підкопай)*.

А. З'ясуйте значення виділених слів, скориставшись довідкою.

Довідка. 1. Елемент багатоярусного верху церкви. 2. Стіна зі вставленими в неї іконами. 3. Опуклий дах, що має форму півкулі; купол. 4. Підда́ний моріння для набуття твердості та міцності. 5. Балка, яка підтримує стелю в будівлях. 6. Покрівельний матеріал із тонких дощечок.

Б. Опрацюйте алгоритм для вибіркового переказу.

Алгоритм створення вибіркового переказу

1. Визначте тему та головну думку тексту.
2. Поміркуйте, які типи мовлення (розповідь, роздум, опис) наявні в тексті.
3. Визначте стиль тексту.
4. Виберіть із прочитаного опис пам'ятки.
5. Визначте художні засоби, ужиті в описі.
6. Прочитайте текст повторно.

В. Перекажіть опис пам'ятки історії та культури. За потреби використайте опорні слова.

Опорні слова

іменники
церква, іконостас, сволоки
прикметники
добірний, розкішний, святий
дієприкметники
спрямований, увінчаний, морений
дієслова
змайструвати, поставити, випалити
прислівники
гарно, усередині, міцно

Церква Покрови Пресвятої Богородиці

§ 23–24 УЗГОДЖЕННЯ ПІДМЕТА Й ПРИСУДКА. ТИРЕ МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Двоє космонавтів висадилося на Місяці.	Двоє космонавтів висадилися на Місяці.

А. У якому реченні наголошено на кількості космонавтів, а в якому — на дії?

Б. Перевірте свою відповідь, опрацювавши теоретичний матеріал.

Узгодження підмета й присудка	
числівник + іменник однина, якщо увага — на кількості виконавців дії	*Двоє космонавтів висадилося на Місяці.*
числівник + іменник множина, якщо увага — на самій дії	*Двоє космонавтів висадилися на Місяці.*
***багато (мало, трохи)* + іменник однина**	*Багато літ перевернулось, води чимало утекло* (Т. Шевченко).
іменник зі знач. кількості + іменник однина	*Частина депутатів проголосувала проти законопроєкту.*
числівник + іменник однина, якщо підмет позначає кількість років або годин	*Минуло три роки.*
однорідні підмети множина	*Прогулянка й екскурсія тривають із самого ранку.*
однина або множина однорідні підмети *(за бажанням автора)*	*Триває прогулянка й екскурсія із самого ранку. Тривають прогулянка й екскурсія із самого ранку.*
Якщо складений підмет виражений сполученням ***двох іменників*** або ***займенників*** (конструкція «хтось із кимось»), то присудок — у множині: *Хрещатик із Володимирським узвозом «зустрічаються» на Європейській площі. Ми з тобою там і побачимося.* Якщо конструкція «хтось із кимось» поєднана з присудком в однині, то в такому реченні підмет простий: *З журбою радість обнялась* (Олександр Олесь). Здебільшого форми роду й числа присудка залежать від форм підмета. Наприклад: *Харків залишив про себе приємні враження.* І підмет, і присудок — одн., ч. р.	

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Іменна частина присудка, яка характеризує підмет, — особовий займенник, що є ***пошанною множиною***, набуває форми ***однини***: *Ви, пані Ольго, дуже терпелива* (не *терпеливі*). *Ви молодець* (не *молодці*). Дієслово-присудок при такому підметі ставимо в ***множину***: *Ви, Ольго, успішно завершили проєкт.*

2. Виберіть із дужок потрібну форму присудка. Обґрунтуйте свій вибір *(усно)*.

1. П'ятеро фігуристів (вибуло, вибули) зі змагань. 2. З моменту нашої останньої зустрічі (минуло, минули) три місяці. 3. Не троє, а четверо спортсменів (пройшло, пройшли) до фіналу. 4. Ірино Сергіївно, ви (чарівна, чарівні). 5. Товариш із подругою (відпочиває, відпочивають) у Карпатах. 6. Олег і Вадим (завершує, завершують) навчання в музичній школі.

3. Перепишіть речення, вибравши з дужок потрібну форму присудка.

1. Багато ялтинців (не ходить, не ходять) на пляж. 2. Тато з мамою (поїхав, поїхали) до Миргорода. 3. Семеро переможців першості міста (поїде, поїдуть) на чемпіонат України. 4. До кінця вистави (залишилося, залишилися) десять хвилин. 5. Закупи, ресторан, прогулянка (не входить, не входять) у мої плани — тільки кіно! 6. Класний керівник із старостою (чекатиме, чекатимуть) на розі бульвару Лесі Українки й вулиці Басейної. 7. Збараж і Тернопіль (подарував, подарували) незабутні враження.

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. На кількості виконавців наголошено в реченні
   - **А** Біля верби п'ють воду три голубки.
   - **Б** Двоє операторів запізнилося на роботу.
   - **В** На піддашші дві ластівки будують гніздо.
   - **Г** Четверо курчат наздоганяють маму-квочку.

2. Редагування потребує речення
   - **А** Три роки пролетіло після нашої зустрічі.
   - **Б** Мадрид і Париж вражає своєю красою.
   - **В** Лимон і цукор впливають на смак чаю.
   - **Г** До іспитів залишилося всього чотири дні.

3. Редагування потребує речення
   - **А** З журбою радість обнялась.
   - **Б** Дорога Анастасіє, ви чарівні!
   - **В** Запізнюються Славко й Віталій.
   - **Г** Чимало людей не встигло на потяг.

Тире між підметом і присудком

Між групою підмета й групою присудка на місці пропущеного дієслова-зв'язки **ставимо тире**, якщо головні члени речення виражені іменниками (числівниками) у формі називного відмінка або інфінітивами: *Львів — столиця Галичини. Два та два — чотири. Подорожувати — нові світи відкривати* (нар. тв.). Треба ставити **тире**, якщо перед присудком стоїть слово *це, то, ось, значить*: *Хрещатик — це вулиця*.

Не ставимо тире, якщо:

- один із головних членів речення виражений займенником: *Ми харків'яни. Цей будинок мій*.
- присудок виражений прикметником, дієприкметником або порядковим числівником: *Цей сквер затишний. Вулиці вже прибрані. Ця подорож перша*.
- перед присудком стоїть заперечна частка *не* (крім випадків, коли підмет і присудок виражені інфінітивом): *Слово не горобець* (нар. тв.).
- між підметом та іменною частиною присудка стоїть вставне слово: *Ольга, напевно, відмінниця*.

За бажанням автора можна поставити **тире** перед присудком, який порівнюємо з підметом: *Собор — як свіча* (Олесь Гончар). *Самотність — як обірвана струна, вона ніколи не буває в парі* (В. Беля). Як авторський знак ставимо **тире** між підметом і присудком, якщо один із головних членів речення виражений займенником: *Я — Мавка лісова* (Леся Українка).

Між групою підмета й групою присудка **коми** ніколи не ставимо.

5. Прочитайте речення та прокоментуйте наявність або відсутність тире між підметом і присудком.

1. Від Львова до Кракова біда однакова. 2. Київ — велике село. 3. Ніжин більший від Носівки одною хатою. 4. Коломия не помия, Коломия — місто. 5. У Відні люди бідні. 6. Золотоноша кругом хороша. 7. У Кутині всі наче поплутані. 8. Хто не пив полтавської води, той нічого не вартий. 9. Тростянець — Полісся кінець *(нар. тв.)*.

6. Перепишіть речення. Підкресліть головні члени й поставте, де потрібно, тире.

1. Книги морська глибина *(І. Франко)*. 2. Кров людська не водиця *(М. Стельмах)*. 3. Мова мамина свята *(М. Адаменко)*. 4. Хмари в небі мов сива шаль *(В. Симоненко)*. 5. Зрозуміти культуру далеких предків значить зрозуміти себе *(П. Мовчан)*. 6. Ніч мов криниця без дна *(М. Рильський)*. 7. Жити сльози лити *(нар. тв.)*.

7. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Тире між підметом і присудком НЕ ТРЕБА ставити в реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Дикий кіт хитрий звір.
Б Ніч велика чарівниця!
В Красне слово золотий ключ.
Г Ми покоління смартфонів.

2. Тире між підметом і присудком НЕ ТРЕБА ставити в реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Поезія це завжди неповторність.
Б Вода з вогнем не товариші.
В Бджола відома трудівниця.
Г Любити не знати спокою.

3. Тире між підметом і присудком треба поставити в реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Промені як вії сонячних очей.
Б Деревина міцна на своєму ґрунті.
В Твої вірші думок великий злиток.
Г Творчість завжди мрійна і тривожна.

8. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Ложа, ложе, лоджія» *(автор О. Авраменко)*, після чого запишіть, що означає кожне з пояснених слів, використавши складений іменний присудок. Підкресліть граматичні основи.

9. Дайте розгорнуту відповідь на запитання «Чому важливо вивчати й берегти пам'ятки історії та культури нашого народу?» *(п'ять–сім речень)*. Наведіть у своїй письмовій роботі приклад конкретної пам'ятки.

Андріївська церква. *Світлина*

10. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

(Зн. в.)

+ зі → гріти (теп. час) + частка (заперечн.) +

, сполучн. (протист.) +

+ сполучн. (єднальн.) + злагода

А. Підкресліть головні члени речення.

Б. Напишіть вільне есе, розкривши зміст цього вислову *(п'ять–сім речень)*.

11. Перепишіть речення, вибравши з дужок потрібну форму присудка.

1. Серце з розумом часто між собою не (мириться, миряться) *(нар. тв.)*. 2. Життя і мрія в згоді не (буває, бувають), і вічно (бореться, борються), хоч миру прагнуть *(Леся Українка)*. 3. Неробство й гультяйство (призводить, призводять) до лиха *(І. Коваль)*. 4. Три місяці (минуло, минули) — і бридке каченя перетворилося на благородного лебедя. 5. О Інно дорога, ви (чарівна, чарівні)! *(О. Травневий)*.

12. Перепишіть речення. Підкресліть головні члени та поставте, де потрібно, тире.

1. Є міста, чиє минуле більше, значущіше за сучасність *(П. Загребельний)*. 2. Століття зморшка на чолі землі *(І. Драч)*. 3. Совість емоційний страж переконань. 4. Роки дитинства це насамперед виховання серця *(В. Сухомлинський)*. 5. Рідна земля мати, а чужа земля мачуха. 6. Жменька рідної землі дорожча від золота. 7. Слово не стріла, а глибше ранить *(нар. тв.)*.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 25 ДОКЛАДНИЙ ПИСЬМОВИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

А. З'ясуйте назви пам'яток історії та культури, зображених на ілюстраціях. За потреби скористайтеся довідкою.

Б. Пригадайте, які ролі «зіграли» ці споруди у фільмі за творами Дж. Роулінґ про Гаррі Поттера.

В. Доберіть для опису кожної пам'ятки по одному засобу виразності *(усно)*.

Довідка. Бодліанська бібліотека Оксфорда, Крайст Черч — коледж Оксфордського університету, ринок Ліденхолл у Лондоні.

Докла́дний пере́каз — це повне, послідовне, детальне передання змісту тексту. Для успішного написання докладного переказу бажано скласти план. Описам пам'яток історії та культури властиве вживання специфічних термінів, значення яких можна з'ясувати за словником.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

У ВЕЛИКІЙ ЗАЛІ ГОГВОРТСУ

З дивним відчуттям увійшли через подвійні двері до Великої зали.

Гаррі ніколи навіть уявити собі не міг такого дивного й розкішного приміщення. Воно було затоплене сяйвом тисяч свічок, що плавали в повітрі над довжелезними столами, де примостилися всі інші школярі. Столи були накриті блискучими золотими тарелями й келихами. Де-не-де поміж учнями світилися сріблисті серпанки привидів. Гаррі глянув угору й побачив оксамитно-чорну стелю, усіяну зорями. Поруч почувся шепіт Герміони:

«Вона зачарована, щоб скидатися на справжнє зоряне небо, я читала про це в "Історії Гогвортсу"» *(Дж. Роулінг; переклад — В. Морозова)*.

А. Які деталі опису Великої зали найбільш красномовні?

Б. Визначте тип і стиль мовлення тексту.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

КОЛЕДЖ «КРАЙСТ ЧЕРЧ»

Крайст Черч (у перекладі з англ. *коледж церкви Христа*) — один із найбільших коледжів Оксфордського університету та найпопулярніша туристична пам'ятка академічного міста. Його історія налічує понад п'ять століть. Заснований у 1525 році Томасом Уолсі — кардиналом та архієпископом Кентерберійським, освітній заклад спочатку був призначений для навчання богослов'я, згодом став одним із найпрестижніших у Великобританії.

Архітектурний ансамбль коледжу «Крайст Черч» зведений у стилі англійської готики. Його центральну частину увінчує так звана башта Тома. Її прикрашає один із найбільших дзвонів Англії, який о 21-й год 5 хв дзвонить 101 раз (раніше коледж налічував саме 101 студента). За головними воротами розміщена обідня зала, яка стала прототипом для створення Великої зали Гогвортсу в кінофраншизі «Гаррі Поттер». Ця старовинна кам'яна зала — справжній витвір мистецтва, що вражає своєю масштабністю та витонченістю.

Ще однією значущою архітектурною пам'яткою, яку теж було використано як декорацію до чарівного всесвіту, є кафедральний собор «Крайст Черч». Стародавня споруда зведена у дванадцятому столітті. Її вважають взірцем англіканської готичної архітектури. Високі стіни й унікальні вітражі собору створюють неймовірну атмосферу містики й урочистості.

Отже, архітектурний комплекс коледжу «Крайст Черч» в Оксфорді — приклад гармонійного поєднання архітектурної величі, академічної переваги та природної краси *(Н. Писаренко)*.

А. Що вражає в описі архітектурної пам'ятки?

Б. Складіть і запишіть план тексту.

В. Прочитайте текст повторно.

Г. Згорніть підручник і напишіть чернетковий варіант переказу тексту *(за планом)*.

Д. Відредагуйте написане й оформте в зошиті.

Крайст Черч — коледж Оксфордського університету

§ 26–27 РЕЧЕННЯ ПОШИРЕНІ ТА НЕПОШИРЕНІ. ПОРЯДОК СЛІВ У РЕЧЕННІ. ЛОГІЧНИЙ НАГОЛОС

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Зацвіла орхідея.	Сьогодні зацвіла біла орхідея.

А. Визначте граматичну основу кожного речення.

Б. Яке із цих речень містить більше інформації? Завдяки чому?

За наявністю другорядних членів речення бувають поширені й непоширені.	
Непоширене	**Поширене**
без другорядних членів	з другорядними членами
Вечоріє. Тиша. Усе завмерло.	*Уже вечоріє. Нічна тиша. Усе навколо завмерло.*
Поширеними й непоширеними можуть бути як односкладні речення, так і двоскладні.	

2. Знайдіть і прочитайте поширені речення. Обґрунтуйте свій вибір *(усно)*.

1. Біда навчить. 2. Час — це гроші. 3. Біда біду тягне. 4. І стіни мають вуха. 5. Вода з вогнем не товариші. 6. Незгода руйнує. 7. Київ не відразу збудовано. 8. Вода й камінь довбає. 9. Не святі горшки ліплять. 10. Правда очі коле. 11. Чужий кожух не гріє *(нар. тв.)*.

Другорядні члени речення		
означення	**додаток**	**обставина**
ознака предмета	предмет	час, місце, спосіб дії та ін.
який? яка? яке? які? *чий? чия? чиє? чиї?* *котри́й? котра́?* *котре́? котрі?*	*кого? чого?* *кому? чому?* *кого? що?* *ким? чим?* *на кому? на чому?*	*де? куди? звідки?* *коли? доки? як давно?* *як? яким способом?* *з якою метою? з якої причини?* *за якої умови?*
Наші предки колись поклонялися Перунові.		

ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

- **Підмет** → означення
- **Присудок** → додаток → означення; обставина → означення

3. Перепишіть текст. Підкресліть у кожному реченні головні та другорядні члени.

Сьогодні зранення знялася завірюха. З півночі, з-за Дніпра, набігли на місто густі хмари. Промчали вітри. За вікном хурделить несамовита метелиця. Вона рве й шарпає довге гілля самотнього дерева проти мого вікна, гуде в дротах, стогне десь у димарі... Ні, таки повернулася зима *(Б. Антоненко-Давидович)*.

4. Поширте речення другорядними членами та запишіть їх.

1. Солов'ї співають. 2. Шоколад тане. 3. Потяг рушає. 4. Ліс заспівав. 5. Лелеки повернуться. 6. Світає. 7. Біла Церква. 8. Не смітіть! 9. Може, почитати? 10. Насте, допоможи. 11. Кіт із собакою помирилися.

5. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Поширеним є речення
   - **А** Тато з мамою відпочивають.
   - **Б** Троє кошенят пустують.
   - **В** Місто перейменовано.
   - **Г** Ранок був морозним.
2. Поширеним є речення
   - **А** Кожен із нас починає дорослішати.
   - **Б** Не треба ховати голову в пісок.
   - **В** Вечори стають теплішими.
   - **Г** Завершуємо мініпроєкт.
3. Непоширеним є речення
   - **А** Дерева скидають листя.
   - **Б** Малятко хоче бавитися.
   - **В** Усвідомлюйте помилки.
   - **Г** Журавлі вже прилетіли.

В українській мові порядок слів у реченні ***вільний***, тобто немає строго закріпленого постійного місця для членів речення: *До семисот років ростуть дуби. Дуби ростуть до семисот років. Ростуть до семисот років дуби.*

Однак слова в реченні розташовуємо в прямому або непрямому порядку.

За ***прямого порядку слів*** підмет ставимо перед присудком, означення — перед означуваним словом, а додаток — після слова, з яким він пов'язаний. Обставина займає різні місця. Порівняйте:

Прямий порядок слів	Непрямий порядок слів
Молоде покоління прагне свободи.	*Покоління молоде свободи прагне.*

Прямий порядок слів вважаємо нейтральним, його використовують у науковому та офіційно-діловому стилях.

За ***непрямого порядку слів (інверсії)*** зміст речення зберігається, проте увиразнюються предмети, дії чи ознаки, які позначають слова, що стоять на незвичному для них місці. Порівняйте: *Над морем пропливають пухнасті хмари* і *Над морем пропливають хмари пухнасті*.

Непрямий порядок слів називаємо ***інве́рсією***. Слово, що стоїть на незвичному для нього місці називаємо ***інверсо́ваним***.

Логі́чний на́голос — це виділення найбільш важливого слова в реченні за допомогою посилення голосу. Порівняйте:

Ти приготував чай?	***Що́ ти приготував?***
Ти приготував чай?	***Що ти зробив?***
Ти приготував чай?	***Це ти зробив?***

Отже, зі зміщенням логічного наголосу змінюється сприйняття змісту речення.

6. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Циферблат годинника на розі хуртовини снігом замело *(Л. Костенко)*. 2. Край вікна любисток проросте весною *(Д. Луценко)*. 3. Люблю України кохану небо *(В. Сосюра)*. 4. На кого посміла знятись зрадника рука? *(П. Тичина)*. 5. Темна ніч розкидала шовки на поля і чарівні садки *(Д. Луценко)*. 6. Я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать *(Леся Українка)*.

А. Випишіть речення з непрямим порядком слів.

Б. Підкресліть інверсовані слова відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

7. Прочитайте текст і виконайте завдання.

СІМ П'ЯТНИЦЬ НА ТИЖДЕНЬ

Людину, яка не вміє дотримувати свого слова, часто змінює погляди й рішення, не виконує обіцянок, ніхто не поважає. Кажуть, що в неї сім п'ятниць на тиждень. Чому саме сім п'ятниць, а не понеділків чи вівторків?

Колись п'ятниця була останнім днем тижня — вихідним і базарним. На базарах не лише продавали та купували, а й вирішували різні важливі питання. Хлібороб просив коваля, щоб той викував йому серп чи косу, гончареві замовляв десяток глечиків. Багатий господар знаходив на базарі робочу силу — бідняків, які шукали, до кого б піти в найми. Тут складали своєрідну усну угоду, розірвати яку чи частково змінити можна було лише при свідках і на базарі, тобто в одну з п'ятниць. Проте траплялися і порушники цього звичаю. Вони дуже часто відмовлялися від однієї угоди, щоб укласти іншу, вигіднішу. Саме про таких користолюбців і казали, що в них сім п'ятниць на тиждень *(за А. Конельським)*.

А. Підготуйтеся до виразного читання тексту в групі, визначивши наперед слова, на які падає логічний наголос.

Б. Стисло перекажіть текст *(письмово)*.

8. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Прямий порядок слів має речення

А Над Дніпром широким прозора даль нивами колишеться.

Б Над широким Дніпром даль прозора колишеться нивами.

В Прозора даль колишеться нивами над широким Дніпром.
Г Прозора даль колишеться нивами над Дніпром широким.

2. Прямий порядок слів має речення

А Втрача в гаю верба густа листки зелено-рунисті.
Б Над лугами неозорими снігом грають вітерці.
В Грає море зелене, тихий день догора.
Г За вікном легкий туман поплив.

3. Прочитайте речення.

Я на згадку серцю подарую не журбину — первоцвіт кохання.

Щоб наголосити на меті дії, потрібно зробити логічний наголос на слові

А на згадку **Б** серцю **В** подарую **Г** первоцвіт

9. Перебудуйте речення так, щоб вони мали непрямий порядок слів. Запишіть їх.

1. Ніжні конвалії будуть цвісти для тебе. 2. Соловей співа про святу любов. 3. У садочку дівчина запліта вінок. 4. Шукай своє щастя в далеких світах. 5. Вершник стрімко наближається до великого озера.

10. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

Коваль + (Зн. в.) + **кувати,** (теп. час) **сполучник** (протиставн.) + + **й** + **себе** (Д. в.) + **лапка** (Зн. в.) + **подавати** (теп. час)

А. Підкресліть головні й другорядні члени речення.
Б. Розкрийте зміст народного вислову кількома реченнями *(письмово)*.

11. Перепишіть текст і виконайте завдання.

Мій день **починається** з руханки. Вона триває десять–п'ятнадцять хвилин. Потім приймаю контрастний душ. Після цього **чищу** зуби, **причісуюся** та наношу на **обличчя** зволожувальний крем. А далі — смачний і поживний сніданок і дорога до школи.

А. Підкресліть головні й другорядні члени речення.
Б. Зробіть звуковий запис виділених слів.

12. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Знов ті самі вулиці незрячі і замету хвиля снігова *(Л. Костенко)*. 2. Зорі в небі цвіли білими стежками *(Д. Луценко)*. 3. У нічку темну і глуху зросту рясним кущем калини на українському шляху *(А. Малишко)*. 4. Спомин — роса весняна, щастя забутого сон *(Б.-І. Антонич)*. 5. І ведмедик вже не хоче спати там, під снігом, у ведмежій хаті *(І. Жиленко)*. 6. Дикі груші в лісах на Волині по весні божевільно цвітуть *(Д. Павличко)*. 7. Вчись у природи творчого спокою в дні вересневі *(Є. Плужник)*.

А. Випишіть речення з непрямим порядком слів.
Б. Підкресліть інверсовані слова відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 28 СПРИЙМАННЯ ПИСЬМОВОГО ТЕКСТУ

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

— Вітаємо, ви стали переможцем в акції «Hamster» від нашої компанії!
— Від чиєї компанії? Я не брав участі в такій акції.
— Щоб отримати виграш, вам треба вказати лише номер картки та CVV-код!
— Зачекайте, це ж секретні реквізити картки! Це шахрайство!!!

А. Яка мета телефонного дзвінка?

Б. Що убезпечило адресата від фінансового шахрайства?

Для опанування динамічного інформаційного потоку людина потребує певних навичок *сприймання письмового тексту*. Набуття *читацьких компетентностей* сприяє розвитку уваги (помітити вкрай потрібні деталі), пам'яті (швидко завчити номер банківської картки чи телефону гарячої лінії), критичного мислення (формувати фінансову та медіаграмотність) тощо. Інформаційне наповнення інтернет-простору спонукає до вдосконалення вміння *перетворювати текстову інформацію* на схему, таблицю чи графік.

2. Прочитайте інформацію та виконайте завдання.

ТРИМАЙТЕ В СЕКРЕТІ!

- Тризначний номер на звороті картки.
- Пароль до інтернет-банкінгу.
- Коди банків і мобільних операторів.

Можна повідомити лише 16-значний номер картки.

А Прокоментуйте мету й тему інформації.

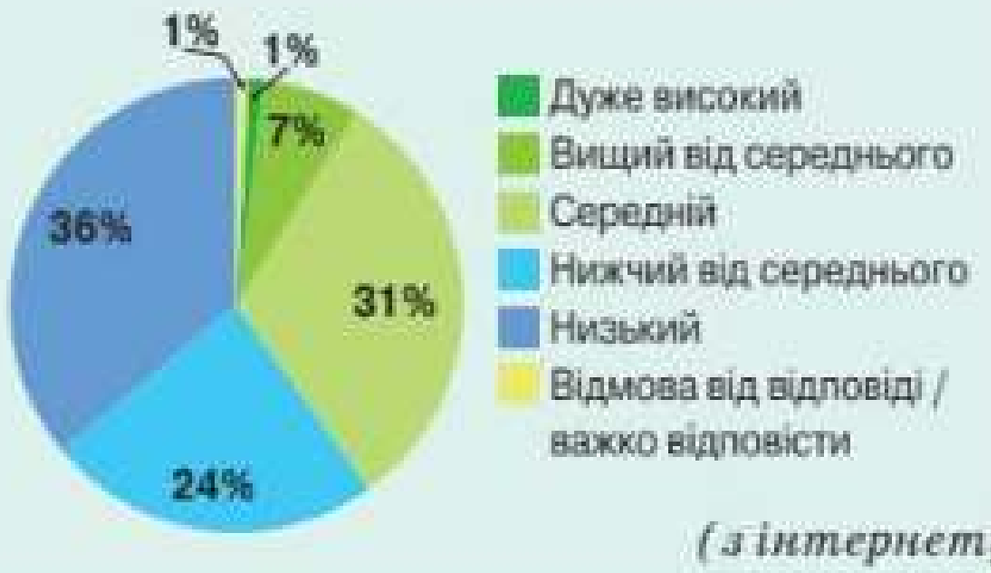
Б Чи сформовані навички медіаграмотності у вашій родині? Обґрунтуйте свою думку.

3. Ознайомтеся з інформацією та виконайте завдання.

Що є основними джерелами вашого доходу?

- Заробітна плата — 55 %;
- пенсія — 30 %;
- доходи від бізнесу — 13 %;
- соціальні виплати — 6 %;
- стипендія — 2 %;
- інше — 4 %;
- немає доходів — 2 %;
- важко відповісти — 2 %.

Як би ви оцінили поточний рівень ваших щомісячних доходів?

(з інтернету)

А. Визначте мету й адресата інформації *(усно)*.

Б. У чому переваги графічного подання інформації?

4. Прочитайте текст мовчки та виконайте завдання в тестовій формі *(цифри в дужках позначають номери речень)*.

(1–4) У межах Усесвітнього тижня грошей в Україні проведено опитування підлітків віком 11–18 років із метою дослідження їхнього рівня фінансової обізнаності. Ці заходи організовані Національним банком України за підтримки проєкту USAID «Реформування фінансового сектора». Вибірково були охоплені респонденти з усієї України й учні, які тимчасово виїхали за кордон. Загалом опитано 5074 підлітки.

(5) Найбільшу зацікавленість виявили учні до таких питань:

- доходи та підприємництво: як заробити перші гроші (29 % респондентів);
- бюджет і заощадження: як сформувати власний бюджет (20,7 %); як заощадити кошти на мрію (17 %);
- платіжна безпека: як не стати жертвою карткового шахрая (16,8 %).

(6–7) На питання, чи говорять із ними в школі на тему грошей, учні відповіли: регулярно — 29,6 %, інколи — 45,2 %, узагалі не говорять — 25,2 %. Мають потребу обговорювати в школі фінансові питання 86 % підлітків.

(8–9) Ураховуючи запит на фінансову освіту в школах, Міністерство освіти і науки України протягом 2025–2026 років планує впровадити для учнів 8–9-х класів новий обов'язковий навчальний предмет «Підприємництво та фінансова грамотність». Здобуті знання завжди стануть у пригоді сучасній молоді як для розуміння особливостей ринку фінансових послуг, так і для грамотного заощадження власних коштів *(з інтернету)*.

1. Респондент — це

А журналіст, який бере інтерв'ю
Б особа, що виїхала за кордон
В банківський працівник
Г людина, яку опитують

2. Текст має ознаки стилю

А публіцистичного
Б офіційно-ділового
В художнього
Г наукового

3. Найбільше респондентів зацікавило питання

А як не стати жертвою карткового шахрая
Б як сформувати власний бюджет
В як заробити перші гроші
Г як заощадити кошти на мрію

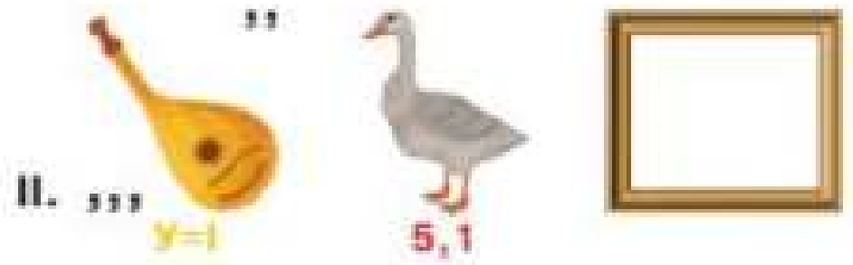
4. Про ініціативу, якій посприяло опитування, ідеться в реченні

А 3 **Б** 5 **В** 6 **Г** 8

5. Розгадайте ребуси та виконайте завдання.

I.

II.

- До якого виду інформації (текстової / графічної) належать поняття, назви яких закодовані?

6. Перетворивши текстову інформацію вправи 4 на графічну, ознайомте з нею однокласників / батьків / друзів.

§ 29–30 ОЗНАЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

?	?
Квітковий **пилок** має лікувальні властивості.	**Пилок** квітки має лікувальні властивості.

А. Яке питання (*який?* або *чий?*) треба поставити над кожною стрілкою?

Б. Якою частиною мови виражене кожне з означень у цих реченнях?

Озна́чення — це другорядний член речення, який називає ознаку предмета (якість, колір, матеріал, належність та ін.) і відповідає на питання ***який? чий? котрий?***

Означення, виражене одним словом, називаємо ***непоши́реним***, а словосполученням — ***поши́реним***.

Означення бувають узгоджені й неузгоджені.

Узго́джені озна́чення стоять у тому самому роді, числі й відмінку, що й означуване слово. Наприклад: *Жовтий* ***тюльпан*** *вважають квіткою розлуки.* Й означуване слово ***(тюльпан)***, й означення *(жовтий)* мають однакові характеристики: знахідний відмінок, однина, чоловічий рід.

Способи вираження узгоджених означень	
прикметник	*Червоні* ***маки*** *символізують кохання.*
дієприкметник	*Зів'ялі* ***квіти*** *сумно пахнуть.*
числівник	*Перше* ***побачення*** *і квіти — це вже синоніми.*
займенник	*Твої* ***хризантеми*** *пахнуть ніжністю.*
дієприкметниковий зворот	*Виблискують* ***маки****, умиті дощами.*
Способи вираження неузгоджених означень	
іменник	*Японці здебільшого люблять* ***квіти*** *без запаху.*
займенник	*Хоч яка гарна троянда, а* ***колючки*** *її гострі.*
прислівник	***Клумба*** *зіворуч вражає рясним цвітом.*
інфінітив	*Настала* ***пора*** *поливати.*
словосполучення	***Квіти*** *червоного кольору виражають пристрасть.*

Зміна форми означуваного слова не впливає на форму неузгодженого означення. Порівняйте: *Я люблю* ***квіти*** *із жовтими пелюстками* і *Я не люблю* ***квітів*** *із жовтими пелюстками.*

Узгоджені й неузгоджені означення можуть мати при собі залежні слова, тобто бути ***поширеними***.

Способи вираження поширених означень	
словосполучення	*Дівчина в барвистому вінку нагадує польову царівну.* ***Прохання*** *купити квіти прозвучало несподівано.*
прикметниковий зворот	***Верба****, щаслива до нестями, відповідає дубові взаємністю.*
дієприкметниковий зворот	*Укриті росою* ***листочки*** *виблискують на сонці.*

Зауважте!

Розгляньте схему та запам'ятайте, що означення може залежати від підмета, додатка й обставини.

Наприклад: *Білі троянди врочисто стоять у білій вазі й чекають свого адресата.*

Означення може залежати від складеного іменного присудка. Наприклад: *Лілія — запашна квітка.*

2. Прочитайте речення. Знайдіть означення та визначте, якою частиною мови вони виражені *(усно)*.

1. Кульбабки, кульбабки на ніжках тонких! Пошив би я шапку з кульбабок м'яких *(П. Ребро)*. 2. Під віконцем гладіолус у багряному цвіту, подає він ніжний голос: «Я на радість всім цвіту» *(В. Кравчук)*. 3. Росла в гаю конвалія під дубом високим, захищалась від негоди під віттям широким *(Леся Українка)*. 4. В ромашковім полі жайвори співають, і росу пахучу ночі сповивають *(Н. Воронюк)*. 5. Ось волошки, сонні трошки, синім шовком шиті, ясноокі, чисто вмиті, розбрелись по житі *(Г. Черінь)*.

3. Перепишіть речення. Підкресліть означення та вкажіть — узгоджені вони чи неузгоджені.

1. Ромашка здавна символізує інтимний вибір «любить — не любить». 2. Барвінок уособлює невмирущу пам'ять про покійних. 3. Душевну красу та святість символізують волошки. 4. Особливу силу вони мають для молодих: пучком васильків кроплять наречених на весіллі *(«Словник символів»)*. 5. І марили айстри в розкішнім півсні про трави шовкові, про сонячні дні... *(Олександр Олесь)*. 6. Чорнобривці чорноброві квітнуть в тиші вечоровій *(В. Семенко)*. 7. Краса троянди душу чарує, її усмішка серце хвилює *(Б. Пісний)*.

4. Прочитайте речення. Випишіть означення у дві колонки: 1) узгоджені; 2) неузгоджені.

1. Першими почали вирощувати квіти давні єгиптяни понад чотири тисячі років тому. 2. Споконвіків мовою квітів люди передавали свої думки. 3. Давні греки прикрашали фіалками власні житла й статуї богів. 4. Олія троянди входить до складу парфумів. 5. Властивість виділяти аромат мають не всі квіти *(М. Шевчук)*.

Зауважте!

Відрізняйте означення від іменної частини складеного присудка. Порівняйте: *Гарні троянди. Колючі квіти. Троянди колючі, але вони гарні.* У перших двох реченнях означення стоять на своєму місці — перед підметом (означуваним словом). У третьому реченні пропущено дієслово-зв'язку *є* (є колючі, є гарні).

5. Перепишіть вислови. Підкресліть означення та складені іменні присудки, іменна частина яких виражена прикметником. Поясніть, як ви відрізняєте названі члени речення.

1. Усяку троянду нюхають у свій час. 2. Улеслива людина — гадюка під квітами. 3. Квітки колючі найбільш живучі. 4. Мальовані квіти не дають запаху. 5. На добрий цвіт бджола летить. 6. Квітка хороша, але шипок гострий *(нар. тв.)*.

6. Прочитайте загадки та виконайте завдання.

1. У зеленім зіллі виросло дівчатко.
   В нього вії білі й золоті очатка.
2. Синьоока ця заброда в полі водить хороводи.
   Де вона вінки спліта, пшениці рідкі й жита.
3. Білі горошини на зеленій стеблині.
4. Стоять красуні на воді,
   Вінки в них білі й золоті.

А. Запишіть загадки під диктовку. Напишіть у дужках відгадку в кінці кожної з них.

Б. Уважно звірте свій текст із тим, що в підручнику.

В. Підкресліть означення та складені іменні присудки, іменна частина яких виражена прикметником.

Г. Розкажіть, яку роль виконують означення в загадках *(усно)*.

7. Виконайте завдання в тестовій формі.

• Визначте спосіб вираження кожного означення.

Означення (у реченні)		*Спосіб вираження означення*	
1	У вкритих снігом ярах спочивають трави.	**А**	іменник
2	Та історія не виходила з голови аж до вечора.	**Б**	інфінітив
3	Бажання допомогти додає людині благородства.	**В**	числівник
4	Пісні про кохання іноді розчулюють до сліз.	**Г**	займенник
		Д	дієприкметниковий зворот

8. Перетворіть узгоджені означення на неузгоджені, заверште речення з ними та запишіть їх *(за зразком)*.

Зразок. Сік із вишні нагадує мені про сонячне літо.

1. Вишневий сік нагадує мені … . 2. Пригодницькі романи переносять мене … . 3. Сонячне світло сприяє … . 4. Бабусині казки згадую, коли … . 5. Глиняна ваза додає … . 6. Трирічна дівчинка грається з … . 7. Одеська команда перемогла … .

9. Прочитайте текст і виконайте завдання.

У нашому житті дуже багато свят, неодмінним атрибутом яких є подарунки. Скажімо, на Великдень заведено дарувати писанки́ та крашанки́, на Новий рік і Різдво — цукерки, невеличкі кори́сні речі. Однак є і такі подарунки, що не вимагають святкового дня. Звичайно ж, це — квіти.

З давніх-давен квіти для людини були символом почуттів і думок. Справді, де ми ще знайдемо такого ніжного, гарного, поетичного тлумача своїх найпотаємніших мрій і почуттів? На Сході здавна існує наука про значення квітів і мову цих чарівних творінь природи.

На жаль, у сучасному метушливому світі дуже мало людей, які по-справжньому розуміють і відчувають мову квітів. Мабуть, фантазії бракує, а можливо, часу, а швидше за все — бажання жити красиво. Уряди-годи хапаємо, виходячи з метро, кілька гвоздичок — і то вже радість. Мало хто замислюється, вітаючи ветеранів червоними гвоздиками, що цими квітами висловлюють колишньому бійцеві гарячу вдячність. До речі, гвоздикам ще в давнину надавали саме такого змісту.

Тож обов'язково навчіться ще однієї мови спілкування — мови квітів *(за О. Когут)*.

А. Доберіть до тексту заголовок.

Б. Повторно прочитайте текст і перекажіть його *(усно)*.

10. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

На + **білий** (антонім, ж. р.) + **земля** (М. в.) + **чорний** (антонім) + (одн.) + **родити** (3-тя ос. одн., теп. час)

А. Підкресліть означення та надпишіть рід, число й відмінок.

Б. Розкрийте зміст цього вислову. Поясніть, яку роль у ньому відіграють антоніми *(усно)*.

11. Перепишіть текст, уставляючи пропущені букви ***е, и***, і виконайте завдання.

Бувають їстівні квіти. Салат із кульбаб дуже корисний. Із квітів хризантеми також готують салати. А з кор..ня лотоса варять суп і в..готовляють борошно.

Усі знають країну тюльпанів, але не всім відомо, що в Голландію завезли ці квіти з Туречч..ни в шістнадцятому столітті. До того тюльпанів там і близько не було.

У Японії цінують д..рева п..р..дусім за їхні квітки, а не за плоди. А яка ж рослина найбільша? Листя гігантської водяної лілії з Амазонки досягає двох метрів і може витр..мати на собі д..тину *(М. Шевчук)*.

А. Підкресліть граматичні основи й означення.

Б. Надпишіть над кожним означенням — узгоджене воно чи неузгоджене.

12. Перетворіть неузгоджені означення на узгоджені, заверште з ними речення та запишіть їх *(за зразком)*.

Зразок. Яблучний сік дуже корисний.

1. Сік із яблук … . 2. Праця вчителя … . 3. Товари з Києва … . 4. Чашка з порцеляни … . 5. Хлопець років п'ятнадцяти … . 6. Подарунок від мами … . 7. Твори Шевченка … .

§ 31–32 ПРИКЛАДКА ЯК РІЗНОВИД ОЗНАЧЕННЯ. НАПИСАННЯ ПРИКЛАДОК

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Казкове місто на березі моря.	Місто-казка на березі моря.
Легендарна співачка розпочинає свій виступ.	Співачка-легенда розпочинає свій виступ.
Українська дівчина вийшла у фінал.	Дівчина-українка вийшла у фінал.

А. За якою ознакою речення записано у дві колонки?

Б. Якою частиною мови виражено підкреслені означення в першій колонці, а якою — у другій?

Прúкладка **— це означення, виражене іменником, що стоїть у тому самому відмінку, що й означуване слово. Наприклад:** *річка Конка, хлопець-спортсмен, мати-героїня, газета «Спорт»*.

Прикладка вказує на ознаку предмета й водночас дає іншу назву означуваному слову.

Значення прикладки

професія	*співачка Мадонна, таксист Андрій*
рід занять	*практикант Микита, жінка-стажер*
національність	*білорус Віталій, дівчинка-болгарка*
назва населеного пункту	*місто Вінниця, селище Томаківка*
назва річки, гори, озера й ін.	*річка Тиса, гора Арарат, озеро Світязь*
назва твору	*повість «Климко», картина «Незнайомка»*
назва закладу, установи тощо	*готель «Славутич», фабрика «Світоч»*

З двох іменників — загальної і власної назви — прикладкою є власна назва. Наприклад: *озеро Тельбін, універмаг «Україна»*. Виняток становлять імена людей: вони відіграють роль означуваного слова, а загальні назви при них — прикладки. Наприклад: *професор Пономарів, учениця Світлана*.

За своїм значенням прикладка конкретніша, аніж означуване слово. Наприклад: *гора Еверест* — гір багато, а прикладкою *Еверест* ми конкретизуємо означуване слово (яка ж саме *гора*).

Прикладка стоїть у тому самому відмінку, що й означуване слово. Наприклад: *місто Київ — у місті Києві, інженер Савенко — інженером Савенком*.

Форму називного відмінка зберігають лише назви озер, островів, гір, планет, підприємств, кораблів, журналів, художніх творів та ін. Наприклад: *станція Знам'янка — на станції Знам'янка, озеро Світязь — в озері Світязь*.

Написання прикладок

Окремо	З дефісом
прикладка є видовою або власною назвою і стоїть після родової назви — означуваного слова: *річка Дністер, гора Говерла, місто Полтава, риба окунь, трава звіробій*	а) прикладка є видовою або власною назвою і стоїть перед родовою назвою — означуваним словом: *Дністер-ріка, Говерла-гора, Полтава-місто, окунь-риба, звіробій-трава;* б) прикладки у складі термінів: *жук-короїд, льон-довгунець, гриб-паразит*
близька до прикметника прикладка стоїть перед означуваним словом: *красуня (= красива) Ольга, жаднюга (= жадібний) вовк*	близька до прикметника прикладка стоїть після означуваного слова: *Ольга-красуня, вовк-жаднюга*
	прикладки, що характеризують предмет за віком, національністю, місцем проживання, фахом: *учений-фізик, фізик-учений, дівчина-естонка, естонка-дівчина*

Прикладки — назви газет, журналів, художніх творів, наукових праць, установ, фірм, пароплавів та ін. — пишемо ***з великої букви*** й ***у лапках***. Наприклад: *журнал «Viva», літак «Руслан», повість «Сіроманець», перукарня «Олівія»*. Прикладки, приєднані за допомогою слів ***імені, на ім'я, на позивний***, у лапки не беремо. Наприклад: *пароплав імені Тараса Шевченка; пес, на ім'я Джой; воїн, на позивний Терен*.

2. Прочитайте речення. Знайдіть і назвіть прикладки. Поясніть їхнє написання *(усно)*.

1. Картину «Таємна вечеря» художник Леонардо да Вінчі уявляв собі як зіткнення добра і зла *(М. Шевчук)*. 2. Початок космічної ери в історії людства світ пов'язує з ім'ям академіка Корольова. 3. Загалом Сергій Корольов розробив багато проєктів керованих ракет, геофізичних ракет, ракет-носіїв *(В. Горбунов)*. 4. Жовта груша, мов диня, від удару аж тріснула, соком-медом іскристим так і бризнуло з неї, на те іскріння відразу й бджола прилетіла *(Олесь Гончар)*. 5. Управління лісового господарства області затвердило спеціальну програму «Діброва», мета якої — розширення дубових лісів на Прикарпатті *(Н. Дичка)*.

3. Перепишіть речення, знявши риску. Поясніть написання прикладок окремо та з дефісом *(усно)*.

1. Виступає круглий місяць з сестрою/зорею *(Т. Шевченко)*. 2. Їх було тільки двоє: у чистому полі — красуня/Валя, військовий фельдшер 71-го полку, і в небі — пілот/фашист *(М. Мащенко)*. 3. Це і є найулюбленіша в наших краях груша/скороспілка! *(Олесь Гончар)*. 4. Є зимові стежки/одиначки, а є стежки/стрічки, що по них, рівно протоптаних, проходять чимало людей до церкви чи до магазину *(М. Гриценко)*. 5. Ще з-під столу я дізнався про страшне гріхопадіння Адама і Єви, їхніх синів/опонентів Каїна й Авеля. 6. Ріку/Латорицю, що несла нашу карпатську воду до Угорщини, я, звісно, охрестив Йордан/рікою *(Д. Кешеля)*. 7. Сосни/щогли стогнуть не менше за інших *(Ю. Яновський)*.

4. Запишіть сполуки слів у дві колонки: 1) ті, що пишемо окремо; 2) ті, що пишемо з дефісом.

Поет/романтик, споруда/символ, Коцюбинський/школяр, філософ/Сковорода, Дністер/ріка, космонавт/Каденюк, замок/фортеця, учений/біолог, льон/довгунець, красень/хлопець, дослідник/Патон, співачка/Ріанна, будинок/музей, хімік/учений, очі/волошки, звіробій/трава, друзі/земляки, дівчина/чешка, Сапун/гора, озеро/Балатон, драма/казка, хлопець/богатир, гриб/паразит, карась/риба.

Зауважте!

Прикладка може бути введена в речення за допомогою слова **як**. Наприклад: *Віталій Кличко як боксер відомий у всьому світі*. У таких випадках прикладка відповідає на питання *у ролі кого?* — у ролі боксера. Уникайте суржикової конструкції «у якості когось». Наприклад: *Антон допоміг мені* ***як друг*** (не *в якості друга*).

5. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Навіть під час дієти можна вживати печиво Марія. 2. Озеро Синевир ховает..ся в Карпатських горах. 3. В Ірпін..ському районі відкрили господарство Екзотика, яке вирощує страусів. 4. Яхта Адріатика причалила в порту Одеси. 5. Своїми традиціями славит..ся Київський театр опери й балету імені Тараса Шевченка. 6. Теплохід Тарас Шевченко запізнюєт..ся на пів години. 7. В Оболон..ському районі Києва відкрили дитячий садок Метелик. 8. Моїй дон..ці не подобает..ся журнал Київ, бо в ньому немає малюнків. 9. Мій молодший брат почав відвідувати танцювальний гурток Промін..чик *(О. Травневий)*.

А. Перепишіть речення, уставивши на місці пропуску м'який знак і взявши прикладку в лапки, де потрібно.

Б. Підкресліть граматичні основи та прикладки. Поясніть уживання лапок при прикладці *(усно)*.

6. Прочитайте гуморески та виконайте завдання.

АВТОВІОЛІРИКА

Садівник під деревину
Гній кладе і воду ллє,
А вона в ясну годину
Золоті плоди дає.
У поета-гумориста
Все виходить навпаки:
Він плоди дає, а критик
Збоку кида кізяки.

П. Глазовий

Дж. В. Вотергаус. Діоген

КРУГЛА ХАТА

Прочитав школяр Євген
У серйозній книжці,
Що філософ Діоген
Жив колись у діжці.
І дивується хлопчак:
— Як це можна, тату,
Щоб філософ і не зміг
Збудувати хату?
Батько каже:
— Хто ж, синок,
Лізе в бочку з жиру?
То він хохму відколов,
Щоб дали квартиру.

П. Глазовий

А. Випишіть із гуморесок прикладки, поясніть

Б. Напишіть короткий відгук про твори П. Глаз порушено.

7. Виконайте завдання в тестовій формі.

• Помилку в написанні прикладки допуще

А льон-довгунець, учений-хімік, дід-ст

Б місто Харків, Прип'ять ріка, красуня

В озеро Синевир, Львів-місто, велетен

Г гурт «Без обмежень», торт «Наполео

8. Складіть і запишіть речення з поданим ролі прикладки й у ролі іншого члена ре

Зразок. Дніпро-ріка впадає в Чорне море. Дніпро, легенда, Чернівці, гімнастка, Ай-

9. Розшифрувавши народний вислів, запи

Кожний + + **свій**

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 33

ТВІР-ОПИС ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА К ЗА КАРТИНОЮ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ С

1. Прочитайте діалог і виконайте завд

— Перед вами Андріївська церква — о тинь, — зауважив екскурсовод.

— Вау! Клас!

— Яка пишна краса! Бані так і сяють з

А. Який відгук містить опис?

Б. Визначте стиль мовлення кожної репл

2. Ознайомтеся з алгоритмом створ картиною.

Алгоритм с

1 — розгляд

3 — факти про пам'ятку

В. Яке враження справляє кожне художнє пол

4. Прочитайте текст і виконайте завдання

ХАРКІВСЬКА

Одним із найкращих храмів-монументів ча
кровський собор, збудований харківськими ко
Харкова. Собор зведено на території старої фор

Стрімкість споруди досягнуто завдяки ком
це три **восьмери́ки**, поставлені один над одним
заввишки 46 метрів. І за планом, і за компози
верхої церкви, що піднята на високу **підкліт**
да надає споруді особливої легкості. Фасади с
оздобленими наличниками навколо вікон і ка

В інтер'єрі собору майстерно обіграно рух
вершення заломів бань, вертикальні лінії півк
ди стрімкості й динамічності.

Автор харківського собору не відомий, п
майстрів, що зводила храми в Ізюмі, Святогір

А. З'ясуйте значення виділених слів, скорист

Довідка. 1. Стінова конструкція у формі во
вих арок. 4. Невелика колона, що наполовину

Б. Визначте тему, мету й стиль тексту.

§ 34–35

ДОДАТОК. СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ДОДАТКА

1. Прочитайте речення та виконайте з

Запакуйте, будь ласка, ці джинси.

А. У якому реченні дія присудка спрямов словом?

Б. Яким членом виступає виділене слово

Дода́ток — це другорядний член реч спрямовано дію або щодо якого ця дія мих відмінків.

Непря́мі відмі́нки — усі, крім назив ***(кому? чому?), Зн. в. (кого? що?), Ор.***

Наприклад: *Повноту може приховат*

Додаток найчастіше виражений іменн ною мови в значенні іменника.

Способи ви

Зауважте!

- Властивий ***спортсменам*** (не *для спорт*
- Запізнюються ***через затори*** (не *із-за зат*
- Знущаються ***з недругів*** (не *над недруга*
- Характерний ***для українців*** (не *україн*
- Зраджувати ***коханого*** (не *коханому*).
- Глузують ***із диваків*** (не *над диваками*).
- Навчаються ***музики*** (не *музиці*).
- Опановують ***мову*** (не *мовою*).
- Ходять ***по хліб*** (не *за хлібом*).
- Дякують ***комусь*** (не *когось*).

2. Прочитайте текст. Знайдіть і назвіть до

У літературних пам'ятках слово «сукня» ліття. Тоді вона вже мала відкладний комір вишивали шовком або оздоблювали барвисти сукні, бо з-під них мала визирати вовняна с посередньо на тіло й завжди поверх штанів мають вишиту маніжку та комір. Здавна чол вари *(О. Воропай)*.

лися лише з підошви та ремінців. Сандалі
зі шкіри або листя папірусу.

Перше красиве взуття з'явилося в Стар
ції. Воно мало величезний попит серед жі
більш важливою подією в історії створенн
винахід греками взуттєвої пари. Раніше не
між лівим і правим черевиком, їх шили за
лекалами *(з інтернету)*.

А. Знайдіть у тексті словосполучення з д
у першу — з прямими додатками; у др

Б. Знайдіть і назвіть складені присудки, і
у формі орудного відмінка.

6. Прочитайте текст і виконайте завд

Саме Коко Шанель (1883–1971) майж
До того це був предмет лише чоловічого га
тільки свій особливий

• Справжнє щастя ко
тити високу ціну, тоді
• Якщо ви хочете мат
бити те, чого ви ніколи
• Слабким людям влас

8. Прочитайте текст і виконайте завдання

Штучне ху́тро стає особливо популярним
адже дедалі більше людей у світі усвідомлюют
кий спосіб можна уникнути вбивства тварин.
зайнери пропонують приголомшливо красиві
кидки, жилети зі штучного ху́тра. Актуальни
сезоні стане «хутряни́й» одяг яскравих відтін
вого, жовтого, смарагдового, бордового та синь

У цьому сезоні «хутро» переважає не лише
нарядах, а й у чоловічих. У прадавні часи саме
першими з гордістю вдягали на себе шкури вб
рин. Усе повертається, і цей сезон ознаменов
тряни́м» бумом у чоловічій моді *(з інтернету)*

А. Знайдіть і назвіть додатки. Укажіть, які з ни

Б. Поміркуйте, чому в перших двох реченнях наступних — у лапках.

В. Яку проблему, окрім модних тенденцій, пор шіть невелику замітку для шкільного сайту одяг. Використайте різні види додатків, під

9. Виконайте завдання в тестовій формі.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 36

УСНИЙ ДІАЛОГ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВО НА ТЕМИ ШКІЛЬНОГО

1. Прочитайте діалог і виконайте завд

— Добрий день, Мирославо Михайлів

— Добрий день, Петре!

— Перепрошую за дзвінок, але змуш
пропущу навчальні заняття, оскільки об 1
ря.

— Дякую за попередження. Не забудь
добре!

— Щиро дякую! Не забуду. До побачен

А. Прокоментуйте ситуацію спілкування (

Б. У якому стилі відбувалася розмова? О

Діалог в офіційно-діловому стилі на т
метою обміну інформацією, пояснення

3. Прочитайте діалог між президенткою завдання.

— Добрий день, Сергію Івановичу!

— Вітаю, Анастасіє!

— Я до вас у справі.

— Про́шу, заходь. Слухаю.

— Хочу узгодити з вами певну ініціативу у самоврядування в межах відзначення Дня рід

— Яку саме?

— Просимо вашого дозволу на оформлення схі́дців ламінованими на́ліпками.

— Цікава ідея! Який саме матеріал планує тити?

— Ми продумали 4 блоки, кожен — для 12 «Етикетні формули», «Кличний відмінок іме лошуймо правильно», «Частини мови».

— Чудово! Це й естетично, й ефективно дл

— Так, ми намагалися дібрати актуальн яскравими.

— Допомога для придбання потрібна?

— Ні, не потрібна. Ми розрахували, що в ярмарку.

§ 37–39

ОБСТАВИНА. ВИДИ О ЗНАЧЕННЯМ І СПОСО ВИРАЖЕННЯ. ПОРІВНЯ

1. Прочитайте записку від Чорної Рук

А. Згадайте, з якого літературного твору, що ви читали в 7-му класі, ця записка.

Б. Назвіть ***обставини*** зустрічі київського гімназиста з автором записки: день *(коли?)*, час *(о котрій годині?)*, місце *(де?)*.

В. Як називаємо другорядний член речення, що означає ***обставини***, за яких відбувається дія, позначена присудком?

Порівняльні звороти здебільшого виступа
ною складеного присудка.
Порівняльні звороти в ролі іменної частин
логічного типу **комами** не відокремлюємо:
вареники в сметані.

Види обставин

Вид обставини	Що означає	
способу дії	спосіб або якість дії	*як? я спос*
міри та ступеня	інтенсивність дії чи ознаки, міру їхнього вияву	*як ч міро*
місця	місце дії, напрямок руху	*де? к звід*
часу	час дії	*коли довг*
причини	причину дії чи стану	*з яко чере*
мети	мету дії	*наві*

2. Прочитайте речення. Знайдіть і на
значенням *(усно)*.

1. Кам'янець-Подільський і Хотинсь
було знято найбільше історичних фільм
замковий палац міста Дубна, тут щорок
3. Найбільша з українських фортець розт
го лиману. 4. Будували білгород-дністро
сот років молдавани, генуезці й турки. 5
презентабельний вигляд, вона стоїть на г
рифом *(І. Пустиннікова)*.

3. Перепишіть речення та виконайте

1. Сьогодні Підгорецький замок нале
2. У шістнадцятому столітті польський ш
вати Меджибізький замок. 3. Простоявши
такою, якою була завжди. 4. Золочівський
го існування він був фортецею, королівсь
та навчальним закладом. 5. І нині Аккер
тальним виглядом *(Ж. Гунчевська)*.

вежа ніби гранчастий стовп височіє на річкові
зі спостережної вежі ми могли споглядати ди
ти розкошували у величних палацах як варе
ходить до мурів твердині. 8. Струмочки в зати
боки. 9. А навкруги поле наче море *(О. Травне*

А. Перепишіть речення. Відокремте комами,

Б. Поясніть, яку роль вони відіграють у мові *(у*

6. Прочитайте текст і виконайте завдання

ПІДГОРЕЦЬ

Підгорецький замок — один із найкращи
го палацу з бастіонними укріпленнями. Він
того століття за вказівкою коронного гетьм
розташований на висоті 399 метрів над рівне
чинається долина річки Стир. 1720 року зам
Жевуських.

Граф Жевуський зібрав у Підгорецькому
старовинних книжок і меблів. На святкуван
усіх околиць. Ці гулянки іноді тривали тижн
цузький письменник Оноре де Бальзак. У ча
скульптори та художники Європи. Раніше п
Але, на жаль, до наших днів він не зберігся.

7. Проведіть дослідження речень за п

План

1. Підкресліть головні та другоря
2. Надпишіть над кожним словом
3. Визначте й запишіть вид прост
   а) за складом граматичної осно
   б) за наявністю другорядних чл
   в) за метою висловлювання *(ро*
   г) за емоційним забарвленням

прикм. ім. дієсл. дієпр

Зразок. Червоний замок був збудо
шир., розпов., неокл.).

1. Де розташований цей таємничий з
3. Бажання відвідати його виникає відра
ласть буде цікавою!

8. Виконайте завдання в тестовій фор

1. Обставиною поширено речення

А Бідність показує нам наших прия

5. Визначте, яким членом речення є кожн

	Виділене слово в реченні
1	Любов до батьків — *основа* всіх чеснот.
2	Кожна грубість починається *зі слабкості*.
3	*Хто* хоче зрушити світ, нехай зрушить себе
4	Хоч якою темною була би ніч, *неодмінно* стане ранок.

6. Визначте, яким членом речення є кожн

	Виділене слово в реченні
1	Тиха вода *найглибша*.
2	Що глибша вода, то більша *риба*.
3	Вода в одного бере, а *іншому* дає.
4	Хто хоче чистої води, нехай іде до джер*пити*.

9. Розшифрувавши народний вислів, запи

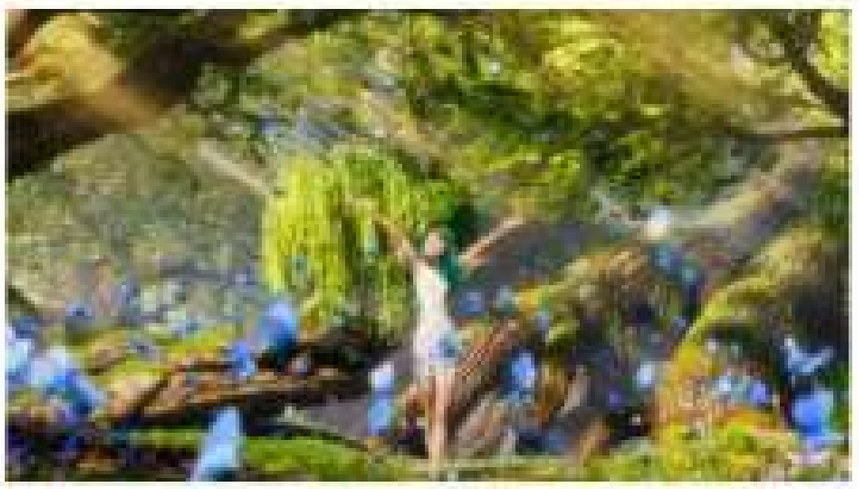
заглянути (3-тя ос. одн., майб. час) + + і +

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 40 СТИСЛИЙ ПИСЬМОВИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ МІСЦЕВОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

А. Уявіть ситуацію: ви журналіст / журналістка й вам треба взяти інтерв'ю в Мавки та Лукаша́. У вас пряме ввімкнення, але герой і героїня запізнюються. Єдине, про що ви можете розповідати, — це лісова місцевість. Опишіть її.

Б. Які професійні навички потрібні журналістам для успіху?

Стисло переказати текст **— це вміння коротко й лаконічно передати зміст прочитаного (почутого) тексту чи його уривка. В описі місцевості головною є інформація не тільки про об'єкт та його деталі, колір, матеріал, а й про погоду, частину доби, пору року.**

2. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I. Великий штучний острів закінчився, й автобус плавно пірнув у яскраво освітлене жерло прокладеного по морському дну тунелю. За вікном злилися в сяйливі білі смуги цятки світлодіодних ламп — яскраві й неліче́нні. Ми розганялися до гіперзвукової швидкості. Білі смужки світильників перетворилися на розмазані пунктирні лінії. Попереду через лобове скло було видно, що тунель плавно вигинається вгору, піднімаючись із дна океану. Нас обігнали два гравіцикли, осідлані дивовижними відчайдухами *(за І. Павлюком)*.

II. Острів, куди Остап направив Швайкових товаришів, називався Бобровий. Був він доволі великий: з одного кінця ледь виднівся інший. На ньому поодинці росли вигинисті дуби, над водою погойдувалися очерети та ліщина. Поміж дубів виднілося зо два десятки просторих куренів: на острові зібралося кількасот людей. Біля казанів куховари патрали дичину, і пір'я розліталося довкола, наче пухнасті листопадові сніжинки. Пахло димом *(В. Рутківський)*.

А. З'ясуйте тему, головну думку, тип і стиль мовлення текстів.

Б. Назвіть деталі, яким автори найбільше приділяють увагу.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 40

СТИСЛИЙ ПИСЬМОВИ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТ ТАМИ ОПИСУ МІСЦЕВ В ХУДОЖНЬОМУ СТИ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте

1

А. Уявіть ситуацію: ви журналіст / журнал та Лукашá. У вас пряме ввімкнення, а про що ви можете розповідати, — це л

Б. Які професійні навички потрібні журна

В. Стисло перекажіть кожний опис місцевості *(за зразком)*.

Зразок. ***(Де?)*** Праворуч ***(що?)*** розкинувся парк ***(який?)*** — чистий і затишний.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Станиславів не порівняєш ні з мурашником, ні з вуликом, ні з павутиною. Першаліпша дільниця — лабіринт із кривулястих вуличок, нерідко звужених настільки, що не кожен **опасистий** пан чи огрядна ґаздиня зможуть протиснутися.

Липова вулиця — не така. Вона проста, широка й довга, має вигідні рівні хідники, вимощені **теребовлянськими** плитами, на яких під кожною розлогою липою — лава з кованими бильцями. Після вересня 1868-го Липова почала **карколомно** змінюватися: майже повністю позникали одноповерхові дерев'яні хати, покриті ґонтом, які займаються від найменшої іскри, натомість почали вигулькувати нові двоповерхові кам'яниці з вигадливими елементами: шпилями й вежами, з **флорентійськими вікнами**, розділеними посередині малою колоною, із засклениими лоджіями, мозаїкою та **вітражами**.

...Навпроти розпочинається будівництво греко-католицької семінарії. Землю купив і переписав для цієї потреби владика Андрей, дай йому, Боже, здоров'я. Як би йому посмакували мої **бішкоптові** тістечка з абрикосами! Треба буде спробувати передати якось.

Ми ввійшли на терасу з великими вікнами, крізь які лилось осіннє призахідне сонце... Перед нами розкинувся старий фруктовий садок, який ще тільки частково обтрусив із себе листя і тому грав гарячими барвами. У цьому багрянці й золоті пилюка вже не здавалася такою нестерпною, навпаки — порошинки кружляли в розігрітому повітрі й іскрилися, наче коштовності. Тут ми втрьох сіли навколо столу та, утопивши погляди в нерухоме жовтневе повітря саду, поволі почали їсти скибки груш із медом *(за С. Андрухович)*.

А. Визначте тему й головну думку тексту.

м. Станиславів, вулиця Казимирівська.
Листівка. Початок XX ст.

Б. Поясніть лексичне значення виділених слів.

В. З'ясуйте, які частини тексту можна об'єднати, які — узагальнити, а які — вилучити.

Г. Самостійно підготуйте й запишіть складний план стислого переказу.

Д. Прочитайте текст повторно й стисло перекажіть його за складеним планом *(письмово)*. За потреби використайте опорні слова.

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова	прислівники
вулиці кам'яниці мозаїка	кривулястий двоповерховий осінній	звужений кований розігрітий	вигулькувати литися кружляти	нерідко натомість навпаки

§ 41

ТИПИ ОДНОСКЛАДНИ

1. Прочитайте речення в колонках і ви

Вечір.
Іду до моря.
На березі ще засмагають.

А. У якій колонці речення мають один гол

Б. Речення якої колонки частіше використ
ванні?

Речення, у якому граматична осно
зиваємо ***односклáдним***. Другий голов
бен, бо його зміст і так зрозумілий. На
ввести підмет *(Ти давно читаєш?)*, а
чення ***-єш*** і так указує, що дію виконує
речення вважаємо повними.

Односкладне речення може мати г

2. Визначте односкладні речення. Обґрунтуйте свій вибір *(усно)*.

1. Обіцяного три роки чекають *(нар. тв.)*. 2. Серпень хочеться їсти великою ложкою *(А. Акуленко)*. 3. Стиха лущиться зерно з перестиглого колоса *(М. Коцюбинський)*. 4. Звідкись вітерець приніс духмяний аромат суниць *(В. Приходько)*. 5. Обрії сонцем залито *(М. Луків)*. 6. Вірю завжди в широчінь океану серця вразливого, серця людського *(Л. Забашта)*. 7. Ясних дощів посріблену вуаль впустило небо осені на руку *(Н. Данилюк)*.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Іду Хрещатиком. Видніється майдан Незалежності. Припікає. Неподалік продають морозиво. Мабуть, я охолоджуся цим білосніжним смаколиком *(О. Травневий)*.

м. Київ, вулиця Хрещатик.
Світлина. 70-ті роки XX ст.

А. Перетворіть односкладні речення на двоскладні, а двоскладні — на односкладні й запишіть їх.

Б. Підкресліть граматичні основи.

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

• Односкладним є речення

А Та сопілка розказала всьому світу таємницю.
Б Тишу може передати тільки живопис.
В Ситий голодному не товариш.
Г Знов повіяло в душу весною.

5. Опишіть картину, використавши не менше двох односкладних речень і підкресливши в них граматичні основи.

О. Кваша. Ранок після Різдва

6. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

Частка (заперечн.) + **страшити** (2-га ос., наказ. сп.) + (Зн. в.) + **сало** (Ор. в.)

А. Доведіть, що цей вислів є односкладним реченням.

Б. Розтлумачте зміст приказки *(усно)*.

7. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. У гурт зб..раються л..леки, кл..кочуть щось про шлях далекий *(Б. Білецький)*. 2. Когось на пісню раптом потягло *(Б. Олійник)*. 3. Сорому милом не відмиєш *(нар. тв.)*. 4. Уже пропахла житом вся з..мля *(М. Деленко)*. 5. Іди з відкритою душею в ш..рокий день, в ш..рокий світ *(М. Стельмах)*. 6. Такого стоголосся іще не чуло небо голубе *(О. Смик)*. 7. Залитий сонцем бер..г моря *(І. Коваль)*.

А. Випишіть односкладні речення, уставивши пропущені букви ***е, и***.

Б. Підкресліть граматичні основи у виписаних реченнях.

§ 42–43 ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ ТА НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Заварити каву.	Заварено каву.	Заварюю каву.

А. У якому реченні головний член позначає особу, що виконує дію?

Б. Якою формою дієслова виражений головний член цього речення?

В *означено-особових реченнях* головний член у формі присудка називає дію, яку виконує конкретна особа. На цю особу *(я, ми, ти, ви)* указує закінчення головного члена речення: *Додаю трохи молока* (1-ша особа однини). Головний член у таких реченнях виражений дієсловом ***1-ї*** або ***2-ї особи***: *додаю, додаємо; додаєш, додаєте.*
дієслово дійсного способу в теперішньому або майбутньому часі — *Мелю каву. Вип'ємо зеленого чаю. Помієш чашки?*
дієслово наказового способу — *Завари чаю. Ходімо в гості!*
Означено-особові речення часто виражають спонукання (накази, прохання, побажання та заклики): *Купи плитку чорного шоколаду*. Їх уживаємо в розмовному (діалоги) і художньому стилях мовлення. Вони є синонімічними до двоскладних речень: *Ти купи плитку чорного шоколаду.*

2. Виберіть означено-особові речення та визначте в них спосіб вираження головного члена *(усно)*.

1. Ми з тобою йдемо стежкою в саду *(М. Рильський)*. 2. Ой принесіть мені пролісків із лісу *(нар. тв.)*. 3. Білим пір'ям півонії мічено наші літа *(Б. Стельмах)*. 4. Люблю мудрість. Шукаю в ній сутність життя *(М. Дочинець)*. 5. Вірю завжди в широчінь океану серця вразливого, серця людського *(Л. Забашта)*. 6. Думаючи про світ, думаєш про себе *(П. Загребельний)*. 7. Принесу тобі любов я в білих крилах лебединих *(І. Несен)*.

Зауважте!

Означено-особові речення можуть бути ускладнені звертанням (звертання не є членом речення): ***Кораблі***, *шикуйтесь до походу!* (В. Симоненко).

3. Прочитайте два варіанти діалогу та виконайте завдання.

— Павле, я пропоную сходити в басейн. — Я не хочу. — Може, ти бажаєш прогулятися в парку? — Я дуже люблю прогулянки!	— Павле, пропоную сходити в басейн. — Не хочу. — Може, бажаєш прогулятися в парку? — Дуже люблю прогулянки!

А. У якому варіанті всі речення означено-особові?

Б. Який діалог звучить більш легко, природно й невимушено?

В. Сформулюйте висновок щодо сфери використання односкладних означено-особових речень *(усно)*.

4. Утворіть і запишіть односкладні означено-особові речення, поставивши дієслово, що в дужках, у потрібну граматичну форму.

1. В океані рідного народу (відкривати) духовні острови! *(В. Симоненко)*. 2. Червону руту не (шукати) вечорами *(В. Івасюк)*. 3. Голубими дощами сто раз над тобою (заплакати). 4. (Любити) чернігівську дорогу весною, влітку, восени *(Л. Костенко)*. 5. (Іти) оце до схід сонця в поле *(С. Васильченко)*. 6. Схвильований роздумами, знову (їхати) до міста й знову даремно *(Я. Мельник)*. 7. (Іти), (іти), дощику, (зварити) тобі борщику *(нар. тв.)*.

5. Розгляньте рекламні матеріали та виконайте завдання.

А. Прокоментуйте спосіб вираження головного члена в кожному означено-особовому реченні *(усно)*.

Б. Створіть рекламу одного з наведених товарів за допомогою односкладного означено-особового речення *(письмово)*. Виберіть назву товару з довідки.

Товари: • шоколад «...»; • готель «...»; • пригодницька повість «...»; • кетчуп «...»; • фантастичний фільм «...»; • настільна гра «...».

Довідка. «Монополія», «Фітнес», «Аватар», «Тореадори з Васюківки», «Корона», «Затишок».

У неозна́чено-особо́вих ре́ченнях головний член у формі присудка називає дію, яку виконує або виконувала невизначена особа *(якісь люди, вони)*: *У нашому місті щороку проводять кулінарний фестиваль.* Головний член неозначено-особового речення виражений дієсловом дійсного способу:	
теперішнього часу у формі 3-ї особи множини	*У нас пихатих не люблять.*
минулого часу у формі множини	*Мені написали лист.*
У неозначено-особових реченнях основна увага зосереджена на факті, події, а не на виконавцеві дії: *У селі встають рано.*	

6. Виберіть неозначено-особові речення та визначте в них спосіб вираження головного члена *(усно)*.

1. Мене везуть у царство трав, річок і таємничих озер *(О. Довженко)*. 2. Тут же, біля лікарні, розкладають вогнище, варять картоплю *(В. Козаченко)*. 3. Озеро Ясним прозвали не випадково *(Ю. Збанацький)*. 4. Дерева довкола стояли ще без листя *(Ю. Смолич)*. 5. Мріють крилами з туману лебеді рожеві, сиплють ночі у лимани зорі сургучеві *(В. Симоненко)*. 6. Танцюють, співають, веселяться на вулицях... *(О. Довженко)*. 7. Відшуміли і громи, і зливи, жнивних днів напруга нелегка *(В. Геращенко)*.

7. Прочитайте уривок із вірша та виконайте завдання.

У домівку двері зачинили.
Посідали ближче до вогню.
І зітхнули... І відтак несміло
усміхнулись завтрашньому дню.

І. Жиленко

А. Доведіть, що всі речення в уривку односкладні неозначено-особові.

Б. Домалюйте художню реальність, поміркувавши: 1) хто може виконувати дію в цьому фрагменті; 2) де посідали — у домі, біля каміну, чи на вулиці; 3) з якої нагоди; 4) яку частину доби змальовано *(усно)*.

8. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Означено-особове речення записано в рядку

А Дрімає сад в міцних обіймах сну.
Б Замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли.
В Я спішу до вас на розмову, на розраду у час вечірній.
Г Тепер ходжу стежками і стежинами і прокладаю шлях крізь болота.

2. Означено-особовими є всі речення, ОКРІМ

А Береш вудку й весело йдеш до річки.
Б Зласкався, доле, над моїм народом!
В На світі можна жить без еталонів.
Г Буває, часом сліпну від краси.

3. Неозначено-особове речення записано в рядку

А Не суди по генералу про життя солдатів.
Б Подаруй мені, доле, сто літ і ще один день.
В Мед липневий в келихи налито подніпровських золотих долин.
Г Як часто для досягнення шляхетної мети вдаються до варварських методів.

9. Розшифрувавши речення, доведіть, що воно означено-особове *(усно)*.

Бачити (теп. ч., 1-ша ос. од.) + за + вікно (Ор. в.) + (мн.) + і / й + (мн.)

10. Увідповідніть слова з їхніми синонімами. За потреби скористайтеся довідковою літературою.

сургучевий *(впр. 6)*	жорстокий
мла *(впр. 8)*	стебло
еталон *(впр. 8)*	бокал
келих *(впр. 8)*	благородний
шляхетний *(впр. 8)*	мірило
варварський *(впр. 8)*	темрява
паросць *(впр. 11)*	червоний

11. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Чую, земле, твоє дихання, розумію твій тихий сум... *(В. Симоненко)*. 2. Найкращі книжки стали безсмертними, увійшовши в скарбницю світової культури *(І. Цюпа)*. 3. Цілує вітер заспану сосну *(В. Кобилянський)*. 4. Як паросць виноградної лози, плекайте мову *(М. Рильський)*. 5. Дишеш і не надишешся тим чистим і пахучим повітрям *(І. Нечуй-Левицький)*. 6. З росою в лузі не зів'яну *(Леся Українка)*. 7. Зазолотились, засиніли, заграли в семибарвній грі гранітних сходів мокрі схили *(М. Бажан)*.

А. Випишіть односкладні означено-особові речення.

Б. Підкресліть у кожному реченні головний член і надпишіть спосіб дієслова, особу й число.

Пáросць — те саме, що *паросток* — молоде стебло рослини.

12. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Топтали бузковий верес, трусили на голови хвощ *(Л. Костенко)*. 2. Восени палять зів'яле листя *(В. Кочуба)*. 3. Мов лушпиння, **тріскаються** пересохлі смужки *(Н. Тихий)*. 4. По-різному оповідають про місце **народження** та походження княгині Ольги *(М. Надточій)*. 5. Існують своєрідні правила вживання компліментів. 6. Удалим компліментом завжди спонукають до зворотної люб'язності *(С. Богдан)*. 7. Дрімають степи, лани й гаї дрімотою мирною *(Д. Гуменна)*.

А. Випишіть односкладні неозначено-особові речення.

Б. Зробіть звуковий запис виділених слів.

Зауважте!

Написання слів *зворотній* і *природній* із буквою *і* вважають помилковим. Нормативними є прикметникові форми з *и* (тверда група): ***зворотний***, ***природний***.

До речі...

Ве́рес — символ вересня. Завдяки чарівному цвітінню, сильному запаху та цілющим властивостям верес називають «дарунком богів». Це північна рослина, в Україні вона поширена здебільшого на Поліссі та у високогір'ях Карпат.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

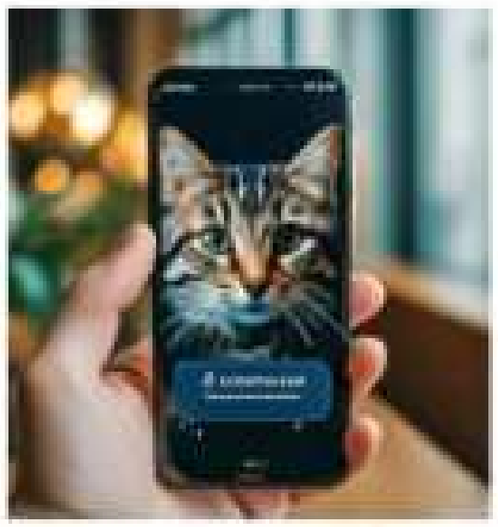
§ 44 ЕСЕ ПРО ВИНАХІДНИЦТВО

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

4

А. На яких ілюстраціях зображено реальні винаходи людства, а на яких — фантастичні? За потреби скористайтеся довідкою.

Б. Без якої інновації складно уявити життя сучасної людини? Чому?

Довідка. **Флайборд, люстерко-телевізор, літальна мітла, смартфон.**

Особливості формального (аргументованого) есе

1. Будова: теза, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновки.
2. Ґрунтовність викладу, наявність позиції автора.
3. Обсяг: 1–2 сторінки тексту (120–200 слів).

Для написання формального есе відводять від 20-ти до 45-ти хвилин.

2. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

І. ФАНТАСТИЧНА ЛІТЕРАТУРА ТА ЇЇ ПЕРЕДБАЧЕННЯ

Жуль Верн — засновник жанру наукової фантастики в літературі. **У його творах зроблено 108 наукових передбачень.** Письменник, зокрема, описав безпілотний літальний апарат, широке застосування якого було налагоджено тільки у 2008 році.

Посудомийну машину, електричну плиту й навіть сучасні системи опалення описав Герберт Уеллс. У романі «Звільнений світ» (1914) англійський фантаст передбачив винахід атомної бомби, а також дешевої атомної енергії.

Письменник Роберт Хайнлайн спрогнозував появу мікрохвильової печі, смартфона й пошукових систем в інтернеті. Придумав також роботизованого прибиральника. Такі пилососи з'явилися в продажу тільки у 2009 році.

Ідея сучасної блютуз-гарнітури була запропонована Реєм Бредбері в романі «451 градус за Фаренгейтом», що вийшов друком у 1953 році. Його радіоприймачі-втулки називали мушлями *(за Л. Опришко)*.

II. НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС — КОРИСТЬ ЧИ ЗАГРОЗА?

Звичайно, більшою мірою розвиток науки й техніки дуже корисний для суспільства, але, на жаль, певні винаходи можуть загрожувати здоров'ю та життю людей.

Скажімо, беззаперечним досягненням людства стало колесо, адже воно пройшло еволюційний шлях від дерев'яних колод шумерів до сталевих штампованих дисків, виготовлених за найсучаснішою технологією. До того ж поява транспортних засобів сприяла будівництву перших доріг і мостів, що нині переросли в потужні магістралі й розкішні витвори мистецтва.

Але в гонитві за ідеалом науковці можуть не помітити, як власноруч створюють інновації, що стають прихованою, але масштабною загрозою. Наприклад, штучний інтелект. **Чимало користі маємо і в побуті, і в медицині, і в освіті тощо.** Та чи не вийде його сила з-під контролю людини? Чи не стане штучно створений інтелект небезпечним? Ці питання вже на порядку денному.

Отже, людина здавна прагнула покращити своє життя, створюючи різні винаходи, але неконтрольовані високотехнологічні відкриття можуть мати ризики для людства *(З. Якубова)*.

Навпу. *Шанхай. Китай*

А. Визначте тему текстів *(усно)*.

Б. Дайте відповіді **«так — ні»** *(усно)*.

1. Текстам властиві особливості художнього стилю.
2. Вступу й висновку немає в тексті I.
3. За типом мовлення роздумом є текст II.
4. Ключове слово текстів — *винаходи*.
5. Заголовки обох текстів є односкладними називними реченнями.
6. У текстах виділено двоскладні речення.

3. Напишіть есе на одну з тем. За потреби використайте опорні слова.

- «Чи всі винаходи людства корисні?»;
- «Яких інновацій бракує нам сьогодні»;
- «Я хотів би / хотіла б винайти ...».

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова	прислівники
технологія біоінжене́рія винахідник	інноваційний штучний український	розроблений поранений роботизо́ваний	винахо́дити розробляти створювати	неймовірно обов'язково сьогодні

§ 45 УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте речення в колонках і виконайте завдання.

Шукай вітру в полі. Батьків не вибирають. Хоч вовком вий!	Шукай речі в шафі. Обставину хвилястою не підкреслюють. Хоч кулаком бий!

А. У реченнях якої колонки головний член указує на всіх загалом і кожного зокрема?

Б. Чому такі односкладні речення називаємо узагальнено-особовими?

Узага́льнено-особо́вими називаємо такі односкладні речення, у яких головний член у формі присудка вказує на дію, яка сприймається узагальнено та властива будь-якій особі: *Тримай язик за зубами* (нар. тв.).

Головний член узагальнено-особових речень виражений особовим дієсловом дійсного або наказового способу:

у формі 2-ї особи однини *(ти)*	*Від своєї тіні не втечеш* (нар. тв.).
у формі 1-ї або 3-ї особи множини *(ми, вони)*	*Поживемо — побачимо.* *Воду решетом не носять* (нар. тв.).
Узагальнено-особові речення образно виражають узагальнені судження, тому особливого поширення вони набули в ***прислів'ях, приказках*** і ***крилатих висловах.*** Здебільшого цей тип односкладних речень уживаємо в розмовному, художньому та публіцистичному стилях.	

Зауважте!

Не будь-який народний вислів із головним членом у формі присудка є узагальнено-особовим реченням. Речення *Без труда нема плода* — безособове, бо головний член у формі присудка не має особи.

2. Знайдіть односкладні узагальнено-особові речення та прокоментуйте спосіб вираження в них головного члена *(усно)*.

1. Видно пана по халявах. 2. Від добра добра не шукають. 3. Горбатого могила виправить. 4. За битого двох небитих дають. 5. Тихіше їдеш — далі будеш *(нар. тв.)*. 6. Не за обличчя судіть, а за серце. 7. Любов виникає з любові *(Г. Сковорода)*. 8. Собори душ своїх бережіть, друзі *(Олесь Гончар)*. 9. Заходжу в ліс прадавній і густий *(І. Несен)*.

3. Утворіть і запишіть узагальнено-особові речення, поставивши дієслово, що в дужках, у потрібну граматичну форму.

1. І чужому (научатися), й свого (не цуратися) *(Т. Шевченко)*. 2. (Поспішати) творити добро! *(О. Довженко)*. 3. Вік (жити) — вік (учитися) *(нар. тв.)*. 4. (Не називати) солодким те, що породжує гіркоту *(Г. Сковорода)*. 5. Знання без помилок ніде (не купити) *(М. Доленго)*.

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Узагальнено-особовим є речення

А Не святі горшки ліплять.
Б Семеро одного не ждуть.
В Добре слово будує, а зле руйнує.
Г На чужий коровай рота не роззявляй.

2. Узагальнено-особовими є всі наведені речення, ОКРІМ

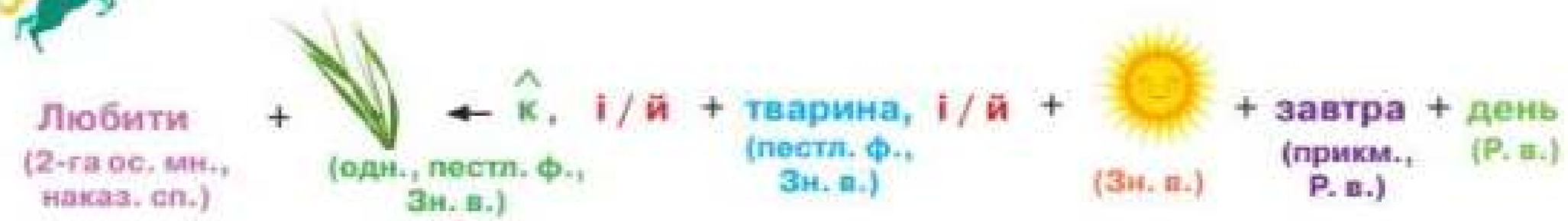
А Не сунь носа до чужого проса.
Б Сонця в мішок не спіймаєш.
В Язик до Києва доведе.
Г Не кидай слів на вітер.

3. Узагальнено-особовим є речення

А Ми живемо лише один раз.
Б Зіграй мені мелодію любові.
В З видимого пізнавай невидиме.
Г Кожна грубість починається зі слабкості.

5. Розшифрувавши вислів Л. Костенко, запишіть його та виконайте завдання.

А. Визначте вид односкладного речення та спосіб вираження головного члена *(усно)*.

Б. Напишіть невеликий роздум, розкривши зміст цього афоризму. Використайте в ньому як приклад випадок із власного життя.

6. Відновіть народні вислови, дібравши з довідки пропущені слова.

1. У чужому домі … . 2. З дурнем каші … . 3. З пісні слова … . 4. Клин клином … . 5. На двох стільцях … . 6. … рибу плавати. 7. … поперед батька в пекло.

Довідка. **Вибивають, не викинеш, не порядкуй, не лізь, не всидиш, не звариш, не вчи.**

7. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Одним пальцем і голки не вдерж..ш. 2. Гл..бока вода не каламут..ться. 3. Сказаного й сокирою не вирубаєш. 4. Ясла до коней не ходять *(нар. тв.)*. **5. Більше думай і тоді вирішуй** *(Г. Сковорода)*. **6. Тебе, рідний краю, до болю кохаю…** *(Д. Луценко)*. **7. Шукайте — і знайд..те** *(Р. Декарт)*. **8. Як парость в..ноградної лози, пл..кайте мову** *(М. Рильський)*. **9. Світ на пром..нях своїх до спочинку заколишу** *(Д. Павличко)*.

А. Випишіть односкладні узагальнено-особові речення, уставивши пропущені букви ***е, и***.

Б. Розберіть за будовою виділені слова.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 46 КОНСПЕКТ ПРОЧИТАНОГО НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТЕКСТУ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

4

А. На яких ілюстраціях указано джерело інформації для конспектування?

Б. Складання конспекту прочитаного НЕ сприяє

А якісному усвідомленню інформації

Б розвитку навичок самоорганізації

В підвищенню активності під час уроку

Г удосконаленню техніки активного слухання

Конспе́кт — це стисло записаний виклад змісту почутої інформації чи прочитаного тексту (лекції, телефонної розмови, статті, книжки тощо). Найефективнішою формою конспектування є *рукописна*, оскільки повною мірою сприяє запам'ятовуванню інформації. Цифрові технології можна застосовувати для збереження створеного конспекту. Характерним для таких записів є чіткість, стислість, змістовність.

Види конспектування

Вільне	Дослівне	Змішане
↓	↓	↓
своїми словами	лише за допомогою цитат	своїми словами з використанням цитат

Конспектування прочитаного науково-пізнавального тексту сприяє глибокому осмисленню інформації, розвитку навичок самоорганізації, підвищенню активності здобувача освіти під час уроку.

Зауважте!

Конспектуючи медіатексти (матеріали з вебсайтів), перевіряйте їх на правдивість, оскільки саме навички медіаграмотності сприяють убезпеченню від недостовірної інформації.

2. Ознайомтеся з алгоритмом створення конспекту прочитаної інформації. Додайте пункт / пункти з власного досвіду конспектування *(усно)*.

Алгоритм створення конспекту

1. Запишіть автора / авторку та назву статті.
2. Складіть простий план прочитаного *(письмово)*.

3. Продумайте форму конспекту: текст, схема, таблиця, діаграма, малюнок.
4. Почніть записування кожної частини тексту із заголовка.
5. Стисло зафіксуйте головну думку (докази, приклади, висновок, події, факти та ін.).
6. Робіть позначки навпроти запису (знак оклику, знак питання тощо).
7. Послуговуйтеся текстовими маркерами, аби виокремити найголовніше.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

СХІДНІ СЛОВ'ЯНИ НА ТЕРЕ́НАХ УКРАЇНИ

Чернець Нестор у літописі «Повість минулих літ» повідомляє, що у VIII ст. в східних слов'ян виникли союзи племен. **Терени** сучасної України заселяли сім союзів племен — деревляни, поляни, уличі, тиверці, сіверяни, волиняни (дуліби) і білі хорвати. Саме ці племена вважають предками українців. Археологічні дані підтверджують повідомлення літописця щодо розселення східних слов'ян.

Спосіб життя східних слов'ян — осілий. Основу їхнього господарства становило землеробство. Найдавнішим способом вирощування зернових культур у лісовій зоні було підсічне землеробство. Спочатку дерева на ділянці, призначеній для майбутнього поля, вирубували. Для цього стовбури підсікали, щоб вони швидше висихали у вертикальному положенні. Потім дерева валили й спалювали. Попіл був добривом і розпушував ґрунт. Після трьох років використання виснажену землю залишали й освоювали нову ділянку. У лісостеповій зоні слов'яни селилися на берегах річок, де були родючі луки та землі. Тут використовували перелогову систему обробітку земель. Поле обробляли й засівали доти, поки ці землі були родючими. Потім поле залишали для «відпочинку», а засівали інше. У той час вільних земель було багато, тож слов'яни завжди мали високі врожаї. Вирощували пшеницю, просо та ячмінь. Археологічні знахідки свідчать про те, що слов'яни користувалися досить зру́чними знаряддями праці: залізними серпами, мотиками, кістяними й дерев'яними сохами з металевими наконечниками тощо.

Наші предки займалися також присадибним скотарством: розводили велику рогату худобу, коней, свиней. Крім того, полювали на хутрових звірів (хутро було цінним товаром). Поширені були також рибальство, бортництво (найдавніша форма бджільництва), у лісах збирали гриби та ягоди. У слов'ян було розвинене ремесло: ковальство, гончарство, прядіння, **чинбарство**, ткацтво. Житла слов'яни зводили переважно з дерева, заглиблюючи їх наполовину в землю. Посередині хат були розміщені печі, що слугували для обігрівання житла й приготування їжі. Печі будували без димарів, **опалювали «по-чорному»** — дим виходив через отвори в даху. Неподалік від будинку була яма-льох, де зберігали зерно й інші продукти харчування *(за підручником О. Гісема, О. Мартинюка)*.

А. Поясніть значення виділених слів / висловів.

Б. Визначте стиль, тему й основну думку тексту.

В. Законспектуйте статтю, послуговуючись алгоритмом із *вправи 2*. Прочитайте свій конспект у класі.

4. Виберіть із підручника технологій, мистецтва, історії чи географії текст *(одна-дві сторінки)* і складіть його конспект. Підготуйте за ним усний виступ у науковому стилі на вибрану тему.

§ 47 БЕЗОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Виходимо на вулицю. Роздивляюся навколо.	Мете. Світу божого не видно.

А. У якій групі речень немає особи, що виконує дію?

Б. Такі односкладні речення називаємо ***безособовими***. Прокоментуйте термін.

Безособо́вими називаємо такі односкладні речення, у яких головний член у формі присудка означає дію, процес або стан, що мисляться незалежно від особи-діяча. Наприклад: *До булави треба й голови. Правди не сховати* (нар. тв.).

Способи вираження головного члена в безособових реченнях	
безособове дієслово	*Уже світає. Кортить ще полежати.*
особове дієслово в значенні безособового	*Мете. Тягне холодом із лісу.*
безособові форми дієслів на ***-но, -то***	*Стежки вже розчищено. Ніщо не забуто.*
прислівник (з дієсловом-зв'язкою або без нього)	*Сьогодні весь день холодно. Завтра стане тепліше.*
присудкові слова ***треба, можна, слід, гріх, сором, жаль*** тощо + інфінітив	*Сьогодні гріх працювати. Можна нікуди не поспішати.*
неозначена форма дієслова (інфінітив)	*Як бути? Відпочити чи трохи попрацювати?*
заперечне слово ***нема (немає)***, а також ***не було, не буде***	*Для сміливих немає перешкод. Давно не було снігу.*

Безособове речення повідомляє про явища природи, світу, фізичний і психічний стан людини, бажання, можливість або неможливість дії, відсутність чого- чи кого-небудь.

Безособові речення вживаємо в розмовному, художньому та науковому стилях.

2. Визначивши односкладні безособові речення, прокоментуйте спосіб вираження головного члена *(усно)*.

1. Світає світ в терновому галуззі *(Л. Костенко)*. 2. Доводилося і через болота брести, і в лісах ховатися *(А. Шиян)*. 3. У глибині ночі журавель уклякнув води напитися, збив зірку додолу *(за В. Яворівським)*. 4. У бабці завше пахло чебрецем та м'ятою *(Є. Маланюк)*. 5. От якби жити синім квітнем під небом зоряно-рясним *(А. Малишко)*. 6. Лише сильним дано право на безсмертя *(О. Довженко)*.

3. Випишіть односкладні безособові речення та підкресліть у них головний член.

1. Пахне хліб на столі стиглим колосом і васильками *(В. Козуб)*. 2. Пахне огірками, батьком і косарями, пахне болотом і травами ... *(О. Довженко)*. 3. На зелені трави мене

весною тягне *(Д. Павличко)*. 4. Сонце тополю тягне до неба за вуха зелені *(І. Драч)*. 5. Ось вже надворі шумить весна *(А. Боровська)*. 6. У голові шумить, у вухах дзвенить *(А. Тесленко)*. 7. Одне нещастя потягло за собою сотню інших *(за Г. Хоткевичем)*.

4. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Нарешті поруч не/має нікого. 2. Не/має меж моєму щастю. 3. Ніхто не/має права на насильство. 4. Йому тут не/має місця. 5. У моїй відданості сестра не/має сумніву. 6. На небі не/має жодної хмаринки. 7. Конкурент не/має жодного шансу.

А. Перепишіть речення, знявши риску.

Б. Підкресліть головний член односкладних безособових речень.

Зауважте!

Безособове речення може бути частиною складного речення, поєднуючись з односкладним або двоскладним: *Задощило — і ми сховалися в альтанці. Задощило, напевно, сховаюся в альтанці.*

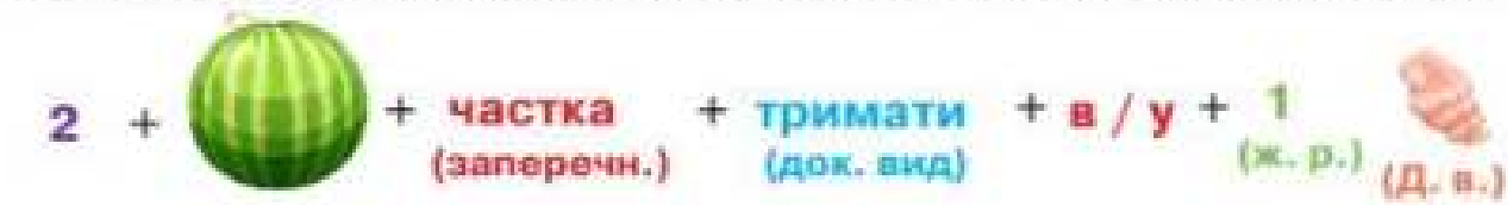
5. Утворіть і запишіть безособові речення, у яких слова *стихло, тепло, світло, темніє* будуть головними членами.

6. Виконайте завдання в тестовій формі.

- Доберіть до кожного типу односкладного речення приклад.

Тип односкладного речення		*Приклад*	
1	означено-особове	А	Немає диму без вогню.
2	неозначено-особове	Б	З мого вікна видніється гора.
3	узагальнено-особове	В	Ночвами моря не перепливеш.
4	безособове	Г	Стою увесь блакиттю оповитий.
		Д	У долині святкують Івана Купала.

7. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

- Підкресліть граматичну основу та визначте вид односкладного речення.

8. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

да́но **було́** **таланити́**

9. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Змарнований день не вернути мені *(Л. Стельмащук)*. 2. Як спалося у діжці, Діогене? *(О. Шугай)*. 3. **Плаче** тепер **білим** цвітом мамина вишня в саду *(Д. Луценко)*. 4. Із садочка **красно** пахощами віє *(М. Старицький)*. 5. Уже третій тиждень віє суховій *(П. Панч)*. 6. Душі моєї не **купить** вам ані лавровими вінками, ні золотом, ні хлібом, ні орлом *(П. Тичина)*. 7. А в синка, бачу, немає **любові** до лісу *(М. Стельмах)*.

А. Випишіть односкладні безособові речення та підкресліть у них головний член.

Б. Доберіть антоніми до виділених слів і запишіть їх парами.

§ 48 НАЗИВНІ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Серпень… Вечір, залитий сонцем… Прибережна тиша…

А. Визначте головні й другорядні члени кожного речення.

Б. Прокоментуйте спосіб вираження головного члена в кожному реченні.

Називні — це односкладні речення з головним членом у формі підмета, у яких стверджується існування предмета чи явища: *Весна. І сонце. І зело* (В. Стус). Головний член називного речення виражений іменником у формі називного відмінка. Називне речення може бути поширене означенням: *Вечір, залитий сонцем… Прибережна тиша*.

Якщо в реченні є обставина або додаток, то воно не може бути односкладним. За змістом і граматично обставина й додаток пов'язані з присудком, який у такому реченні пропущений, але його легко встановити: *У місті дощ. — У місті йде дощ.*

Називні речення найчастіше використовуємо в заголовках, а також у художніх описах, щоб повідомити про час, місце чи послідовну зміну картин. Вони стисло передають думку: *Весна, і смерть, і світле воскресіння* (Л. Костенко).

Про дію в називному реченні не йдеться, тож присудка в ньому не може бути.

Зауважте!

Називні речення не буваютъ питальними й спонукальними. Вони можуть бути частиною складного речення: *Старезний дуб, а неподалік примостилася молоденька береза.*

На визначення типу речення — односкладне називне чи двоскладне — впливає порядок слів. Прикметник перед іменником виступає означенням, а після нього — іменною частиною складеного присудка, порівняйте:

Односкладне називне речення	Двоскладне речення
Висока вежа. Твоя натхненна праця.	Вежа висока. Твоя праця натхненна.

2. Визначте односкладні називні речення та прокоментуйте спосіб вираження головного члена *(усно)*.

1. Навкруги прадавній ліс. 2. Золотисте сонце. 3. Цвіт яблуні. 4. Сьогодні Різдво. 5. Батькова творчість надзвичайно цікава. 6. Укрите росами листя малини. 7. Ромашки в полі. 8. Погода чудова. 9. Визволене місто.

3. Поширте односкладні речення другорядними членами та запишіть їх.

1. Вогонь. 2. Світло. 3. Родина. 4. Життя. 5. Пам'ять. 6. Затишок. 7. Посиденьки.

4. Прочитавши текст, визначте в ньому односкладні називні речення, зокрема й ті, що є частинами складного речення *(усно)*.

Червоний півень... Так у народі називають пожежу. Є навіть фразеологізм «пустити червоного півня», тобто підпалити що-небудь. Найменша необережність — і вогонь може призвести до пожежі. Зранку — золоте поле, а ввечері — чорна пустка... Кинутий недокурок, розведене багаття, несправність техніки — із цього починаються пожежі. Елементарна уважність — і ліс, і поле збережено! Не будьте байдужими до природи! *(О. Тищенко).*

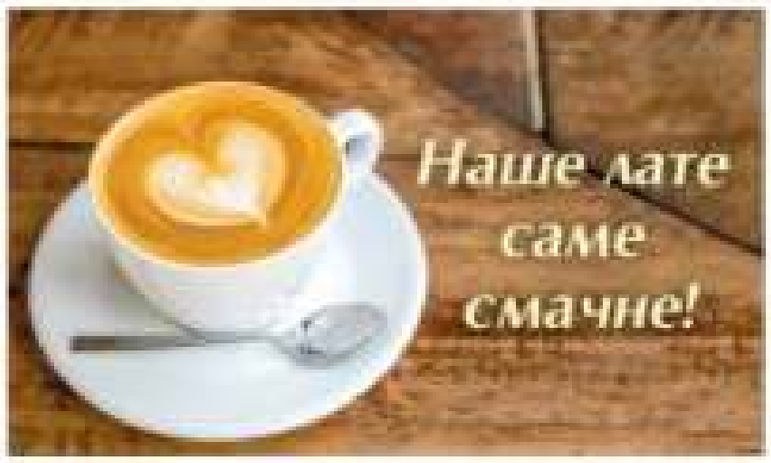
5. Виконайте завдання в тестовій формі.

- Визначте тип кожного односкладного речення.

Односкладне речення	*Тип односкладного речення*
1 Відкриваю світанок скрипковим ключем.	**А** означено-особове
2 Червінь гвоздики й холодність сніжинки.	**Б** неозначено-особове
3 Різдво святкують у грудні.	**В** узагальнено-особове
4 Так хочеться любити!	**Г** безособове
	Д називне

6. Розгляньте рекламні матеріали та виконайте завдання.

А. Яка реклама потребує редагування? Виправте в ній помилку.

Б. Який товар прорекламовано за допомогою називного речення?

7. Складіть із називних речень вірш за схемою та запишіть його.

..... *моє віконце.*
..... *яскраве сонце.*
..... *тонка травинка.*
..... *біла хмаринка.*

8. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

на́скрізний **аджé** **ра́зом**

9. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Степи, степи, **стерня** та роси. 2. Чорна ніч **інкрустована** ніжністю. 3. Наді мною свинцеві води. 4. У майбутнього слух абсолютний. 5. Затінок, **сутінок**, день золотий. 6. Червоний гребінь горизонту. 7. Тут **обелісків** ціла рота *(Л. Костенко).*

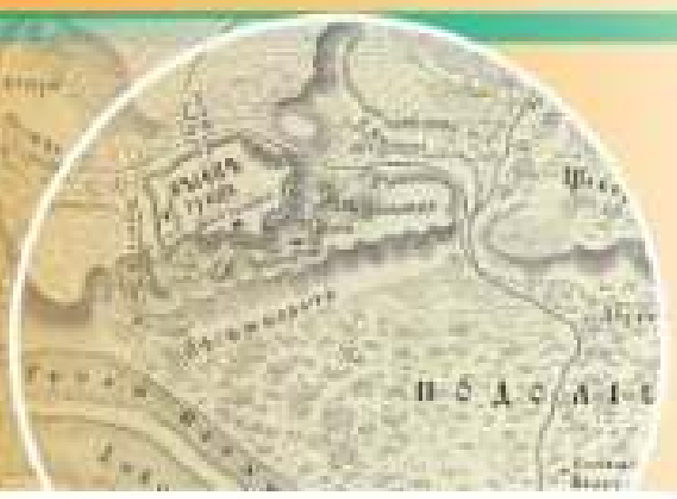
А. Випишіть спочатку двоскладні речення, а потім односкладні називні.

Б. Підкресліть граматичні основи.

В. З'ясуйте лексичне значення виділених слів за словником.

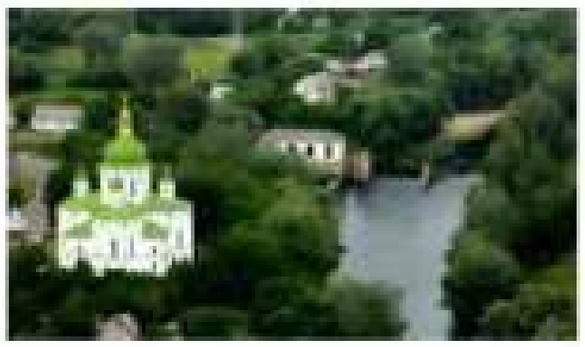
РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 49 УСНИЙ ТВІР-ОПИС МІСЦЕВОСТІ НА ОСНОВІ ОСОБИСТИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ І ВРАЖЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

А. Уявіть ситуацію: ви захоплюєтесь екскурсійною діяльністю, маєте чимало замовлень. Про що розкажете подорожанам, описуючи місцевість, зображену на ілюстраціях? За потреби скористайтеся довідкою.

Довідка. Вестмінстерський палац (м. Лондон), майдан Незалежності (м. Київ), с. Великі Сорочинці (Полтавщина).

Б. Доберіть до зображеного художні засоби, які збагатять ваш опис і захоплять увагу екскурсантів.

Твір-о́пис місце́вості — зв'язний текст, у якому словесно зображено основні ознаки подвір'я, площі, парку, вулиці, села, міста тощо. У художніх творах в опис місцевості автор може вводити елементи роздуму, висловлюючи своє ставлення до зображуваного. Ліричності й образності описам надають художні засоби, а саме: пестливі слова, епітети, персоніфікації, метафори, порівняння, гіперболи тощо.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ЛАСТІВЧИНЕ ГНІЗДО

Сашко з Миколою подалися до бабусі Дарини. Її хата стояла над кручею, що глиняною стіною височіла біля річкової переправи. З одного боку біля неї пролягає стрімка, викладена каменем та обсаджена акаціями дорога-узвіз, з іншого — росте невеликий дубовий **гайок**. Улітку хату навіть не запримітиш: вона губиться серед гіллястих дерев. Коли ж настають холоди й **дерева скидають** своє **вбрання**, її видно здалеку — **наче вітрило** біліє на кручі. Усі називають бабусину хату ластівчиним гніздом *(Б. Комар)*.

А. Укажіть тему, стиль і тип мовлення тексту *(усно)*.

Б. Які засоби виразності наявні у виділених конструкціях? Доберіть ще кілька прикладів художніх засобів.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Крутим Боричевим узвозом піднімалися до князевих палаців на горі. Інгвар удихає на повні груди **п'янке повітря**, здивовано спиняється. Прямо перед ним, біля підніжжя горба, розтяглася низка білостінних хат-ліплянок. Вони утворюють **вулицю, що** ніби **витікає** з-поміж двох високих горбів і вливається в широкий гомінкий потік набереж-

ної, запрудженої більшими будівлями, кам'яницями, торговими дворищами та церквами. Інгвар здогадався: це Поділ. Той самий Поділ, про який він чув від своїх торгових людей. Угорі, над головою, на тих високих горбах, починався княжий град. Звідти лунає мелодійний дзвін, що стелиться понад усім містом, над луками, річкою та **зеленими заріччями.**

Мабуть, багата земля родить відважних і сильних, бо русичі відбили всіх, хто хотів зломити їх, утвердили свою державу й силою меча, і силою розуму, і багатством, тому тут — багатий і безконечно великий край *(за Р. Іванченко)*.

А. Укажіть тему тексту й доберіть до нього заголовок *(усно)*.

Б. Знайдіть і прочитайте фрагмент, що є елементом роздуму. Поясніть його роль у тексті *(усно)*.

В. Визначте засоби виразності у виділених конструкціях.

О. Хейлик. Боричів узвіз

4. Прочитайте план опису місцевості. За бажанням додайте власні пункти *(усно)*.

Орієнтовний план опису місцевості

I. Вступ. Вибір місцевості для опису.
II. Основна частина. Особисті спостереження за місцевістю.
1. Місце розташування.
2. Коротка історія місцевості.
3. Забудови, їхнє призначення.
4. Особливі ознаки місцевості.
5. Озеленення: клумби, насадження.
III. Кінцівка. Загальне враження.

5. Підготуйте твір-опис подвір'я, площі, парку, вулиці, села, міста *(на вибір)* у художньому стилі *(за планом, усно)*. За потреби використайте опорні слова.

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова	прислівники
кам'яниця бруківка шарм	старовинний історичний неповторний	позолочений вимощений зраділий	вигулькувати збігати перевершувати	беззаперечно завдовжки колоритно

§ 50 ПОВНІ Й НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ. ТИРЕ В НЕПОВНИХ РЕЧЕННЯХ

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

— Якого числа розпочинаються змагання з плавання?
— Сьомого.

А. Чи був би зрозумілим зміст відповіді без попереднього речення?

Б. Дайте повну відповідь на поставлене запитання, використавши слова з нього.

По́вним **називаємо речення, що містить усі потрібні для розуміння його змісту члени речення:** *У дзеркало ріки заглядає небо* **(Є. Гуцало).**

Непо́вним **називаємо речення, у якому пропущено один або кілька потрібних членів речення, але їх можна встановити з тексту або із ситуації спілкування:** *Сонце зігріває повітря, а друг — душу* **(нар. тв.). Перша частина цього складного речення співвідносна з повним, а друга — з неповним реченням, у якому пропущено присудок** *зігріває*. *Маки в полі* **(І. Несен). У цьому реченні пропущено присудок, який домислюємо (***ростуть* **або** *квітнуть***).**

Неповними можуть бути як двоскладні, так і односкладні речення. Найчастіше їх уживаємо в розмовно-побутовому та художньому стилях.

Якщо на місці пропущеного члена речення в усному мовленні робимо паузу, то на письмі ставимо тире. Наприклад: *А довкола — млисто-бузкова далеч* **(Олесь Гончар).**

2. Визначте неповні речення. Відновіть пропущені члени речення *(усно)*.

1. Осінь. Вокзал. І легенька валізка. Поїзд в тумані на рейках заграв *(С. Пушик)*. 2. Одні залюблені в старі мости. Ті — в музику. А ті — в руді томища *(Б. Олійник)*. 3. Купив уранці два тюльпани, один віддав тобі *(Р. Лубківський)*. 4. Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить *(Л. Костенко)*. 5. Я вас люблю, як проклятий. До смерті *(М. Вінграновський)*.

Зауважте!

Не плутайте пропущений присудок із дієсловом-зв'язкою.

Неповне речення	Повне речення
Телефон — у кишені.	*Телефон — засіб зв'язку.*

Наявність обставини *у кишені* **свідчить про те, що в реченні має бути присудок, від якого вона залежить (він тут пропущений:** *лежить***).**

3. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Не щастя, а розпач і тривога на розпутті *(І. Масенко)*. 2. У лісі безліч найрізноманітніших звуків *(В. Врублевська)*. 3. Над синьою горою сонце *(Л. Скирда)*. 4. Сузір'їв багряниста височінь *(М. Нагнибіда)*. 5. А під небом синім — пісня солов'їна *(Б. Олійник)*. 6. Не милуй мене шовково, ясно-соколово *(П. Тичина)*.

А. Переписавши речення, підкресліть головні й другорядні члени.

Б. Зазначте в дужках після кожного речення його вид — повне чи неповне.

4. Перепишіть слова, уставивши, де потрібно, пропущені букви.

Беззахис..ний, пис..нути, щотиж..невик, зап'яс..ний, проїз..ний, боліс..ний, радіс..но, контрас..ний, ус..ний, аген..ство, шіс..десят, пристрас..ний, щас..ливо.

5. Виконайте завдання в тестовій формі.

• Неповним є речення

А Весна — художник знаменитий.

Б Твоя любов висока і прекрасна.

В Сьогодні перший день весни.

Г Ранок теплий і безвітряний.

6. Прочитайте смішинки та виконайте завдання.

— Ти був сьогодні в зубного лікаря? — Був. — Ну й що? Зуб більше не болить? — Не знаю. Лікар залишив його в себе.	Група школярів повернулася з Парижа. Директор школи цікавиться: — Чи були труднощі з французькою мовою? — У нас — ні! Були у французів.

А. Визначте в текстах неповні речення *(усно)*.

Б. Навчіться виразно читати смішинки в парах.

7. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

(Н. в.)

\+ **весна** (Зн. в.) + **почати,** (3-тя ос., одн.) + **сполуч.** (протиставн.) +

\+ **завершувати** (3-тя ос., одн.)

А. Відновіть пропущений член речення, визначте його синтаксичну роль.

Б. Складіть розповідь, розкривши зміст цього народного вислову *(усно)*.

8. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

Неправильно	*Правильно*
попередити пожежу	запобігти пожежі
користуватися авторитетом	мати авторитет
носити назву	мати назву, називатися

9. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. З пресвітлим **смутком** вересень прийшов. Дзвінком шкільним **спогадів** накликав. Журавликом у небі закурликав *(Т. Коломієць)*. 2. Терпкий холодний жах... Вітри мої **кохані** в небесах... *(І. Несен)*. 3. В тишині гудіння бджіл різноголосе *(І. Качуровський)*. 4. Ранок, морозець. Порипує сніжок *(Остап Вишня)*. 5. Вечірнє сонце, дякую за втому! За тих лісів просвітлений Едем і за волошку в житі золотому *(Л. Костенко)*. 6. Книги — морська глибина... *(І. Франко)*.

А. Випишіть лише неповні речення.

Б. Доберіть по одному синоніму до виділених слів. Запишіть їх парами.

Едéм — рай; місце з винятковою красою, багатством природи.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 51 ПЛАН ПІДГОТОВКИ ДО КОЛЕКТИВНОГО ЗАХОДУ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ СТИЛІ *(ПИСЬМОВО)*

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

4

5

А. Уявіть ситуацію: вас обрали організатором турпоходу. Для проведення вдалого й безпечного заходу виберіть з ілюстрацій речі, які треба взяти із собою. Обґрунтуйте свій вибір.

Б. Який документ потрібно скласти для вдалої організації колективного заходу: смс-повідомлення, план підготовки, звіт.

План **— це жанр ділового мовлення, у якому окреслено послідовну систему дій для виконання певного завдання. Під час складання плану підготовки до колективного заходу треба продумати кожен етап досягнення мети. У плані послуговуємося простою рубрикацією — поділ на пункти, підпункти (якщо треба), їхня нумерація. Оформлюємо план в офіційно-діловому стилі чітко, стисло, тон викладу — нейтральний.**

2. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I. **В ЕКСПЕДИЦІЮ**

Працюючи над маршрутом подорожі, Григорій Савич знайшов на карті такий район України, де в одному місці зійшлися три зони: Степ, Лісостеп і Полісся. Учитель схвильовано розповідав, але слухав його тільки Хома, широко розплющивши повні зачарування очі. Куприк водив соломинкою за вухом в Олі; Тимофій не спускав очей із горобця, який стрибав за десять кроків на стежці.

Саме в цей час біля гурту з'явилася Люся.

— Ось, гляньте, і Люська вже тут, — перший вигукнув Пилип і додав: — Ех, запізнилася. Ти б чула, як Григорій Савич про маршрут цікаво розповідав. Усі три зони — Степ, Лісостеп і Полісся — зійшлися в одній точці, зверху на них ліг Український кристалічний щит. Й ось туди ми рушимо в експедицію. Хочеш піти з нами? ***(за І. Сенченком).***

II. **МАКСИМАЛЬНІ НОРМИ ВАГИ РЮКЗАКІВ**

Хлопці		Дівчата	
вік (роки)	вага (кг)	вік (роки)	вага (кг)
11	8	11	6
12	10	12	7
13	12	13	8
14	14	14	10

15	16	15	12
16	18	16	14
17–18	24	17–18	18

III. ПЛАН ПІДГОТОВКИ ДО ТУРИСТИЧНОГО ПОХОДУ

1. Складання списку учасників туристичної групи.
2. Створення в месенджері групи учасників туристичного **походу**.
3. Обговорення маршруту турпоходу й організації відпочинку:
   а) визначення мети та завдань;
   б) створення картосхеми маршруту (переходи, привали, нічліги).
4. Розподіл доручень серед членів туристичної групи:
   а) керівники (керівник, заступник керівника, штурман-топограф);
   б) матеріально-технічне забезпечення (завгосп зі спорядження, завгосп із харчування, медик, ремонтник);
   в) культурно-масовий сектор (краєзнавець, етнограф, фізорг, фотограф).
5. Інструктаж із техніки безпеки учасників турпоходу:
   а) установлення правил організації походу;
   б) ознайомлення з правилами техніки безпеки й долікарської допомоги.
6. Комплектування туристичного спорядження відповідно до чинних вимог:
   а) особисте спорядження (рюкзак, спальний мішок, спортивний костюм, взуття);
   б) групове спорядження (намети, відра, сокира, пилка, набір для вогнища, аптечка).
7. Комплектування харчів і води згідно із чинними вимогами:
   а) хліб, сухарі, макарони (для перших страв), крупи, горох;
   б) консерви м'ясні та рибні; олія, сало, молоко згущене, сухе; твердий сир;
   в) сіль, спеції, овочі (картопля, цибуля, часник);
   г) цукор-рафінад, мед, чай, кава, кисіль, сухофрукти.
8. Остаточне узгодження часу виходу туристичної групи.

• Дайте відповіді **«так — ні»** *(усно)*.

1. Стиль тексту I — офіційно-діловий, тексту II — художній, тексту III — науковий.
2. Зразками текстової інформації є тексти I і III, а графічної — текст II.
3. Зміст пункту 3 тексту III передано в тексті I.
4. Заголовок тексту I є односкладним називним реченням, а заголовок тексту II — простим неповним.
5. Виділене слово в тексті I є твірним, а в тексті III — похідним.
6. Послідовна система дій подана в текстах I і II.

3. Складіть в офіційно-діловому стилі план підготовки до одного з колективних заходів *(на вибір, письмово)*. За потреби використайте опорні слова.

1. Шкільний концерт. 2. Екскурсія / мандрівка. 3. Озеленення території. 4. Тиждень математики. 5. День української писемності та мови. 6. Екологічна толока. 7. Благодійний ярмарок.

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова
кошти моніторинг екскурсовод	ініціативний регулярний змістовний	організований прибраний куплений	допомагати залучати замовляти

§ 52–53 ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

А яблука падають, гепають груші, сливи ховаються в траві.	А яблука падають, гепають об землю, ховаються в траві.

А. У якому реченні предмет виконує кілька дій?

Б. Яке речення ускладнене однорідними членами?

Однорі́дними називаємо рівноправні члени речення, що відповідають на те саме питання та пов'язані за змістом з одним словом у реченні. Однорідними можуть бути як головні, так і другорядні члени речення:

підмети	***Пливуть*** *переді мною сині* *води*, *білі* *піски* (О. Довженко).
присудки	***Сонце*** *росло*, *палало й тихо* *спускалося* *додолу* (М. Коцюбинський).
додатки	*В один день* ***затопило*** *ліси*, *сінокоси*, *городи* (О. Довженко).
обставини	***Вилізли*** *тіні із садів*, *з-під стріх*, *із-за повіток* (А. Головко).
означення	*У садку розкошують білі й рожеві* ***троянди*** (І. Несен).
У реченні може бути **кілька рядів однорідних членів**: *Верби й верболози сіро-зеленим туманом котилися по луці й закривали подекуди воду* (М. Коцюбинський).	

Зауважте!

Не є однорідними членами речення:

- повторювані слова: *Ой, скачу, скачу, бо гроші бачу!* (нар. тв.);
- стійкі сполуки типу *ні те ні се, ні риба ні м'ясо, ні туди ні сюди, ні вдень ні вночі, і так і сяк, і холод і голод, і гріх і сміх* і под.;
- дві форми дієслова, одна з яких позначає дію, а друга — її мету: *Сяду відпочину трохи* (з якою метою *сяду*?).

2. Знайдіть однорідні члени речення та визначте їхню синтаксичну роль *(усно)*.

1. Лютий кригою кує і морозу додає *(М. Щербак)*. 2. Довкола вже не тільки торішнє пріле листя, а й зелена трава *(Ю. Смолич)*. 3. Розділю я порівну з тобою радощі, і болі, й сподівання *(Д. Луценко)*. 4. Сонце тепле і ласкаве спинило погляд на землі *(Олександр Олесь)*. 5. Завжди серце лине до матері, до рідного дому, яблунь і вишень у цвіту, журливої річечки, запашного лугу, першої стежини *(І. Вихованець)*. 6. Доводиться не списом, а пером боротися *(Леся Українка)*. 7. Мужню силу хоч похилить горе, та не зломить *(І. Франко)*.

3. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Співають, плачуть солов'ї і б'ють піснями в груди *(Олександр Олесь)*. 2. Ми чуєм трав зелений крик, дощів задумані рефрени *(І. Драч)*. 3. У дворі стояли гомін, пересміхи, перегуки *(Ю. Мушкетик)*. 4. Журавлі після тривалого перельоту сідають перепочити *(Г. Лісова)*. 5. Любіть Україну, як сонце, любіть! *(В. Сосюра)*. 6. Твори добро невтомно та недремно *(Т. Севернюк)*. 7. Я оце думав і так і сяк — усе виходить на одно *(О. Левада)*.

А. Випишіть речення з однорідними членами.

Б. Підкресліть однорідні члени речення та слово, з яким вони пов'язані за змістом, відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

Зауважте!

Однорідні члени можуть бути поширеними, тобто вживатися із залежними від них словами. Порівняйте: *Вузенька стежечка* ***щезала*** *або* ***ховалася*** і *Вузенька стежечка* ***щезала*** ***часом серед кам'яної пустелі*** *або* ***ховалася*** ***під виступом скелі*** (за М. Коцюбинським).

4. Прочитайте речення. Перетворіть непоширені однорідні члени речення на поширені й запишіть.

1. Мені, будь ласка, яблука, хліб і печиво. 2. Листя жовтіє та опадає. 3. У лісі, у полі, у горах господарює весна. 4. Туристи взяли із собою намети, рюкзаки та дрова.

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Припускають, винахідником паперу був китаєць Цай Лунь, що жив понад півтори тисячі років тому. Щоб зробити матеріал для писання, він додумався розтерти в ступі подрібнені шматочки бамбука та шовковиці, одержавши таким чином деревне́ борошно. Китаєць висипав його в невеличкий казанок, додав туди вапна, залив водою і кип'ятив, аж поки вариво не перетворилося на кашку. А тоді висипав його на шовко́ве ситечко й вистелив тонким шаром. Вода поволі стікала, а кашка ставала тонесенькою плівкою. Цай Лунь обережно поклав її на дошку, притиснув зверху другою, щоб вичавити рештки води. Потім плівку висушив. Подібна до повстинки плівка була папером *(П. Утевська)*.

А. Доберіть до тексту заголовок.

Б. Знайдіть і прочитайте речення з однорідними членами.

В. Повторно прочитайте текст та усно перекажіть, зберігши однорідні члени речення.

Види зв'язку між однорідними членами речення	
сполучниковий О і О	*Темна ніч розкидала шовки на поля і чарівні садки* (Д. Луценко).
безсполучниковий О, О	*Січень віє навкруги, навіває скрізь сніги* (М. Щербак).
змішаний О, О і О	*Квітень позеленив поля, лісц й сади* (О. Майборода).

Смислові відношення між однорідними членами речення		
Відношення	**Сполучники**	**Приклад**
єднальні	***і (й), та (= і), ні … ні … , ані … ані … , як … так і … , не тільки … а й …*** та ін.	*Учися чистоти і простоти* (М. Рильський).
протиставні	***а, але, зате, проте, однак, та (= але)***	*Мені потрібне слово, а не слава* (Л. Костенко).
розділові	***або, чи, або … або … , чи … чи … , то … то … , не то … не то … , чи то … чи то …***	*Півонія* чи *тюльпан цвіте навесні?* (з розмови).

6. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Тече вода в синє море, та не витікає. 2. На розпутті козак сидить та на кобзі грає *(Т. Шевченко)*. 3. Мужню силу хоч похилить горе, та не зломить, в підлість не поверне *(І. Франко)*. 4. Не тільки дуб, а й берізка скидає листя пожовкле *(О. Травневий)*. 5. Небо то по-старечому сльозилося краплями дрібного туману, то густими дощами перемивало голі гілки дерев *(Н. Конотопець)*. 6. Поганий сусід гірший за пожежу, повінь і пошесть. 7. Час то завдає нам болю, то лікує *(нар. тв.)*.

А. Переписавши речення, підкресліть однорідні члени відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

Б. Після кожного речення зазначте в дужках вид зв'язку (сполучниковий, безсполучниковий, змішаний) і смислові відношення (єднальні, протиставні, розділові) між однорідними членами.

7. За схемами складіть і запишіть речення, ускладнені однорідними членами.

[Не тільки О, а й О]. [Не то О, не то О]. [О, проте О].

8. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. НЕМАЄ однорідних членів у реченні

А Почалося нове життя з новими стосунками, з новими інтересами.
Б Шаленіли в лузі солов'ї, кумкали жаби, кричали горлиці.
В Перлами, росою, сонцем, далиною вмиваються поля.
Г Мене все життя ваблять і хвилюють зорі.

2. Одним рядом однорідних членів ускладнено речення

А За правду й віру шана і повага жде тебе.
Б Наша дума, наша пісня не вмре, не загине.
В Тільки на хмари, на небо виллю і жаль, і жагу.
Г Здаля розвіялись тумани, знов ясно, пахощі, тепло.

3. Протиставним сполучниковим зв'язком поєднано однорідні члени в реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Чорні хмари закривають усе небо та не пропускають сонця.
Б Тужлива пісня зринає із сопілки та не розважає сумного серця.
В Штормові хвилі розбиваються об скелі та перетворюються на піну.
Г Берізки хиляться від вітру та пускають свої листочки-монетки по світу.

9. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Було це майже тисяча років тому. З Києва виїздив пишний весільний поїзд: князь Ярослав Мудрий віддавав свою дочку Анну за французького короля. Довгу путь треба

було проїхати Анні Ярославні від Києва до Парижа. Не через міста й селища стелився шлях князівни, а крізь гущавину безкраїх лісових хащ пролягав він. Ліс починався чи не відразу ж за міськими стінами. І не було йому ні кінця ні краю. Довго, дуже довго подорожувала Анна Ярославна зі своїм почтом. Вона їхала через ліси, пущі, бори, діброви, гаї *(П. Утевська)*.

А. Випишіть лише ті речення, що ускладнені однорідними членами.

Б. Підкресліть однорідні члени відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

В. Визначте вид зв'язку та смислові відношення між однорідними членами *(усно)*.

Г. Складіть і запишіть розповідь про Анну Ярославну, згадавши в ній відомості з оповідання Р. Іванченко «Ярославни». Ускладніть два-три речення однорідними членами, використавши різні види зв'язку та смислових відношень між ними.

По́чет — люди, що супроводжують високопоставлену особу.

10. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

Неправильно	Правильно
подорожувати по різним країнам	подорожувати різними країнами
тисяча років тому назад	тисяча років тому
улетіти в теплі краї	полетіти у вирій

11. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Лелеки щовесни прилітали, виводили діток, знову відлітали *(В. Земляк)*. 2. Мати народила нас, навчила говорити й запалила в серці вічне світло пісні *(І. Вихованець)*. 3. Літає радість, щастя світить, дзвенять пташки в садах рясних *(Олександр Олесь)*. 4. Десь вітер грає на віолончелі, морозні пальці приклада до скла *(В. Симоненко)*. 5. Я вірю не в чудо, а в силу таланту *(П. Воронько)*. 6. Летить, летить моя мрія прекрасна в синю даль *(І. Несен)*. 7. Чи то садок, чи то город видніється вдалині *(І. Несен)*. 8. Ні риба ні м'ясо — і в раки не годиться *(нар. тв.)*.

А. Випишіть лише ті речення, що ускладнені однорідними членами.

Б. Підкресліть однорідні члени речення та слово, з яким вони пов'язані за змістом, відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

12. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Щастя і радість то завітають, то з хати тікають *(нар. тв.)*. 2. Життя кипить і завмира під спів вітрів, громів і птахів *(М. Чумак)*. 3. Голубі, сині, фіолетові, рожеві пасма снуються над горами *(І. Цюпа)*. 4. Частіше заглядай до себе в душу й вимітай сміття злоби, пил заздрощів, дрантя гордині *(В. Вовк)*. 5. Молюся вам за пісню колискову, за ласку, карий погляд і терпець *(М. Дмитренко)*. 6. В яру колись гайдамаки табором стояли, лагодили самопали, ратища стругали *(Т. Шевченко)*. 7. Ті долини ніби дишуть тобі в лице холодком, лісовою вогкістю, манять до себе в тінь густого лісу *(І. Нечуй-Левицький)*.

А. Випишіть лише ті речення, що ускладнені кількома рядами однорідних членів речення.

Б. Підкресліть однорідні члени відповідно до їхньої синтаксичної ролі в реченні та надпишіть над ними вид зв'язку й смислових відношень.

§ 54–55 РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ МІЖ ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Після обіду підемо поплаваємо.	Після обіду позасмагаємо поплаваємо.

А. У якому реченні перше дієслово означає дію, а друге — її мету?

Б. У якому реченні між дієсловами потрібно поставити кому?

Кому ставимо між однорідними членами речення, що поєднані	
безсполучниковим зв'язком: **[О, О, О]**.	*Дрімають сади, гаї* (М. Сом).
протиставними сполучниками ***а, але, та (= але), зате, проте, однак***: **[О, *а* О]**.	*Гладь коня вівсом, а не батогом* (нар. тв.).
повторюваними сполучниками **[*і* О, *і* О]; [*ні* О, *ні* О]; [*то* О, *то* О]; [*чи* О, *чи* О]; [*чи то* О, *чи то* О]; [*не то* О, *не то* О]; [*або* О, *або* О]**. **Зверніть увагу!** Якщо частина однорідних членів поєднана безсполучниковим зв'язком, а частина — за допомогою сполучників, то **кому** ставимо між усіма однорідними членами (у тому числі й перед першим сполучником): **[О, *і* О, *і* О *і* О]**.	*Земля дочекалась і рясту, і сонця, і цвіту* (С. Пушик). *Моє щастя, і ніжність, і гнів я у пісні б хотів зберегти* (Л. Первомайський).
парними сполучниками **[*не тільки* О, *а й* О]; [*не тільки* О, *але й* О]; [*як* О, *так і* О]; [*хоч і* О, *але* О]; [*не стільки* О, *скільки* О]; [*не стільки* О, *як* О]; [*не так* О, *як* О]** (**кому** ставимо лише перед другим компонентом).	*Жита зараз похитував не стільки вітерець, скільки роса* (М. Стельмах).
парами **[О *і* О, О *і* О]**.	*Любов і ненависть, добро і зло часто йдуть поруч* (І. Коваль).
Тире ставимо між однорідними членами речення, що поєднані	
безсполучниковим протиставним зв'язком (на місці ніби пропущеного сполучника ***а***): **[О — О]**.	*Ні, не вагання — рівновага стала долею митця* (Є. Плужник).
Не вважаємо однорідними, а отже, і **не відокремлюємо комами**:	
дві однакові граматичні форми дієслова, перша з яких позначає дію, а друга — її мету	***Піду подивлюся*** *на ключ журавлиний* (І Несен).
повторювані слова	***Іди, іди****, дощику, зварю тобі борщику* (нар. тв.).
стійкі сполуки слів типу ***ні те ні се, ні риба ні м'ясо, ні туди ні сюди, ні вдень ні вночі, і так і сяк, і холод і голод, і гріх і сміх*** і под.	*Світ який —* ***ні краю ні кінця!*** (В. Симоненко).

Зауважте!

Якщо однорідні члени речення поширені й усередині хоча б одного з них уже є кома, між ними іноді ставимо **крапку з комою:** *Чого тільки немає в Давидовому лантусі: тут і ніж, і ложка, і казанок; пшоно і сало, цибуля і борошно, картопля і сіль, хліб і сухарі; а ще великі садівницькі ножиці, пилка, сокира, терпуг; а ще гачки, важки та поплавці до вудок...* (Гр. Тютюнник). Використання коми на місці крапки з комою не вважаємо за помилку.

2. Прочитавши речення, знайдіть однорідні члени та прокоментуйте наявність або відсутність розділових знаків між ними *(усно)*.

1. Не хочу я ні вічності, ні слави *(Л. Костенко)*. 2. Мені наснились ночі солов'їні, дівочі співи, пахощі левад *(М. Рильський)*. 3. Були в кози роги, та стерлися *(нар. тв.)*. 4. Прокинувся чоловік ні світ ні зоря *(Ю. Збанацький)*. 5. Скільки дійсних випадків, і казок, і кривавих легенд було розказано цієї ночі *(А. Головко)*. 6. А ріка життя все шумить, і піниться, і стогне *(Г. Хоткевич)*. 7. Ми в боротьбі пройшли крізь бурі і негоди і творимо життя неборне, молоде *(В. Сосюра)*. 8. Було колись — минулося, не вернеться знову *(Т. Шевченко)*.

3. Перепишіть речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. Сном блакитним заснули поля і долини і гори й діброви *(В. Сосюра)*. 2. Коли б часом ті пироги та наїдки та напитки не вилізли боком *(І. Нечуй-Левицький)*. 3. Красуня осінь підходила помалу спроквола *(М. Чернявський)*. 4. І сміх і гріх було дивитися на цю недоладну постать натоптану злобою і болем *(М. Стельмах)*. 5. Не вітер буря над землею в замети клала білий сніг *(Л. Первомайський)*. 6. Індик хоч не співає зате багато думає *(нар. тв.)*. 7. Люблю твій шум і шепіт поля і серцем чую силу наливну *(А. Малишко)*. 8. Нічний спосіб життя ведуть і сич і сова *(О. Савчук)*. 9. Шляхтянським і козацьким одягом був як жіночий так і чоловічий жупан *(О. Воропай)*.

А. Розставте пропущені розділові знаки.

Б. Підкресліть однорідні члени відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

4. Доберіть і впишіть однорідні члени речення. Розставте розділові знаки.

1. Учителя хвилює не стільки ... скільки ... . 2. У дводенний похід зібралися як ... так і ... . 3. На канікулах потрібно не тільки ... а й ... . 4. Риба містить значно більше білка ніж м'ясо вона хоч і ... але ... .

5. Відновіть деформовані народні вислови та запишіть їх. Підкресліть однорідні члени й розставте розділові знаки.

1. Лис, зуби, апетит, може, втратити, але, не.
2. Гадюка, вкусить, засичить, як, то, не.
3. Коня, вівсом, батогом, гладь, а, не.
4. Козла, шерсті, молока, від, ні, ні.
5. Вовк, старіє, добріє, але, не.

6. Прочитайте вірш і виконайте завдання *(окремі розділові знаки пропущено)*.

Вересень пахне жоржинами
Медом і ранками сивими
Айстрами пахне й туманами
Теплими днями останніми.
Вересень в жовте вбирається
З зеленню сумно прощається
Сонцю радіє всміхається
В тінь, між дерева, ховається.
Вересень дме насолодою,
Ввечері вже з прохолодою.

Вітер зривається вихором,
Листя кружляє, мов віхола.
Вересень — золото осені,
Літо сховав між покосами,
Вже не знайти його зовсім —
Ось і прийшла знову осінь.

Є. Заславська

А. Перепишіть вірш, розставляючи пропущені коми між однорідними членами речення.

Б. ***Розмальовка поезії.*** Зафарбуйте кожен рядок тим кольором, який навіюють художні образи поезії. Прокоментуйте свою розмальовку, використавши однорідні члени речення для позначення кольорів *(усно)*.

7. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
   - **А** Світить місяць, та не гріє.
   - **Б** А доня все шиє, та вишиває.
   - **В** Мала голка, та майстровита.
   - **Г** Заєць спить, та очей не жмурить.

2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
   - **А** Виходь, іди дорогами земними, і від людей візьми, і людям дай.
   - **Б** З кожним днем для мене все рідніші ці гаї, і ріки, і поля.
   - **В** Дужі хвилі ринуть і ридають, і здіймаються все вгору.
   - **Г** Люблю роботи грім, і грюк, і кров живу у жилах.

3. Між однорідними членами треба поставити тире в реченні *(розділові знаки пропущено)*
   - **А** У лісі в полі чи в городі розчиняюсь я в природі.
   - **Б** Сміються знову трави квіти а сльози ще тремтять на них.
   - **В** Не для слави для вас мої браття я свій скарб найдорожчий ховав.
   - **Г** Зі зрадниками та перекинчиками не укладають ні миру ні перемир'я.

8. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Для приготування мішаних салатів використовують варе́ні або пече́ні овочі, макарони або рис, різні м'ясні або рибні вироби, гриби й інші продукти. Салат буде смачніший, якщо в нього додати сирі фрукти, овочі, зелень, круто зварені яйця або сир. Із соусів можна вибрати будь-який за бажанням. Соусу наливають стільки, щоб складники салату були з усіх боків ним покриті, але не занадто багато. Мішані салати подають як закуску до обіду або вечері, а також на бутербродах чи як гарнір до холодних м'ясних або рибних страв *(С. Массо)*.

А. Знайдіть однорідні члени речення та прокоментуйте наявність або відсутність розділових знаків між ними *(усно)*.

Б. Знайдіть односкладні речення та визначте їхні типи *(усно)*.

В. Складіть і запишіть рецепт приготування салату. Використайте в ньому однорідні члени речення, поєднані різними видами зв'язку.

9. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

Рік (мн., Ор. в.) + + **не** → **родити** (мин. час) + **і / й** + **голод** (Р. в.) + **не** → **зробити** (мин. час)

А. Визначте однорідні члени речення та прокоментуйте наявність або відсутність розділових знаків.

Б. Розтлумачте зміст приказки своїми словами *(усно)*.

10. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

Неправильно	Правильно
крайні міри	надзвичайні заходи
уталити жажду	утамувати спрагу
не дивлячись на труднощі	незважаючи на труднощі, попри труднощі

11. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. Природа довго боролася шуміла протестувала й не хотіла скоритися *(М. Коцюбинський)*. 2. Ліс зустрів мене як друга горлиць теплим воркуванням пізнім дзвоном солов'їним ніжним голосом зозулі вогким одудів гуканням *(М. Рильський)*. 3. До чудової пісні прислухалися пташки і дерева і квіти *(В. Сухомлинський)*. 4. У садах пахне медом терпкістю густою *(О. Ющенко)*. 5. Дорога то спускалась униз то знову підніма-лась угору *(П. Куліш)*. 6. То не хмара біла пташка хмарою спустилась... *(Т. Шевченко)*. 7. Світлячки не розганяють темряви однак поетизують ніч *(Д. Арсенич)*. 8. Історія зобов'язує не лише знати але й творити її *(А. Коваль)*. 9. До лісового хору запросили як зозуль так і солов'їв *(О. Корнієнко)*.

А. Перепишіть речення, розставивши розділові знаки.

Б. Перебудуйте друге речення так, щоб у ньому був прямий порядок слів, і запишіть його. Що, на вашу думку, утратило речення після перебудови?

12. Випишіть речення, ускладнені однорідними членами *(розділові знаки пропущено)*.

1. Липневий день догорає десь за сутінками **височенних** дубів і лип палахкотить на золотих банях і сяйно-білих стінах собору *(І. Багряний)*. 2. Ніжним промінням сонця осінь визолотила на деревах листя рясними **дощами** викупала його тихими ночами і в морозні ранки посріблила його ніжними візерунками інею *(Ю. Збанацький)*. 3. Лишає хмара цвіт на підвіконні і ніч несе медовий **смолоскип** *(Л. Костенко)*. 4. Плавай плавай лебедонько по синьому морю... *(Т. Шевченко)*. 5. **Стомився** день облишив косовицю дмухнув на сонце заморочив ліс узяв на плечі хмару-пуховицю та й **рушив** спати на небесний Віз *(І. Вирган)*. 6. Запахла осінь в'ялим тютюном та яблуками та тонким туманом *(М. Рильський)*. 7. Піду подивлюся на осінь ясну *(І. Жученко)*. 8. Я пам'ятаю вчительку мою просту і скромну і завжди **спокійну** *(В. Сосюра)*. 9. Ні вдень ні вночі не стихає буря в наших краях *(В. Підмогильний)*.

А. Розставте розділові знаки.

Б. Доберіть до виділених слів по одному синоніму й запишіть їх парами: *височенних — велетенських*.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 56 ЕСЕ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

А. Уявіть ситуацію: оголошено конкурс на омріяну вами роботу. Основні фахові вимóги до конкурсантів — комунікабельність, здатність критично мислити, продукувати оригінальні ідеї. Що із зображеного на ілюстраціях сприятиме вашій підготовці?

Б. Пригадайте свої почуття, коли вам дякували.

Написання есе сприяє набуттю вмінь і навичок чітко й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, визначати причиново-наслідкові зв'язки, аргументувати свої погляди, підтверджувати власний досвід відповідними прикладами, робити висновки. Завдяки створенню есе мовець набуває комунікативної вправності (компетентності).

2. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I. СИНІЙ СОН

Синій сон у небесному морі,
Сплять часи, і віки, і літа.
Я лечу у сіянні прозорім,
Труться зорі німі об літак.

Спить жадання якесь таємниче
На всесвітнім святковім чолі,
Тиша тишу по імені кличе,
Пахне пилом і потом Землі.

Пахне сіном з Чумацького Возу,
Що мені сивиною сія,
І тремтить, як стебло верболозу,
Зачарована мрія моя...

Доки в серці бажання не пізні,
Доки юності чиста пора, —
Подаруй мене, Земле, Вітчизні
І водú подаруй із Дніпра.

М. Вінграновський

Ю. Нагулко. Магія ночі

II. ЧОМУ ТРЕБА ДЯКУВАТИ?

Нині українці як нація — на буттєвому шляху боротьби за вихід на європейську магістраль. І йдемо ми зі своїми ментальними цінностями — умінням захищати, допомагати, дякувати. А вдячність творить дива, адже кожен, хто робить щоденний внесок у спільну справу, має знати, що він надзвичайно потрібний, що без нього ніяк. Недарма в народі кажуть: де народився, там і пригодився. Повсякчас дякуючи людям різних професій і занять, ми засвідчуємо свою шану їм, бо, без перебільшення, кожен із них зараз тримає українське небо на своїх плечáх. Так ми утверджуємо національну незборимість і стійкість *(З. Якубова)*.

Київ. Ліцей №166. «Рукавиці» вдячності захисникам. *2024 р.*

А. Який текст за типом мовлення є роздумом?

Б. У якому з текстів є теза, аргументи, висновок? Прочитайте їх.

До речі... **Віднедавна в Україні відроджено народну традицію святкувати День подяки, або Свято жнив. Усеукраїнський день подяки відзначаємо 17 вересня. Свято покликане нагадати українцям, що вдячність — це запорука добробуту й довголіття народу, це дух нашої перемоги.**

3. Напишіть формальне есе на одну з тем. За потреби використайте опорні слова.

- «Сила вдячності творить дива»;
- «Байдужість — найбільший злочин на Землі»;
- «Кожна поразка — це досвід».

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова	прислівники
прагнення потреба негаразди	життєдайний підступний позитивний	виявлений збайдужілий проаналізований	потребувати сприяти виправляти	приємно постійно раз у раз

4. Відредагуйте та запишіть речення.

1. Давайте пам'ятати про відповідальність. 2. Допомога ближньому стала моїм життєвим кредом. 3. Есе сповнене вірою на краще. 4. Прагнемо будь-що отримати перемогу. 5. Треба прийняти вірне рішення. 6. Маю свій власний погляд на проблему. 7. У класі ми завжди підтримуємо один одного. 8. Любов являється головною цінністю. 9. Ми не порозумілися із-за його байдужості. 10. Через чуйність підлітків кошенята були врятовані. 11. Співаючи для літніх людей, у них бриніли сльози вдячності.

§ 57 ОДНОРІДНІ Й НЕОДНОРІДНІ ОЗНАЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Торт прикрашено маленькими ... рожевими квітами.	Торт прикрашено рожевими ... помаранчевими квітами.

А. У якому реченні означення характеризують предмет із різних боків?

Б. У якому реченні на місці крапок треба поставити кому?

Два або більше означень при означуваному слові можуть бути як однорідними, так і неоднорідними. Між однорідними означеннями, поєднаними безсполучниковим зв'язком, ставимо кому.

Означення однорідні, якщо	**Приклади**
характеризують предмет з одного боку (колір, розмір, матеріал, форма тощо)	*Осінній парк прикрашають **зелені, жовті, червоні** барви.*
суто позитивні або суто негативні за значенням	***Ніжні, теплі, щирі** почуття огортають мене, коли повертаюся в рідний дім. Блудний син повернувся в **куцому, брудному, латаному** плащі.*
образні (епітети)	***Сріблясте, ніжне** море заворожує своєю красою.*
перше непоширене, а друге — поширене	***Запашний, щойно заварений** чай наливають у порцелянові чашки.* **АЛЕ!** ***Щойно заварений запашний** чай наливають у порцелянові чашки.*
друге пояснює перше	*А я чув **іншу, сумну** історію про актора.*
стоять після означуваного слова	*Запам'яталося його обличчя — **овальне, смагляве, повне**.* **АЛЕ!** *Запам'яталося його **овальне смагляве повне** обличчя.*
Неоднорідні означення характеризують предмет із різних боків, між ними **коми** не ставимо: *До моря поїдемо **новим легковим** авто.*	

Зауважте!

У реченні *Мій найкращий друг зараз навчається в Лондоні* означення неоднорідні, бо відповідають на різні питання: *мій* — чий? і *найкращий* — який?

2. Прочитайте речення та знайдіть означення. Визначте, які з них однорідні, а які — неоднорідні. Аргументуйте свій вибір відповідним правилом *(усно)*.

1. Сірий осінній ранок курився дрібною мжичкою *(М. Коцюбинський)*. 2. Є така тонка й ніжна, сильна та мужня, недоторканна й незламна річ — гідність людської особистості *(В. Сухомлинський)*. 3. Зелений кучерявий килим споришу рівно постелився

майже до порога *(М. Потупейко)*. 4. Успіх не вчить, він тільки переконує розумних, наполегливих людей, що вони не можуть програти *(М. Шевчук)*. 5. Ви знаєте, як сплять гаї у місячні весняні ночі? *(П. Тичина)*. 6. Пісні про кохання треба виконувати іншим, лагідним голосом *(О. Травневий)*. 7. У глибокій, залитій туманом балці зацвіла рута *(О. Меженко)*.

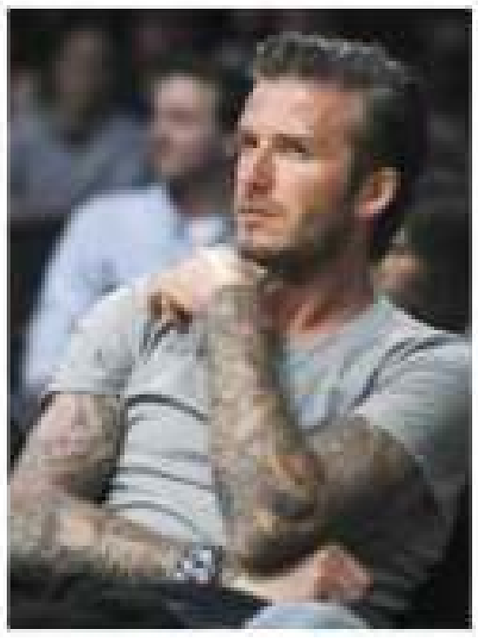
3. Перепишіть речення, розставивши розділові знаки.

1. Був погожий золотистий жовтневий ранок *(Ю. Збанацький)*. 2. Увечері дядько Кирило чистий виголений та ясний знову йшов на станцію зі своєю скринькою в руці *(Гр. Тютюнник)*. 3. Засліплюють очі хати білі тільки-но розквітлі вишні *(В. Думанський)*. 4. Тепла липнева ніч пролітає садками посадками скиртами в полях *(Олесь Гончар)*. 5. Збирають світлі золоті меди́ веселокрилі і прозорі бджоли *(М. Рильський)*. 6. Темний осінній вечір стоїть за вікном *(В. Козаченко)*. 7. Моїх батьків на випускному огортає особливе родинне почуття *(А. Дімаров)*.

4. Складіть зі словосполученнями речення та запишіть їх. Поставте, де потрібно, кому замість риски.

Високий / дитячий голос, ніжний /приємний голос, високий / рівний лоб, висока / темношкіра жінка, чарівний / барвистий світ.

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ТАТУЮВАННЯ: «ЗА» І «ПРОТИ»

Сучасна молода людина невпинно експериментує зі своїм тілом, сміливо та свавільно прикрашає себе численними модними татуюваннями, пірсингом, навіть шрамами. Усе для того, аби привернути до себе увагу, бути оригінальною, викликати захоплення, розширити коло спілкування.

Більшість із нас хоч зараз може зробити собі дірку в носі, вусі або ж татуажного симпатичного дельфіна на плечі. Та чи варто керуватися мінливими гламурними тенденціями сьогодення, поспішати бути в тренді? Адже кожний такий невиважений, спонтанний крок залишатиме на тілі відбиток на все життя. Можливо, краще спершу уважніше прислухатися до себе й спробувати збагнути власну ідентичність? *(С. Іванюк)*.

А. Знайдіть і прочитайте речення з однорідними та неоднорідними означеннями; прокоментуйте наявність чи відсутність розділових знаків між ними *(усно)*.

Б. Дайте відповідь на поставлене наприкінці тексту запитання у формі невеликого *(чотири-п'ять речень)* роздуму *(письмово)*.

6. З'ясуйте значення слів *субти́льний* і *рахма́нний*, складіть із ними речення.

7. Перепишіть речення та розставте розділові знаки.

1. Ясні охоплені багрянцем гори стояли до самого небокраю *(Олесь Гончар)*. 2. Нас у цю мить огортає інше тремтливе відчуття ніжності *(О. Купрій)*. 3. Сухий колючий вітер зірвав з отаманової щоки солону сльозу *(Ю. Мушкетик)*. 4. Рясно вкрита білим цвітом самотня вишня нахилилася біля ставу *(І. Коваль)*. 5. У темному далекому кутку скупчилися курчата ховаючись від грому *(О. Травневий)*. 6. Захар глядів на молоду пару ясними радісними очима *(І. Франко)*. 7. Я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать *(Леся Українка)*.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

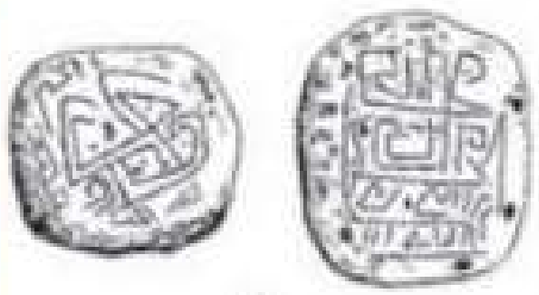
§ 58 ПИСЬМОВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ СТИЛІ

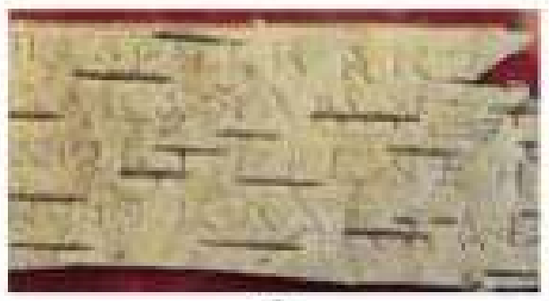
1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

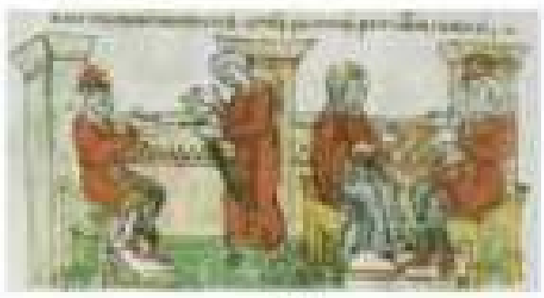
1

2

3

4

А. За ілюстраціями визначте давні способи повідомлення (на скелі, на бересті, на глиняній табличці, у літописі).

Б. Як уміння писати повідомлення сприятимуть успіхові копірайтера?

Копірайтер — спеціаліст із написання текстів рекламного та презентаційного характеру.

Повідомлення — ділові папери, у яких у письмовій формі передано інформацію. Мета: повідомити про подію чи з'ясувати певні питання. Повідомленню, призначеному для внутрішнього використання в колективі, властиві ознаки офіційно-ділового стилю.

Будова повідомлення

1. Вступ (обґрунтування або мета складання тексту).
2. Мотивувальна частина (обґрунтування позиції особи / установи).
3. Заключна частина (висновки, пропозиції, рішення, прохання).

Одна з вимог повідомлення — дотримання корпоративної етики. Сучасними способами надсилання повідомлень є електронна пошта, будь-який месенджер чи соціальна мережа.

2. Прочитайте ознаки, властиві офіційно-діловому стилю.

Основні ознаки офіційно-ділового стилю

1. Логічність у викладі інформації.
2. Акцент на основній думці (обмеження уточнень, пояснень).
3. Використання елементів рубрикації.
4. Точність і стисліть викладу змісту.
5. Дотримання нейтральної емоції викладу:
   - уживання слів у прямому значенні;
   - відмова від використання художніх засобів;
   - послугування суспільною лексикою та канцеляризмами.
6. Уживання повних речень, зрозумілих для розкриття змісту.

Канцеляризми — це емоційно й образно нейтральні слова та мовленнєві звороти, притаманні стилю ділових паперів.

3. Прочитайте сполуки слів і знайдіть канцеляризми. Обґрунтуйте свій вибір *(усно)*.

Проводити роботу, пишна краса, накласти стягнення, забезпечити реалізацію, трави шепочуть, стежка в'ється змійкою, надати допомогу, в осінньо-зимовий період, білі-білі троянди, цей факт засвідчує, віє ароматом свіжості, переживати стан занепокоєння, з огляду на те що, смакувати полуницю, малий пустунчик, відчувати потребу в харчуванні, новенький айфон, доводити до відома, у разі сплати комунальних послуг, родинне тепло.

4. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I. Шановні батьки!

Повідомляємо вам, що екскурсію до Кам'янця-Подільського, заплановану на 27 квітня, у зв'язку зі складними погодними умовами, буде перенесено на наступний тиждень. Точну дату й час повідомимо згодом. Підтвердити участь в екскурсії дитини просимо в зручний для вас спосіб до 1 травня включно.

З повагою — дирекція школи

II. До уваги юних дослідників-пошукачів!

Нагадуємо, що 15 листопада 2025 року наш ліцей розпочинає роботу зі STEAM-проєкту «КОРАБЕЛЬ, ЯКИЙ ЗМІНИВ СВІТ». Завершення проєкту заплановано на березень 2026 року. Для презентації результатів передбачено оформлення тематичної стіни та колективний захист. Запрошуємо керівників команд 14 листопада о 15:00 узяти участь у процедурі жеребкування (вибір галузі дослідження, розподіл місця та черги захисту). Усім цікавого пошуку!

З повагою — керівник проєкту Г. Боднарчук

III. До вирішення питання захисту й підтримки учнівства психологічна служба навчального закладу підходить дієво. З метою надáння дитині психосоціальної підтримки, стабілізації її психологічної стійкості, збереження емоційного здоров'я в гімназії створено Клуб самоактуалізації «Підтримка Є». Членами осередку може стати кожен учень, кожна учениця, які потребують нагальної психологічної підтримки, прагнуть відновити власне ментальне здоров'я чи налагодити стосунки з однокласниками.

Упевнені, що затишок і дружня атмосфера Клубу сприятимуть подоланню тривоги, спричиненої стресом воєнного часу, відновленню сил дитини, відчуттю захищеності.

А. Визначте мету кожного повідомлення (розв'язання завдань навчально-виховного процесу, регулювання стосунків учасників освітньої діяльності чи обмін інформацією).

Б. Доведіть, що кожне повідомлення написано в офіційно-діловому стилі.

5. Напишіть повідомлення в офіційно-діловому стилі для шкільного вебсайту / соціальної мережі / класного месенджеру *(на вибір)*. Визначте самостійно тему й мету. За потреби використайте опорні слова.

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова	прислівники
тренінг квест стосунки	психологічний ціннісний безпечний	згуртований організований об'єднаний	прагнути аналізувати потребувати	слушно злагоджено затишно

§ 59–60 УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНІ СЛОВА В РЕЧЕННЯХ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ

1. Прочитайте діалог «У меблевому магазині» та виконайте завдання.

— Що вас цікавить?
— Ми хочемо придбати диван, крісла, стільці й меблі.

А. Визначте однорідні члени речення.

Б. Який однорідний член речення вжито недоречно? Поясніть свій вибір.

Узага́льнювальними називаємо слова, що об'єднують в одну групу всі перелічувані предмети, ознаки, дії чи обставини (вони є однорідними членами). Значення узагальнювального слова розкривається через однорідні члени речення: *Усе в чеканні: сплілі краплі рос, земля і місяць, вишні і тополі* (Б. Олійник).

Узагальнювальними словами здебільшого бувають займенники (*усі, ніхто, ніщо* та ін.) і прислівники (*усюди, скрізь, ніде* та ін.), рідше словосполучення.

Узагальнювальне слово (словосполучення) виконує ту саму синтаксичну роль, що й однорідні члени речення. Між узагальнювальними словами (УС) й однорідними членами речення треба ставити **двокрапку** або **тире**.

Двокрапка й тире при однорідних членах речення	
УС: О, О, О	*До зими доводиться пристосовуватися* ***всім****: кабанам, лисицям, оленям.*
О, О, О — УС	*Кабанам, лисицям, оленям — усім доводиться пристосовуватися до зими.*
УС: О, О, О — …*	***Усім****: кабанам, лисицям, оленям — доводиться пристосовуватися до зими.*

Якщо при узагальнювальному слові є слова ***а саме, як-от, наприклад***, то перед ними ставимо **кому**, а після них **двокрапку**: *Чарівний світ пливе переді мною, як-от: сині води, білі піски, хати на високих берегах* (О. Довженко).

* Речення однорідними членами не завершується.

2. Прокоментуйте розділові знаки при однорідних членах речення.

1. На дубових пеньках борсук в'ялить і сушить різну здобич: мишей, вужів, жаб, ящірок, черв'яків *(П. Стефаров)*. 2. Не віддам я тебе на поталу ні вогню, ні воді, ні металу *(О. Ющенко)*. 3. В очі полізло різне зілля: копитник і ракова шийка, материнка й чорнобіл, горицвіт і звіробій, деревій і ромен, медунка та чемериця, буркун і подорожник, кульбаба й молочай — усе це росло на землі, по болотах і на воді *(за М. Стельмахом)*. 4. До весни затихли у байраці і струмок, і голос журавля *(В. Швець)*. 5. Хай буде все, як є: і дзвін весни, і паморозь осіння *(П. Скунць)*. 6. Усюди: і на вулицях, і навколо стадіону, й обабіч дороги — ростуть молоді осокори, клени та каштани *(В. Собко)*. 7. І згори, і знизу, і праворуч, і ліворуч — скрізь земля *(О. Іваненко)*.

3. Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки.

1. Неспокій рух і боротьбу я бачив скрізь у дубовій вербовій корі у старих пеньках у дуплах у болотній воді на поколупаних стінах *(О. Довженко)*. 2. Вже сонце котилось до темного бору і в теплім промінні купало і ярі лани і веселую гору *(Леся Українка)*. 3. Луки гори зелені сади усе зелене й принишкле *(Олесь Гончар)*. 4. Березу вільху і ліщину дубів могутність величаву і навіть тихий верболіз люблю я ліс *(П. Воронько)*. 5. Усе навколо і трави і дерева і кущі наче завмерло *(Ю. Смолич)*.

Бір — сосновий або інший шпильковий ліс; також мішаний ліс із переважанням сосни.

4. Прочитайте вірш і виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

Ніщо не мертве в вирі світовому
ні курява планет ні **сталагміт**
ні мумії прадавніх пірамід
ні літери сплісснявілого тому.
У камені у розпаді клітин
у сяйві дальніх зір і мрій змаганні
в кипінні крові й простоті зернин
усюди в животворному диханні
єства єдиного пульсує плин.
І де в нім місце тліну і **нірвані**?

Борис Тен

А. Перепишіть вірш, розставляючи розділові знаки.

Б. З'ясуйте лексичне значення виділених слів.

В. Яке слово потрібно неправильно наголошувати під час читання вірша? Із чим це пов'язано?

Г. Дослідіть випадки відхилення від правил чергування ***у–в***. Яка причина порушення цієї правописної норми?

Ґ. Яка головна думка поетичного твору?

Д. Навчіться виразно інтонувати вірш.

Зауважте!

Узагальнювальним словом можуть бути родові поняття, а однорідними членами — видові: ***У заповіднику ростуть рідкісні рослини: горицвіт, тюльпан бузький, мигдаль.***

5. Прочитайте ряди слів. Знайдіть і назвіть узагальнювальні слова. Складіть із ними речення *(усно)*.

1. Вовки, лисиці, ссавці, рисі, борсуки.
2. Фазани, зайці, кабани, дичина, куріпки.
3. Торти, тістечка, смаколики, кекси, пряники.
4. Хорт, такса, лайка, борза, мисливські собаки.
5. Кіт, свійські тварини, собака, корова, коза.

До речі... Тварин, що живуть при людях, називаємо *свійськими* (на відміну від *диких*).

Типові помилки в реченнях з однорідними членами

Однорідні члени речення позначають предмети **одного порядку**: *Захоплююся* ***живописом, танцями й музикою*** (види мистецтв). *Віддаю перевагу* ***солодким і кисло-солодким*** *цукеркам* (смаки). Не можна поєднувати родові й видові поняття як однорідні члени речення: *Ми хочемо придбати* ***диван, крісла, стільці й меблі***. *Меблі* — родова назва; *диван, крісла, стільці* — видові назви.

Перед однорідними підметами **дієслово-присудок** може стояти як у множині, так і в однині: *У дворі* ***пустує*** *кіт і собака* і *У дворі* ***пустують*** *кіт і собака*. Після однорідних підметів **дієслово-присудок** потрібно ставити в множину: *Кіт і собака* ***пустують*** *у дворі*.

Не можна вживати один додаток з однорідними присудками, що вимагають від нього **різних відмінкових форм**: *Ми любимо й пишаємося рідним краєм*. Присудок *любимо* вимагає від додатка знахідного відмінка *(кого? що?)* — *край*, а в цьому реченні додаток має форму орудного відмінка *(ким? чим?)*, тож виходить, що *любимо краєм*. Отже, правильно збудувати речення так: *Ми любимо рідний край і пишаємося ним*.

6. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Багато письменників і поетів оспівували красу золотоверхого Києва. 2. Я тонко відчуваю і захоплююся музикою. 3. Улітку було відремонтовано школу й учнівські класи. 4. До нас у гості приїздять родичі на Різдво, Великдень та свята. 5. У футболістів та спортсменів дуже розвинена самодисципліна. 6. Інжир і персик росте в південній частині України.

А. Відредагуйте й запишіть речення.

Б. Підкресліть однорідні члени відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

7. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Тире при однорідних членах треба поставити в реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Дід шкодував що в лісах рідко траплялися дикі звірі їжак заєць тхір вовк.
Б Наближення зими в усьому серце чує і в шелесті листків і в вітрі і в стежках.
В У щастя людського два рівних є крила троянди й виноград красиве і корисне.
Г Качки курочки чайки усе наше птаство впізнавало Тихона здалека й ховалося.

2. Двокрапку при однорідних членах треба поставити в реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Весь ліс сьогодні в інеї в крихкому казково розкішному уборі.
Б Весь степ сьогодні наче повен радості повен серпневого світла й простору.
В Для походу ми приготували рюкзаки намети пакети для сміття теплий одяг.
Г Усе ніби поменшало і звузилось і дорога і городи і стежка і круча над Россю.

3. Перед однорідними членами треба поставити двокрапку, а після них тире в реченні *(розділові знаки пропущено)*

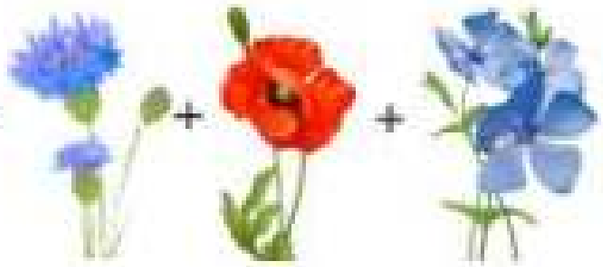
А Тягнуться до сонця і квітки і трави віти кучеряві гори голубі.
Б Ні спека дня ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою живу.

В Усе і море і голубе небо і далекі хмари оповите легеньким туманом.
Г Уся громадськість повинна охороняти природу і птахів і звірів і сади і ліси.

8. Перепишіть слова, уставивши, де потрібно, м'який знак.

Гостин..ці, Уман..щина, оболон..с..кий, долон..ці, дон..чин, колодяз..ний, бердян..с..кий, нен..чин, ц..вірін..чати, нян..чити, різ..бяр, мен..ше, т..мяний, міс..кий, плас..кий, брин..чати, красун..чик, стежин..ці, дівчин..ці, промін..чик, вишен..ці, кін..чик, смієш..ся, дивит..ся.

9. Розшифрувавши речення, запишіть його та виконайте завдання.

Різний (мн.) + **квіти** + + **стати** (мин. ч., мн.) + **символ** (Ор. в., мн.) + **у / в** + **фольклор** (М. в.)

А. Розставте розділові знаки.

Б. Підготуйте розповідь або легенду про одну із цих рослин, розкрийте в ній її символічне значення *(усно)*. За потреби скористайтеся матеріалами інтернету.

10. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

Неправильно	*Правильно*
сто років тому назад	сто років тому
багаточисленні випадки	численні випадки
малочисленні порушення	нечисленні порушення

11. Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки.

1. Уся подорож думки і мрії весь величний і красивий план твору усе ні до чого *(О. Довженко)*. 2. І марили айстри в розкішнім півсні про трави шовкові про сонячні дні *(Олександр Олесь)*. 3. Ми садили ліс у полі і дубочки і тополі і осику і ліщину і червону горобину *(М. Стельмах)*. 4. І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов *(А. Малишко)*. 5. Високе небо слало на землю тихі шуми то шелест вітру то сюрчання пташиних зграй *(Г. Тютюнник)*. 6. Усе живе берези кущі ліщини трава було сповнене радості *(І. Несен)*. 7. Біля возів під возами й подалі скрізь було видно запорожців що порозлягалися на траві *(О. Довженко)*.

12. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. На Великдень до храму йдуть і молоді і старі і діти і школярі. 2. Мій брат обожнює і захоплюється спортом. 3. На конференцію приїхали педіатри хірурги терапевти й лікарі. 4. Усе гори озера ліси прокинулись. 5. Кіт і собака не завжди свариться. 6. Наша родина любить і насолоджується класичною музикою. 7. Тато мама і старший брат і молодша сестра їде на відпочинок.

А. Відредагуйте й запишіть речення.

Б. Розставте розділові знаки.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 61 ПИСЬМОВИЙ ТВІР-ОПИС МІСЦЕВОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ НА ОСНОВІ ОСОБИСТИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ І ВРАЖЕНЬ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ РЕЧЕНЬ, УСКЛАДНЕНИХ ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ

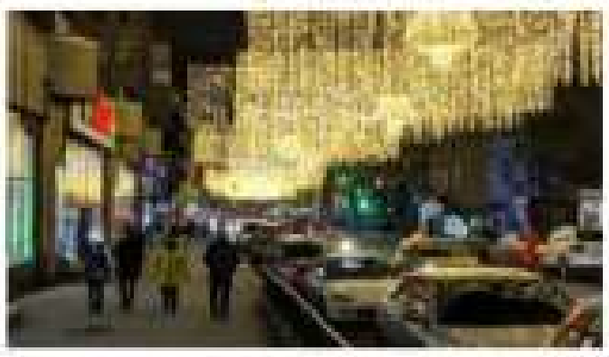

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

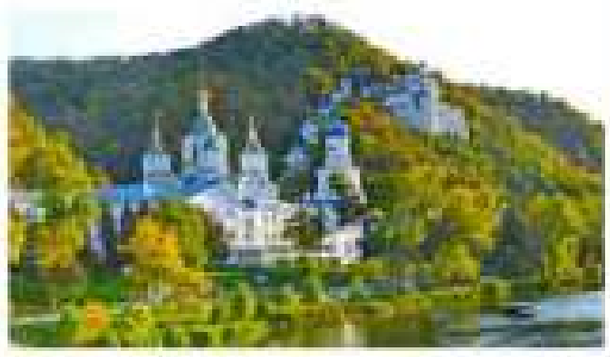
1

2

3

А. Уявіть ситуацію: за програмою молодіжного обміну ви потрапили за кордон до лінгвістичного табору. За поданими ілюстраціями виберіть місце, про яке хотіли б розповісти.

Б. Доберіть до ілюстрації речення з однорідними членами *(усно)*.

Творам-описам у художньому стилі властиві образність і ліричність, створенню яких сприяють засоби виразності. Наприклад: епітети *(високе небо, колючий вітер, синє море, лазурова даль)*, персоніфікації *(будинок притулився, листя шепоче)*, метафори *(голови церковних бань, очі ліхтарів)*, порівняння *(вікна, як очі; річка тече змійкою)*, гіперболи *(тьма перехожих, море квітів)*, пестливі слова *(трійко, височенький)* тощо. Вдале послуговування засобами виразності свідчить про формування індивідуального авторського стилю.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Нойдорф розташовувався приблизно на середині шляху між Коломиєю та Станиславовом, які утворюють рівнобічний трикутник із Надвірною. Це була довжелезна вулиця, вимощена пласким камінням, по обидва боки забудована переважно одноповерховими міцними будинками. На дахах стирчали цегляні **ко́мини**, оперезані карнизами й поясками, заокруглені згори. Можна було уявити, що то слимак обережно виставив одне око, роззираючись навсібіч.

Уздовж вулиці плелися суцільним вінком **задбані** троянди, обрамлюючи квітники та колодязі й ведучи просто до **кірхи** на самому початку поселення, спрямованої до неба гострими **сигнатурками** *(С. Андрухович)*.

А. Поясніть значення виділених слів. За потреби скористайтеся довідкою.

Довідка. 1. Колишня німецька колонія. 2. Димар. 3. Доглянутий; опорядженний. 4. Лютеранська церква. 5. Мала храмова вежа.

Б. Визначте тему тексту. Доберіть до нього заголовок.

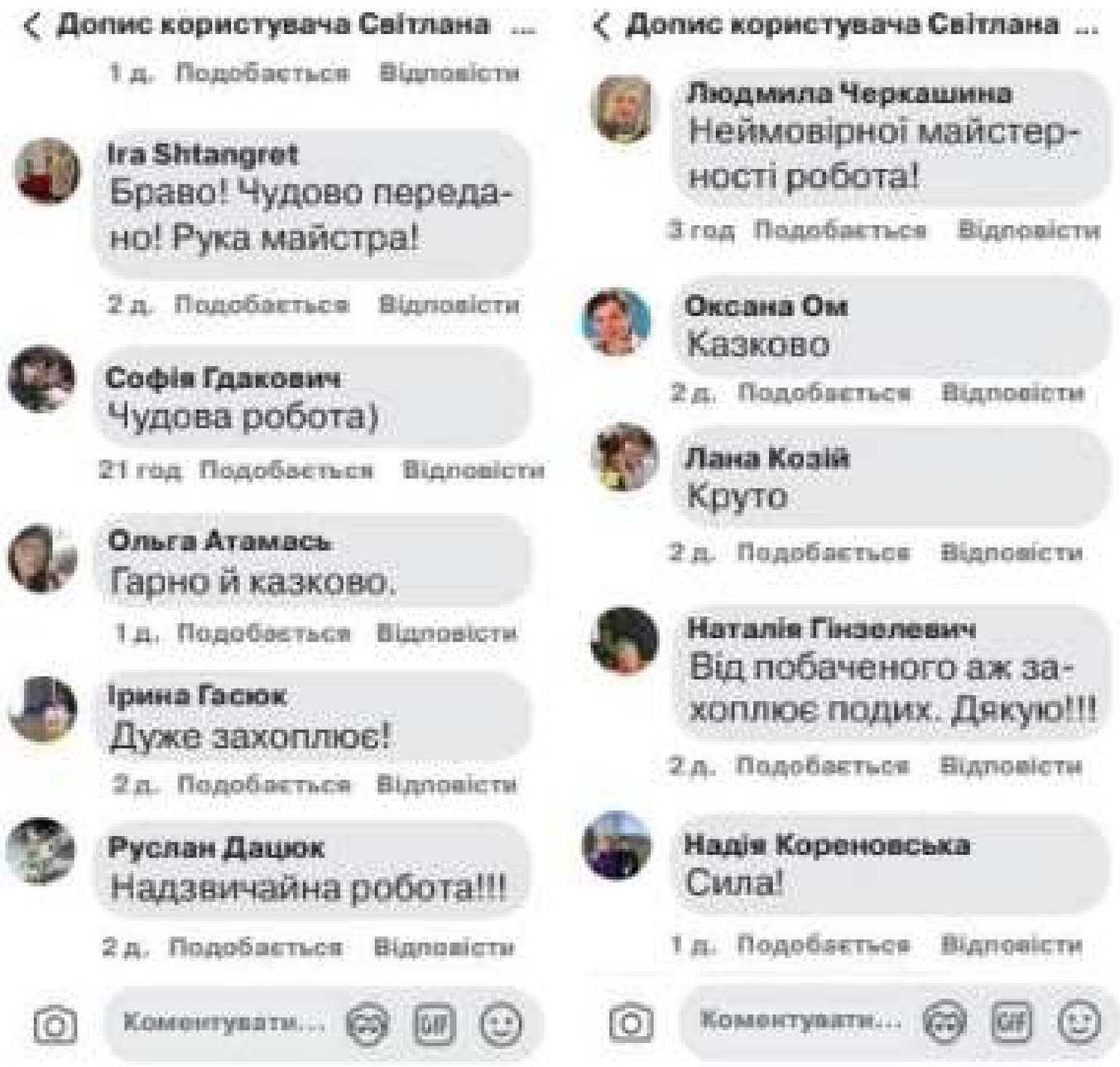
В. Прочитайте речення з однорідними членами.

Г. Знайдіть приклади художніх засобів і прочитайте їх.

3. Розгляньте картину та виконайте завдання.

С. Янушкова. Старий Львів. *Акварель*

А. Яку частину міста зображено на картині — площу, вулицю, перехрестя?

Б. Прочитайте відгуки із соцмережі. Які враження від картини передано?

В. Як думаєте, що так вразило поціновувачів мистецтва?

Г. Опишіть зображену місцевість, використавши речення з однорідними членами *(усно)*.

4. Напишіть твір-опис місцевості в художньому стилі, увівши речення з однорідними членами *(не менше п'яти)*. За потреби пригадайте план опису місцевості *(§ 49, вправа 4)*, використайте опорні слова

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова	прислівники
околиця озеро гори	чарівний свіжий високий	наповнений осяяний оточений	розкинувся розпростерся схилився	удалині навпроти неподалік

§ 62–63 ЗВЕРТАННЯ

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

— Привіт, Віталіє! Ти йдеш на тренування?

— Привіт! На жаль, ні. Богдано, передай тренеру, що мене не буде, бо ми з батьками їдемо за місто на бабусин ювілей.

А. Знайдіть і прочитайте звертання.

Б. У діалозі беруть участь: 1) двоє хлопців; 2) дві дівчини чи 3) хлопець і дівчина?

Звертáння — слово або словосполучення в реченні, що називає особу, до якої звернена мова: *Привіт*, ***Віталіє!*** *Ти йдеш на тренування?* Звертання виражене іменником у формі кличного відмінка, рідше — прикметником у значенні іменника: ***Рідненький****, як же я за тобою сумувала!*

Розділові знаки в реченнях із звертаннями

Звертання відокремлюємо з обох боків **комами**. Але якщо воно стоїть на початку речення, то при окличній інтонації після нього ставимо **знак оклику** й наступне слово пишемо з великої букви: ***Брате!*** *Не відставай!*

непоширене звертання виражене одним словом	**поширене звертання** виражене кількома словами
Богдано*, ходімо на каву.*	***Дорога Богдано****, ходімо на каву.*

Не відокремлюємо підсилювальні частки ***о, ой***, якщо вони стосуються звертання: ***О сестро****, скільки спогадів приємних!* Займенники ***ти, ви*** звертанням не бувають: *Ви виходите на наступній зупинці?* Звертання не бувають членом речення.

2. Прочитайте речення та знайдіть у них звертання. Визначте, поширені вони чи непоширені. Прокоментуйте розділові знаки при звертаннях.

1. Лети, моя пісне, лети над горами ген-ген до верхів'я гори *(Д. Луценко)*. 2. О моя дитино! Вік твій — місяць май *(Олександр Олесь)*. 3. Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні ночі? *(П. Тичина)*. 4. О слово! Будь мечем моїм! *(Олександр Олесь)*. 5. Я стужився, мила, за тобою, з туги обернувся мимохіть в явора, що, палений журбою, сам один між буками стоїть *(Д. Павличко)*.

3. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. Ти знов пр..йшла моя п..чальна музо *(Л. Костенко)*. 2. Ти звідки пісенько в..села до мене пташкою пр..йшла *(Д. Загул)*. 3. Учіт..ся брати мої думайте ч..тайте *(Т. Шевченко)*. 4. Я дам тобі водиці і пш..ниці моя пташино тільки не тр..мти *(Д. Павличко)*. 5. Ой не клубочся тумане листя не в'яль тополине *(Д. Луценко)*. 6. О земле втрач..на явися бодай у збол..ному сні! *(В. Стус)*. 7. Мій давній друже Мушу я з тобою розстатися надовго *(Леся Українка)*.

А. Перепишіть речення, уставляючи пропущені букви й розставляючи розділові знаки.

Б. Випишіть усі слова, що починаються на букву ***п***, за алфавітом.

Зауважте!

Утворюючи від імен людей форму кличного відмінка, керуйтеся правилами, які ви вивчали в 6-му класі.

Чоловічі імена		Жіночі імена	
тверда група *-е*	м'яка група *-ю*	тверда група *-о*	м'яка група *-е, -є*
Іване *Денисе* *Олександре*	*Ігорю* *Сергію* *Володю*	*Алло* *Галино* *Наталко*	*Надіє* *Аделе* *Анастасіє*

Чоловічі імена на *-а* у формі кличного відмінка мають закінчення *-о*: *Миколо*, *Микито*. А іншомовні на *г, к, х* — закінчення *-у*: *Людвігу*, *Жаку*, *Фрідріху*. Ім'я *Олег* має дві нормативні форми: *Олегу* і *Олеже*.

Короткі й пестливі жіночі форми мають закінчення *-ю*: *Галю*, *Валю*, *Надю*, АЛЕ: *Катре*, *Насте*, *Христе*.

4. Доберіть звертання з довідки, поставивши їх у потрібну форму. Запишіть відновлені вислови й розставте в них розділові знаки.

1. Їж ... мати ще підкине. 2. ... не будьте свинею! 3. Сиди ... бо ще рано. 4. На тобі ... що мені негоже. 5. Хапай ... поки тепле. 6. Тікайте ... бо біда суне *(нар. тв.)*.

***Довідка*. Небіж, Мартин, Петро, Тетяна, кум Андрей, кум.**

Зауважте!

У звертаннях, що складаються з двох назв, форму кличного відмінка мають обидва слова: *пане полковнику, брате Петре, Володимире Івановичу, Маріє Василівно, колего Євгене Онищуку, пане Ковалю, поетко Забашто*. Проте прізвище може набувати форми називного відмінка: *колего Євгене Онищук, пане Коваль*.

5. Утворіть і запишіть поширені звертання до людей, що на світлинах. Використайте у звертаннях слова з довідки.

Ярослава Магучіх, олімпійська чемпіонка

Святослав Вакарчук, співак

Ліна Костенко, письменниця

Денис Прокопенко, захисник України

***Довідка*. Пан, пані, панна, шановний, вельмишановний, дорогий, непереможний, неперевершений.**

У групі звертання можуть бути:

- відокремлені означення: *Прощай, синє море, безкрає, просторе* (Леся Українка);
- відокремлені прикладки: ***Слово, моя ти єдиная зброє**, ми не повинні загинуть обоє!* (Леся Українка);
- однорідні члени речення: *Сійся, родися, **жито, пшенице*** (нар. тв.).

6. Перепишіть речення. Розставте розділові знаки та прокоментуйте їх.

1. Прощайте росяні долини і села сповнені краси *(О. Підсуха)*. 2. Рослини і звірі бувайте живі і здорові! *(А. Качинський)*. 3. Візьміть мене гаї поля озера ріки! *(А. Підлужний)*. 4. Карі очі чорні брови не забуду вас ніколи *(нар. тв.)*. 5. Квітню повелителю цвіту буяй у садах і лісах *(О. Травневий)*. 6. Заспівайте ангели в небі пташки в лісі жабоньки попід берегами дівчаточка під вербами *(О. Довженко)*. 7. Прощавай шляхетний Львове пишний і величний *(І. Несен)*.

7. Виберіть і прочитайте лише ті речення, у яких звертання порушують мовний етикет. Відредагуйте їх. Прокоментуйте суть порушень *(усно)*.

1. Тьотю, ви виходите на наступній зупинці? 2. Добродію, о котрій годині буде відчинено ательє? 3. Пані, вам допомогти? 4. Ей, ти! Підкажи, де трамвайна зупинка. 5. Синьоока, передай талончик пасажирові. 6. Задня площадка, пройдіть уперед. 7. З морозивом, вийдіть із тролейбуса.

8. Виконайте завдання в тестовій формі.

- Речення, ускладнене звертанням, записано в рядку *(розділові знаки пропущено)*

А Над бухтою синьою ночами холодіють *зорі*.
Б Помандруємо на тихі води на ясні *зорі*.
В Лише *зорі* літають над нами в тривозі.
Г Опустіться тихі *зорі* синові під вії.

9. Складіть усний діалог, використавши поширене й непоширене звертання *(не менше п'яти реплік від кожного учасника)*.

Ситуації спілкування:
1) повернення неякісного товару до магазину;
2) з'ясування умов відвідування спортивного залу;
3) розмова на рецепції під час поселення в готель;
4) вибір і замовлення страв у кав'ярні.

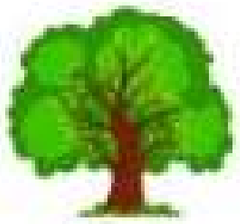
До речі... Звертання до абстрактних понять, предметів та явищ, осіб, які не можуть бути безпосередніми учасниками подій, називають ***риторичними***. Їх використовують для посилення образності, виразності й емоційності мовлення:

Ніч... а човен — як срібний птах!..
(Що слова, коли серце повне?!)
...Не спіши, не лети по сяйних світах,
Мій малий ненадійний човне!

І над нами, й під нами горять світи...
І внизу, і вгорі глибини...
О, який же прекрасний ти,
Світе єдиний!

Є. Плужник

10. Розшифрувавши вислів у групі, запишіть його та виконайте завдання.

Старий (мн.) + (мн.) + спасибі + ти (мн., Д. в.) + за + весна (антонім., Зн. в.)

Вечір (прикм., с. р.) + + дякувати (1-ша ос. одн., теп. час.) + за + дні! (одн.)

Як + ти (Зн. в.) + частка (заперечн.) + любити + (Кл. в.) + мій!

А. З'ясуйте в інтернеті, хто автор / авторка цих рядків.

Б. Доведіть, що звертання в розшифрованих висловах риторичні.

В. Доведіть, що кожен вислів є односкладним реченням, визначте його тип.

11. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. Світи нам день безсмертними вогнями шуміть сади роди зерно земля *(В. Сосюра)*. 2. Рідна мати моя ти ночей не доспала *(А. Малишко)*. 3. О рідне слово Ти стоїш на чаті предковічних **пам'яток святині** *(П. Куліш)*. 4. Не стелись тумане не шуміть тополі не печальте очі ви берізки голі *(В. Сосюра)*. 5. Можна все на світі вибирати сину вибрати не можна тільки **Батьківщину** *(В. Симоненко)*. 6. Розлягайся скибо чорна сійся зерно і рости! *(М. Рильський)*. 7. Якою ж ви силою володієте сині небесні потоки ви білі хмари і ти пахуча земле *(Г. Тютюнник)*.

А. Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки.

Б. Зробіть звуковий запис виділених слів.

Стоя́ти на ча́тах — охороняти щось; бути завжди готовим щось відстоювати, захищати загальні здобутки, досягнення.

Ски́ба — смуга, шар землі, яку вивертав плуг під час оранки.

12. Утворіть із пар слів поширені звертання. Складіть із ними речення та запишіть їх.

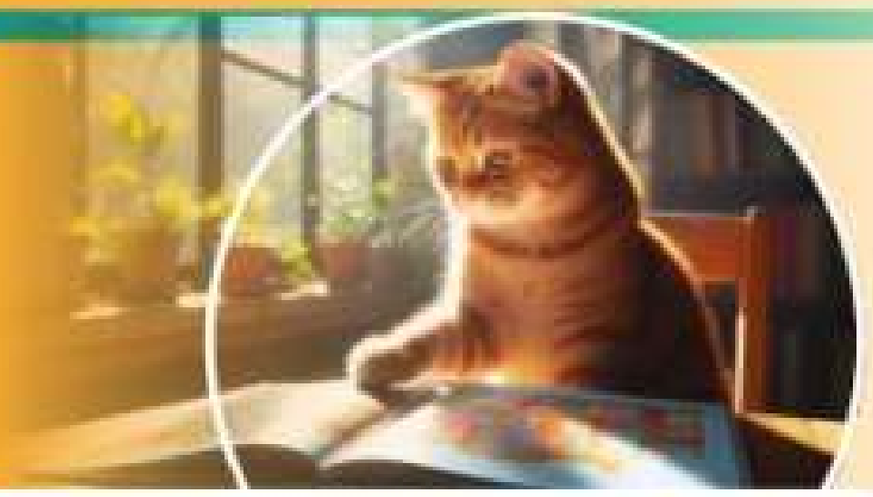
Пан, полковник; друг, Олег; колега, Нінель; медсестра, Євгенія; доповідач Петренко.

Зауважте!

Жіночі імена з основою на приголосний *Адель, Любов, Ніколь, Нінель* відмінюємо так: *Аделі, Любові, Ніколі, Нінелі* (Р. і Д. в.); *Аделлю, Любов'ю, Ніколлю, Нінеллю* (Ор. в.); *Аделе, Любове, Ніколе, Нінеле* (Кл. в.).

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 64 СТИСЛИЙ УСНИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

А. Уявіть ситуацію: під час родинного читання вам дуже сподобався художній твір, і ви захотіли зацікавити ним друга / подругу, переказавши зміст певного уривка. Яким видом переказу скористаєтеся — докладним, вибірковим чи стислим?

1

2

3

4

Б. Доберіть до ілюстрацій засоби виразності, щоб змалювати лісове багатство.

Сти́слий пере́каз **— це короткий виклад змісту тексту зі збереженням його основної думки.**

Алгоритм роботи зі стислим переказом тексту: виокремити головну інформацію → ущільнити другорядну інформацію → дотриматися логічної послідовності → зберегти мовні особливості.

Під час переказування тексту художнього стилю треба пильно стежити за збереженням авторських засобів виразності.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ПОКЛИК ЛІСУ

Час од часу міряв я оком близький ліс, що дихав із густих глибин... Якось обходив нори й коло однієї завмер у подиві. На кореневищі хтось рядком виклав сухі грибочки й горішки. Я відібрав жменю і, смакуючи, заліг за ку́пино́ю. Коли сонце посунуло за гору, вистромилася з ямки голова з хитрими очками. Борсук махом визбирав свої припаси й **умикну́в** до нори. Виходило, звір просушує їх, аби не заплісня́віли. Потім я не раз натикався на такі сушарки з готовою лакоми́ною.

Буйно колосилося довкола **зело́**, цвіли трави. Відтоді мій стіл збагатився на квіткові **ва́ри** та ягідні кваси. Посічене листя малини, ожини, дикого винограду й смородини я заливав водою, додавав меду та прикривав бочечку. За кілька днів виходила смачна й пахуча киселиця. Ліпшого напо́ю немає в спекотну днину.

Мед кри́пить серце, якщо споживати його з кислим молоком чи садовино́ю. Високий тиск також зіб'є мед із ягодами малини. Мед убезпечував і мої припаси. Я заливав ним ягоди, горіхи, дикий часник. Навіть риба добре зберігалася в меду́.

...З лісу тягло тривожно-лоскітним духом. І я подався на той поклик. Так ліс відкрив мені царство грибів. Найцінніші гриби росли в ялиновому лісі. Гриб понад грибами —

жовта лисичка. Ніяке м'ясо не зрівняється з нею, вона дає силу й здоров'я, чистить кров, замінює зелени́ну та садовину́. Застиглі вогненні язички лісу! За ними вже йде білий гриб, яким смакують і ведмідь, і білка. Але не гірший і польський гриб, і моховик, і дріжджі, і рижик, і піддубник. Вони давали мені на зиму **міх** сухих вітамінів. Не поступається білякові й сироїжка, яку в нас називають ще голубінкою, бо найсмачніші з її роду мають синю, буру й зеленувату шапочку.

Ніяким грибо́м я не гордував. Головне — брати гриби молоді, сильні, пахучі. Дрібно насічеш, повариш недовго, промиєш студеною водою, а далі — смаж, запікай. Я готував по-своєму: кожен гриб посипав сіллю, тмином, обкладав скибочками **дичини́**, обгортав листям пахучих трав і загрібав у гарячий попіл.

Саме гриби, малі чудесні лісові **наси́льники**, пробудили в мені цікавість до лісу, відкрили нове розуміння моєї належності до нього. Тепер я розумію достеменно: то сам ліс покликав мене грибами до себе. І я прийшов до нього *(за М. Дочинцем)*.

А. З'ясуйте значення виділених слів, скориставшись довідкою.

Довідка. **1.** Зелень. **2.** Утікати *(діал.)*. **3.** Відвари. **4.** Мішок. **5.** Дикі птахи, звірі. **6.** Мешканець певної місцевості.

Б. Визначте тему, основну думку тексту, тип і стиль мовлення.

В. Знайдіть засоби виразності, поясніть їхню роль у тексті.

3. Запишіть у правильній послідовності орієнтовні заголовки мікротем тексту «Поклик лісу» *(вправа 2)*.

ОРІЄНТОВНІ ЗАГОЛОВКИ АБЗАЦІВ

1. Особливості приготування грибів.
2. Відкриття грибного царства.
3. Тонізувальний напі́й із лісових трав і меду.
4. Хазяйновитий борсук.
5. Пробудження цікавості до лісу завдяки грибам.
6. Цілюща сила дикого меду.

А. Створіть і запишіть складний план тексту.

Б. Який абзац ви хотіли б доповнити власною розповіддю?

4. Додайте до тексту «Поклик лісу» *(вправа 2)* власну розповідь про лісове багатство, використовуючи художні засоби. Стисло перекажіть текст за складеним планом *(усно)*. За потреби послуговуйтеся вимогами до оцінювання усного переказу.

ВИМОГИ ДО ОЦІНЮВАННЯ УСНОГО ПЕРЕКАЗУ

1. Змістове наповнення та точність переказу.
2. Структурна цілісність тексту: вступ, основна частина, висновок.
3. Логічність і послідовність викладу змісту.
4. Дотримання мовних норм (орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних).
5. Виразність мовлення (образність та емоційний вплив).

§ 65–66 ВСТАВНІ СЛОВА, СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ТА РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Яблука **бачу**, а груш звідси не видно.	Яблука **бачу** вродили, а груш мало.

А. У якому реченні виділене слово позначає джерело інформації?

Б. У якому випадку виділене слово потрібно відокремити комами?

Вставні́ слова́, словосполу́чення та ре́чення (вставні́ компоне́нти) виражають ставлення мовця до свого висловлювання: упевненість або невпевненість, схвалення та ін. Якщо вилучити вставний компонент, то зміст речення не зміниться, а лише зникне ставлення мовця до сказаного. Вставні компоненти не є членами речення.

На письмі вставні компоненти відокремлюємо з обох боків **комами**, в усному мовленні їх вимовляємо зниженим тоном.

Групи вставних конструкцій за значенням	
упевненість або невпевненість	*безперечно, без сумніву, безумовно, здається, імовірно, мабуть, може, напевно, очевидно, певна річ, справді, ясна річ*
емоційна оцінка (позитивна або негативна)	*дякувати богу, на диво, на жаль, на щастя, на сором, соромно сказати, чого доброго, як на гріх, як на зло*
джерело інформації	*за висловом ... , кажуть, мовляв, на думку ... , на мою думку, по-моєму, по-твоєму, чую, бачу, як кажуть*
активізація уваги співрозмовника	*бачиш, бач, вірите, до речі, зверніть увагу, знаєш, майте на увазі, між нами кажучи, не повірите, уявіть собі, уявляєш*
зв'язок між думками	*взагалі, значить, з одного боку, з іншого боку, зокрема, крім того, між іншим, навпаки, наприклад, отже, по-перше, по-друге, таким чином*
етикетні формули	*будь ласка, вибачте, даруйте, перепрошую, прошу вас*

Розрізняйте вставні слова й члени речення. Порівняйте: ***Може**, хтось знає, де мої окуляри?* і *Олександр увесь день не **може** знайти своїх окулярів.*

Слова, які завжди є вставними	Слова, які не бувають вставними
а втім, мабуть, отже, по-перше, по-друге, щоправда	*адже, навіть, неначебто, нібито, принаймні, усе-таки*

Зауважте!

Слова ***однак, проте*** на початку простого речення — протиставні **сполучники** *(однак, проте = але)*, а в середині простого речення **завжди вставні**. Порівняйте: *Ми вийшли з дому заздалегідь,* ***однак*** *я не встиг на урок* і *Ми вийшли з дому заздалегідь — я,* ***однак,*** *не встиг на урок*.

Якщо сполучник **а** стосується вставного слова, то після цього службового слова **кому** не ставимо *(а може, а втім, а по-друге, а власне)*: ***А може****, спомин — це далекий вирій, де вже посмертно гріється душа?* (Л. Костенко).

2. Прочитайте речення. Прокоментуйте наявність або відсутність ком при виділених словах *(усно)*.

1. **Кажуть,** весь поміст у пеклі з добрих намірів зложився *(Леся Українка)*. 2. Вітер, **здавалося,** дужчав, **принаймні** очерет шумів так, що заглушив **навіть** думки́ *(М. Коцюбинський)*. 3. Сьогодні, **здається,** якраз облітає півонія *(М. Стельмах)*. 4. **Здається** вічністю буття маленька мить *(Л. Дмитерко)*. 5. Зневірці, **мабуть,** тим і вбогі, що взимку вірять лиш зимі *(П. Скунць)*. 6. Хто **може** випити Дніпро? *(М. Рильський)*.

3. Прочитайте речення та виконайте завдання *(окремі розділові знаки пропущено)*.

1. Здається часу і не/гаю а не/встигаю не/встигаю. 2. Старенька груша дихає на пальці їй певно сняться повні жмені груш. 3. Може десь є лотоси і **гінкго** тихі ріки і рожева даль — у краю не/ляканих **фламінго** де росте не/ламаний **мигдаль.** 4. Ліс був живий. Він не/прощався. Віки здавалось прошумить. 5. Чи нафта розпливлась чи може це казки — на **Командорах** кажуть серед літа з морської піни вийшла на піски коров'яча остання **Афродіта** *(із творів Л. Костенко)*.

А. Перепишіть речення, знімаючи риску й розставляючи розділові знаки.

Б. З'ясуйте значення виділених слів, скориставшись інтернетом.

Екзоти́зми — запозичені слова на позначення реалій життя іншого народу чи країни; це можуть бути назви грошових одиниць *(фунт, крона)*, населених пунктів *(аул, кишлак)*, житла *(юрта, вігвам)*, предметів одягу *(кімоно, тюбетейка)*, рослин *(сакура, ківі)*, тварин *(кенгуру, панда)* та ін.

4. Перепишіть речення, відокремивши вставні компоненти й підкресливши однозвучні члени речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі *(розділові знаки при вставних компонентах пропущено)*.

1. На море лягав туман, і це було дуже до речі: під покровом туману я́лику легше буде непомітно пройти *(Ю. Смолич)*. 2. До речі читання лежачи шкодить зору *(з розмови)*. 3. Чужа душа — то кажуть темний ліс *(Л. Костенко)*. 4. Чи правду кажуть люди, що нібито відвага сльози ллє *(Л. Глібов)*. 5. Здається так було одвіку: глухий паркан, руда трава... *(І. Римарук)*. 6. Мені дивом життя здається *(Н. Красоткіна)*.

5. Складіть зі словами *може, на щастя, до речі* по два речення так, щоб у першому вони були вставними, а в другому — членами речення. Запишіть їх.

6. Виконайте завдання в тестовій формі.

- Вставний компонент виділено в усіх реченнях, ОКРІМ *(розділові знаки пропущено)*

А Протягом усього пляжного відпочинку дощило *на жаль*.

Б *На жаль* продовження серіалу знімати не планують.

В Сподіватися *на жаль* не варто й не солідно.
Г У наших краях *на жаль* персик не родить.

7. Відновивши деформований текст, виконайте завдання.

Отже, екологічний стан навколишнього середовища відіграє важливу роль у житті людини.

По-перше, у країнах, де діють державні програми суворого дотримання екологічних норм (Швейцарія, Швеція, Канада), середня тривалість людського життя сягає понад 80 років, тоді як цей показник у світі нижчий приблизно на 10 років.

На мою думку, дбати про чистоту довкілля дуже важливо.

По-друге, містяни відновлюють своє здоров'я, виїжджаючи на вихідних за місто, на чисту природу, яка дарує натхнення, і дає сили для трудових буднів.

1. Первісний текст буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності початкових вставних компонентів, записаній у рядку

А отже, по-перше, на мою думку, по-друге
Б по-перше, по-друге, на мою думку, отже
В на мою думку, по-перше, по-друге, отже
Г на мою думку, по-перше, отже, по-друге

2. Більшість вставних компонентів тексту використано для

А вираження впевненості / невпевненості мовця
Б зв'язку між висловленими думками
В активізації уваги читачів / слухачів
Г повідомлення джерела інформації

3. Тип мовлення тексту —

А опис
Б роздум
В розповідь
Г опис з елементами розповіді

4. Підкреслені слова й словосполучення за значенням є

А антонімами
Б омонімами
В паронімами
Г синонімами

5. Пунктуаційну помилку допущено в реченні, що починається вставним компонентом

А отже
Б по-перше
В на мою думку
Г по-друге

8. Розшифрувавши поетичний рядок Л. Костенко, запишіть його та виконайте завдання.

І кожен + + це + по / суті +

А. Знайдіть вставний компонент і прокоментуйте його написання.
Б. Розставте розділові знаки. Поясніть їхнє вживання *(усно)*.
В. Як ви розумієте зміст цього вислову? Поміркуйте *(усно)*.

9. Розгляньте зображення та виконайте завдання.

1

2

3

4

А. Доберіть до кожної світлини відповідне звертання.

- **Шановна пані Людмило + до речі**
- **Кохана Ольго + мабуть**
- **Рідненька мамо + напевно**
- **Пречиста Діво + на радість**

Б. Складіть із цими звертаннями та вставними словами речення. Запишіть їх у послідовності, що відповідає нумерації зображень.

10. Запам'ятайте, як правильно наголошувати вставні слова.

либо́нь **ма́бу́ть** **зокре́ма́**

11. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. За народними переказами з появою чудотворної ікони Богоматері пов'язують початки зародження Зарваниці *(П. Бубній)*. 2. Улас Самчук вважав, що література покликана по-перше відображати життя по-друге нести в собі моральну істину *(С. Павличко)*. 3. Синиця славу розпустила що море буцімто згорить така бач є у неї сила *(Л. Глібов)*. 4. Можливо блискавиць крило ці горді коси заплело? *(А. Малишко)*. 5. І все-таки до тебе думка лине мій занапащений нещасний краю *(Леся Українка)*. 6. Сумно шепче ліс дрімучий ворони літають і здається своїм криком бурю накликають *(С. Руданський)*. 7. Навіть весни бувають печальні *(В. Стус)*.

А. Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки.

Б. Укажіть групу за значенням над вставними компонентами.

12. Перепишіть текст, ускладнивши кожне речення вставним компонентом *(з довідки)*.

Літо завершується. Ми колись повернемося в це старовинне містечко. Тут час зупинився. Яскраві враження ще довго будуть жити в моїй пам'яті. До наступної зустрічі, Переяславе! *(О. Травневий)*.

Довідка. Без сумніву, отже, на жаль, може, здається.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 67 ЛИСТ-ЗАПРОШЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗВЕРТАНЬ І ВСТАВНИХ КОМПОНЕНТІВ (У ТЕКСТОВОМУ РЕДАКТОРІ «WORD»)

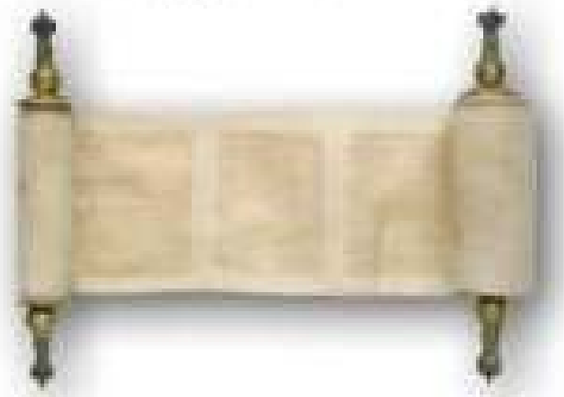

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

А. На яких ілюстраціях зображено сучасні засоби надсилання ділових листів?

Б. Які переваги й недоліки має кожен із сучасних засобів?

Лист-запро́шення — це жанр офіційно-ділового стилю, один зі способів сучасного спілкування. Будова листа-запрошення: дані адресата, заголовок тексту, основна частина, дата, підпис адресанта. За кількістю адресантів листи бувають *одноосібні* й *колективні*.

Особливості набору тексту ділового листа в редакторі «Word» такі: поля — 2 см, розмір кегля — 14, абзацу — 1,25 см, міжрядкового інтервалу — 1,5. Друкувати лист треба тільки з одного боку аркуша.

Сучасними засобами відправлення ділових листів є *конве́ртові* (поштове відправлення) та *електронні* (електронна пошта).

2. Прочитайте лист і виконайте завдання.

Начальникові оркестру
Національного університету
оборони України
майору Йосаку Сергієві

Шановний пане Сергію!

Нині саме життя диктує шкільні заходи, адже кожен наближає перемогу України на своєму місці. Без сумніву, складно переоцінити роль сучасного пісенного мистецтва в утвердженні стійкості й непереможності української нації.

У межах відзначення Дня героїв України запрошуємо Вас і колектив військового оркестру до нашого ліцею для виступу під час благодійного ярмарку (заплановано збір коштів для підтримки воїнів — випускників ліцею). Захід відбудеться 23 травня об 11-й годині. Місце проведення — пришкільний майданчик.

Сподіваємося на плідну співпрацю у справі патріотичного виховання молодого покоління в контексті національної освіти.

05 травня 2025 року
Директорка ліцею № 166 м. Києва Світлана Панько

А. Визначте мету листа, його адресата й адресанта.

Б. Який стиль мовлення тексту? Аргументуйте відповідь.

В. Знайдіть у тексті й прочитайте звертання та вставний компонент.

До речі... Нещодавно відроджено традицію відзначати День героїв України 23 травня. Її започаткувала Організація українських націоналістів (ОУН) 1941 року. У цей день українці вшановують пам'ять борців за свободу та незалежність України за весь час її існування.

3. Прочитайте текст, розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

ЛИСТ ЗАХИСНИКІВ: ТОДІ Й ТЕПЕР

Французький фотохудожник Емерік Луїсе створив інтерпретацію картини Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Роботу з назвою «Здалеку чую відповідь козаків» француз вирішив передати Херсонському обласному художньому музею імені О. Шовкуненка. У ролі козаків — бійці 112-ї окремої бригади територіальної оборони Збройних сил України, гетьман — морський піхотинець Роман Грибов, відомий оборонець острова Зміїний та автор легендарної відповіді російському кораблю.

Свою роботу Емерік Луїсе виклав на сторінці в інстаграмі *(з інтернету)*.

І. Рєпін. Запорожці пишуть листа турецькому султанові. *1891 р.*

Е. Луїсе. Здалеку чую відповідь козаків. *Світлина. 2022 р.*

А. Про який лист ідеться — одноосібний чи колективний?

Б. Яке призначення листа — відповідь чи запрошення?

В. Якого листа пишуть козаки / оборонці — офіційного чи неофіційного?

4. Створіть у ворді лист-запрошення до Дня героїв України, адресований захисникові / захисниці, рятувальникові / рятувальниці, волонтерові / волонтерці, медикові / медикині, журналістові / журналістці *(на вибір)*. Уведіть у текст звертання та вставні компоненти. За потреби використайте опорні слова.

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова	прислівники
свято історія сміливість	особливий воєнний український	здобутий невтрачений поцінований	подарувати подякувати ушанувати	повсякчас якнайдужче чесно

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 68 ПИСЬМОВИЙ ТВІР-РОЗДУМ

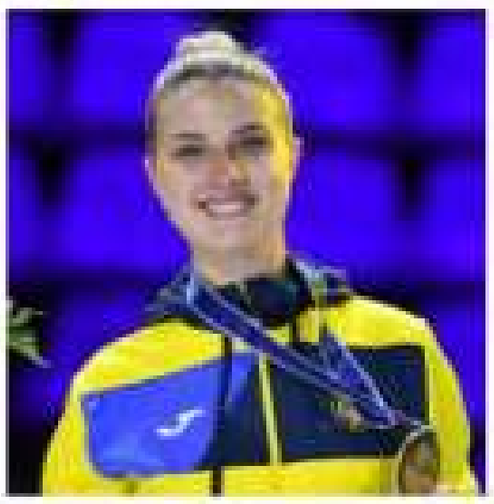
1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

4

А. У яких видах діяльності досягли успіху люди зі світлин?

Б. Уявіть ситуацію: вам треба взяти інтерв'ю в успішних особистостей. Які запитання ви хотіли б поставити кожному / кожній із них?

Будова тексту-роздуму

Теза (твердження) → **Докази (підтвердження)** → **Висновок (узагальнення)**

На мою думку, … . | *По-перше, … .* *По-друге, … .* | *Отже, … .*

2. Прочитайте деформований текст і виконайте завдання.

По-перше, авторський проєкт «Мандруй Україною з Дмитром Комаровим» побив рекорди телепереглядy та став на українському телебаченні програмою про подорожі з найвищим рейтингом. Внесок журналіста в популяризацію України складно переоцінити.

Отже, український журналіст Дмитро Комаров — по-справжньому успішна особистість сьогодення.

По-друге, для порятунку важкохворих дітей Дмитро створив благодійну ініціативу «#ЧашкаКави» й зумів зібрати понад 38 мільйонів гривень. За використання своїх соцмереж із максимальною користю телеведучий удостоєний спеціальної премії «Інстаграм року» від журналу «XXL». Таке визнання підтверджує, що соціальний проєкт Комарова нині дуже актуальний.

На мою думку, успішною людиною сучасності є український журналіст, мандрівник, фотограф, автор і ведучий програми «Світ навиворіт» Дмитро Комаров.

А. Відновіть послідовність абзаців у тексті.

Б. Прокоментуйте будову відновленого тексту-роздуму.

3. Прочитайте вислови та поясніть їхнє значення.

1. Найкраща помста — величезний успіх. 2. Уподібнюйся пальмі: що міцніше її стискає скеля, то швидше й прекрасніше здіймається вона догори. 3. Якщо хочеш побачити веселку, мусиш змиритися з дощем. 4. Найнадійніший спосіб передбачити майбутнє — це створити його.

А. Знайдіть в інтернеті інформацію про авторів висловів. У якій галузі діяльності вони досягли успіху?

Б. Використайте один із висловів у творі-роздумі, який сьогодні будете писати.

4. Розшифрувавши народні вислови в групі, запишіть їх і виконайте завдання.

Смачний (найвищ. ступ. порівн.) + + до (анонім) + свій (Р. в.) + мозоль (Р. в.)

 (Р. в.) + бійся (інфінітив) — у / в + ліси (одн.) + не/ходити

На + те + і / й + (множ.), щоб + + носити

 (одн.) + + точити (3-тя ос., теп. час)

А. Як ви розумієте зміст народних висловів? Поміркуйте *(усно)*.

Б. Використайте один із висловів у творі-роздумі, який сьогодні будете писати.

5. Напишіть твір-роздум на одну з тем. За потреби використайте опорні слова.

- «Від чого залежить успіх»;
- «Кого із сучасників я вважаю успішною людиною»;
- «У чому секрет успіху українців».

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова	прислівники
досягнення наука волонтер	особистісний унікальний діяльний	створений осучаснений звершений	плекати любити сприяти	наполегливо переможно по-українському

§ 69 ВІДОКРЕМЛЕНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Виготовлені із золота ластівки сидять у маковій зернині.	Ластівки виготовлені із золота сидять у маковій зернині.

А. У якому реченні непрямий порядок слів?

Б. У якому реченні пропущено коми? Де саме?

Відокре́млення — це виокремлення одного з другорядних членів речення з метою увиразнення його змісту за допомогою інтонації в усному мовленні та розділовими знаками на письмі: *Тихі зорі спадали з неба* — ***білі, непрозорі*** (Леся Українка). Відокремлюємо другорядні члени речення: додаток, обставину й означення. Для відокремлення на письмі використовуємо здебільшого **кому**, рідше — **тире**.

Умова відокремлення	Приклади
місце щодо слова, від якого залежить другорядний член	*Виготовлений зі скла птах вражає.* *Птах, **виготовлений зі скла**, вражає.*
поширений чи **непоширений** член речення	*Липа похилена заглядає у вікно.* *Липа, **похилена вітром**, заглядає у вікно.*
частина мови, якою виражене означуване слово	*Усміхнені дівчата розглядають експонати.* ***Усміхнені**, вони розглядають експонати.*
частина мови, якою виражений другорядний член речення	*Зіщулені туристи виходять із тунелю.* ***Зіщулившись**, туристи виходять із тунелю.*
значення (ширше й вужче) другорядних членів речення	*Біля стадіону в четвер відкриють виставку.* *За кілька днів, **у четвер**, відкриють виставку.*

2. Прочитавши текст, знайдіть відокремлені члени та прокоментуйте умову відокремлення *(усно)*.

У Києві, усього за 7 кілометрів від Хрещатика, розташований Центр української архітектури та побуту «Мамаєва Слобода». Понад 300 років тому ці землі належали Михайлівському Золотоверхому монастирю. Там була пасіка з хутором і ставком. Минуло кілька століть, і знову на пагорбах зашуміли на вітрі мальовничі гаї та пахучі луки, створюючи надзвичайно гарний ландшафт. У долині посеред кучерявих вишневих садів, оточених тинами, стоїть козацька слобода. У центрі архітектурного ансамблю — дерев'яна козацька церква Покрови Пресвятої Богородиці.

За церквою, серед пшеничного поля, видніється вітряк — символ мирної хліборобської України. Над двома

Центр української архітектури та побуту «Мамаєва Слобода». *м. Київ*

ставками, зарослими очеретом, лілеями та лататтям, стоять садиби титаря, козаків-джур, козацької старшини.

Усі об'єкти «Мамаєвої Слободи» максимально виконують своє призначення — популяризацію та відродження самобутніх народних традицій, звичаїв, обрядів і забутих ремесел *(Ю. Кононенко)*.

3. Перепишіть речення та підкресліть відокремлені члени відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

1. На Житомирщині, у місті Радомишлі, працює Музей української домашньої ікони, створений українською лікаркою Ольгою Богомолець. 2. Роботи Миколи Сядристого, представлені в Музеї мікромініатюр, розширюють уявлення про межі людських можливостей. 3. Лувр, таємничий замок французьких королів, збудовано 1190 року. 4. Повернувши праворуч, ми виїхали на дорогу, що веде до Хотинської фортеці. 5. Щасливі й задоволені, ми повертаємося додому *(з інтернету)*.

Зауважте!

Розрізняйте означення та означуване слово. У реченні *Листя, золочене осінню, нагадує мідні монетки* означуваним словом є *листя*, а означенням — *золочене осінню*. Означення залежить від означуваного слова.

4. Доберіть означення *(з довідки)* до означуваних слів. Запишіть утворені речення.

1. Андріївська церква, ... , нагадує пишний канделябр. 2. ... , вона здіймається ввись над дніпровськими пагорбами. 3. Неподалік видніється фундамент Десятинної церкви — ... . 4. Андріївський узвіз залишився позаду — ... .

Довідка. Велична й витончена, містичний і таємничий, першого кам'яного храму на Русі, спроєктована архітектором Растреллі.

5. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

Неправильно	Правильно
розмовляю на іспанській мові	розмовляю іспанською мовою
позбутися від поганої звички	позбутися поганої звички
це до мене не стосується	це мене не стосується

6. Перепишіть речення та підкресліть відокремлені члени відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

1. Єдиний у світі Музей писанкового розпису, збудований у Коломиї, приваблює відвідувачів із багатьох країн. 2. У Криму, у селищі Качі, відкрито Музей ученого-мандрівника М. Миклухо-Маклая. 3. У Музеї води можна простежити, який шлях долає вода, випадаючи на землю дощем, усмоктуючись у землю, проходячи різні шари ґрунту, збираючись у підземні річки. 4. У флігелі Ніжинської поштової станції розміщено експозицію, присвячену розвитку кінної пошти України *(з інтернету)*.

§ 70–71 ВІДОКРЕМЛЕНІ ОЗНАЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Мені одну **щойно спечену** хлібину.	Мені одну хлібину, **щойно спечену**.

А. Яке речення має прямий порядок слів?

Б. У якому реченні виділений зворот потрібно інтонаційно виокремити? Чому?

Умови відокремлення узгоджених означень	
поширене означення після означуваного слова	*Пливе* ***вітрильник****, осяяний сонцем.* **АЛЕ:** *Осяяний сонцем* ***вітрильник*** *пливе.*
непоширені означення після означуваного слова, особливо в тих випадках, коли перед іменником уже є означення	*Київські* ***пагорби****, зелені й золотисті, нагадують казку.* ***Пагорби****, зелені й золотисті, нагадують казку.*
як поширене, так і непоширене означення, яке стосується **особового займенника** або уявного (ніби пропущеного) займенника	***Мені****, малому, зараз не до роботи, а до розваг.* *Щасливий, лечу додому на всіх парах.*
означення, **що віддалене** від означуваного слова	*Загорнені в туман, стоять неподалік* ***тополі****.*

Зауважте!

1. Означення перед означуваним словом відокремлюємо тоді, коли воно має яскраво виражений **обставинний відтінок причини:** *Налякані громом,* ***птахи*** *позліталися зі скелі.*

2. Означення відокремлюємо **комами**. Якщо відокремлене означення стоїть у кінцевій позиції речення або воно має виразно експресивне значення, його можна відокремлювати за допомогою **тире:** *Надворі зненацька сипнув дощ — рівний, теплий, рясний* (Я. Баш).

2. Прочитавши речення, знайдіть відокремлені означення та визначте умови відокремлення *(усно)*.

1. Між лозою і травою, захована серед поважних і завжди засмучених верб, протікає кришталева річка *(Д. Гуменна)*. 2. Скроплений живлющою росою, росток пробився на безмежжі нив *(П. Дорошко)*. 3. Малий, сиджу біля вікна та всього боюся *(Є. Гуцало)*. 4. Лірична пісня — це душа народу, це безмежне поле, засіяне зернами історії та заквітчане людськими надіями *(М. Стельмах)*. 5. Бур'яни довкола розкошують — некошені, нетолочені *(Гр. Тютюнник)*. 6. Червоні скелі, дикі, непевні, нависли над нами *(Леся Українка)*. 7. Враз темніє і, до цвяшків подібні, прорізуються зорі мовчазні в осінньому небі *(Л. Первомайський)*.

Зауважте!

Якщо перед означуваним іменником немає означення, то непоширені означення, що стоять після нього, можна відокремлювати за бажанням автора.

***Гори**, зелені й золоті, нагадують казку.*	***Гори** зелені й золоті нагадують казку.*

3. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. На галяв..ну вискакує з гущ..ни сарна й зачарована чудовим концертом зуп..няється *(М. Коцюбинський)*. 2. У відкритім ст..пу лише де-не-де бовваніє похил..на вітром тичка із соняшничини *(Олесь Гончар)*. 3. Ці сосни вбрані в синій-синій іней м..ні відкрили віз..рунки душ *(В. Стус)*. 4. Пік мороз в ту сніжну зиму довгу і сувору *(Д. Луценко)*. 5. А він самотній уночі ще довго на вогонь д..вився *(А. Малишко)*. 6. Покинута людьми на довгі дні дорога пом..рає в бур'яні *(Д. Павличко)*. 7. Батькові руки важкі загорілі л..жать на колінах у плет..ві жил *(М. Масло)*. 8. Досвітні огні п..р..можні урочі прорізали темряву ночі *(Леся Українка)*.

А. Перепишіть речення, уставивши пропущені букви ***е***, ***и*** й розставивши розділові знаки.

Б. Підкресліть головні та другорядні члени першого речення. Над кожним словом надпишіть, якою частиною мови воно є.

4. Перебудуйте речення так, щоб відокремлені поширені означення стали невідокремленими й навпаки.

1. Дядько Роман зовсім не помічає хлоп'ячих голів, занурених у полин. 2. Був у Романовім садку куток, повитий особливою таємничістю *(Олесь Гончар)*. 3. Розмитий дощем берег поволі заростає очеретом *(І. Цюпа)*. 4. Омиті росами квітки розтулюють повіки *(В. Сосюра)*. 5. Перед очима попливла суха трава, витоптана копитами *(В. Дрозд)*.

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ця родина перелітних птахів мешкає в Пирятинській громаді на Полтавщині. З гнізда, розташованого посеред населеного пункту, ведуть цілодобову відеотрансляцію.

4 травня в лелечій сім'ї вилупилося перше пташеня. Під час його народження в гнізді були *новоспечені* батьки, яких називають Одаркою та Грицьком. Вони й далі по черзі висиджують яйця: поки батько літає в пошуках їжі чи матеріалів для покращення гнізда, мати береже потомство.

Глядачі можуть спостерігати за вилупленим лелеченям, коли птах, який висиджує яйця, устає з місця. Пташеня поки що не має сил, щоб піднятися на ноги, але активно спілкується з батьками *(А. Коваленко, сайт новин «Українська правда»)*.

А. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. У тексті відокремлених означень

А одне
Б два
В три
Г чотири

2. Найбільше тексту відповідає заголовок

А Пташеняті не до снаги піднятися
Б Народження первістка
В Покращення гнізда
Г Збереження потомства

3. НЕПРАВИЛЬНИМ є твердження, що

А у дворі Одарки й Грицька живуть лелеки
Б дорослі птахи по черзі висиджують яйця
В за лелеками спостерігають за допомогою відеотрансляції
Г цифри 05 у верхньому лівому кутку світлини позначають місяць

4. Виділене в тексті слово має значення

А щойно приготовлені в печі
Б які недавно стали кимось
В які чекають потомство
Г дуже свіжі

5. Стиль тексту

А розмовно-побутовий
Б офіційно-діловий
В публіцистичний
Г художній

Б. Повторно прочитайте текст і докладно перекажіть його *(усно)*.

Умови відокремлення неузгоджених означень	
два або більше означень, **виражених іменниками в непрямих відмінках**, особливо якщо перше з них — узгоджене означення	*На березі озера видніється* ***дівчина****, стрункa, з блакитними очима, у білій сукні.*
означення, що стосуються **особового займенника** та **власної назви** (іменника)	*У білих штанях і футболці, із засуканими рукавами,* ***я*** *нагадував масажиста. У солодкому хвилюванні,* ***Олександра*** *вийшла на сцену «Голосу країни».*
означення, виражене **інфінітивом**, якщо перед ним можна вставити ***а саме***	*У нас було надскладне* ***завдання*** *— виграти матч.*

6. Прочитайте речення та прокоментуйте наявність або відсутність розділових знаків при неузгоджених означеннях *(усно)*.

1. Троє старшин — у рубцях, у кривавому клоччі, прямо із бою — говорили про бій на Дніпрі *(Л. Костенко)*. 2. І раптом побачив... засмагле сонце, в золотих переливах кучерів, у червоній сорочці навипуск, що їхало на велосипеді *(І. Драч)*. 3. Праворуч від дороги стояв високий молодий чоловік, у потертих джинсах, стоптаних кросівках *(П. Загребельний)*. 4. Як із землі виросла сестра Аркадія, з пісним обличчям, з побожно згорненими на животі руками *(М. Коцюбинський)*. 5. Сестра змалку набула цікавої звички — записувати все побачене *(І. Несен)*.

7. Перетворіть набори слів на речення, ускладнені відокремленими означеннями. Запишіть їх і розставте в них розділові знаки.

1. Після тренування, освіжитися в ду́ші, лише одне бажання, маю.
2. Високі, навколо озера, з дрібними білими квіточками, ростуть, чагарники.
3. У рудому капелюсі, у парку, з костуром у правій руці, худорлявий, чоловік, прогулюється.

8. Виконайте завдання в тестовій формі.

- Поширене означення НЕ потрібно відокремлювати в реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Непорушно стоять дерева загорнені в сутінь.
Б Одягнений у хвою шумить дрімучий темний бір.
В Налита сонцем і вітрами хлюпоче веслами весна.
Г Над берегом послався густо зацвічений білою ромашкою луг.

9. Розшифрувавши речення, запишіть його та виконайте завдання.

О ← сяяти (дієприкм., мн.) + вранішній (Ор. в.) + , дозрівати (мн., теп. час) + сік (прикм. мн.) +

А. Підкресліть відокремлене означення.

Б. Складіть опис картини, яка виникла у вашій уяві *(три–п'ять речень, письмово)*. Використайте хоча б одне відокремлене означення.

10. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. **Найчастіше** смішними виявляються люди позбавлен..і почут..я гумору *(В. Канівець)*. 2. Зітхають свіжіст..ю дівочою акації вітрами обцілован..і до ніг *(В. Симоненко)*. 3. **Зволожен..а** нічною прохолодою пахла травами **над..ніпрянська** земля *(І. Пільгук)*. 4. У заволочен..ому хмарами небі не вгледіти жодної зірки *(Н. Рибак)*. 5. Налякан..ий громовицею кінь тихенько заіржав *(М. Стельмах)*. 6. Ми заворожен..і проводжаємо поглядами високого сухорлявого чоловіка *(Олесь Гончар)*. 7. Рівно й спокійно дише натомлен..а з праці земля *(М. Рильський)*. 8. Космос вабить таємничіст..ю нескінчен..ий незвідан..ий *(О. Травневий)*. 9. Нова хата біла чепурна привітно виглядала з-за обголен..их осін..ьою негодою груш *(Панас Мирний)*.

А. Перепишіть речення, уставляючи, де потрібно, пропущені букви й розставляючи розділові знаки.

Б. Розберіть за будовою виділені слова.

11. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. Божий дар ти маєш з неба людям долю віщувати *(М. Вороний)*. 2. В дні прожиті печально і просто все було як незайманий сніг *(Л. Костенко)*. 3. Ота смілива горстка стояла серед води з одним бажанням дорого продати своє життя в бою *(І. Франко)*. 4. Мені наснилася криниця водою сповнена до краю *(І. Коваль)*. 5. Та не однаково мені як Україну злії люди присплять **лукаві** і в огні її окраденую збудять *(Т. Шевченко)*. 6. Наснились сині проліски мені і я щаслива плакала вві сні *(І. Христенко)*. 7. Налякані чужим голосом птахи з тривожним писком крутилися над головою Соломії *(М. Коцюбинський)*. 8. У **сатиновій** сорочці у полотняних штанях він прийшов сюди першим із дружиною і дітьми *(А. Шиян)*. 9. Шукайте **цензора** в собі. Він там живе дрімучий без гоління *(Л. Костенко)*.

А. Перепишіть речення та розставте розділові знаки.

Б. З'ясуйте лексичне значення виділених слів за словником *(усно)*.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 72 ЕСЕ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

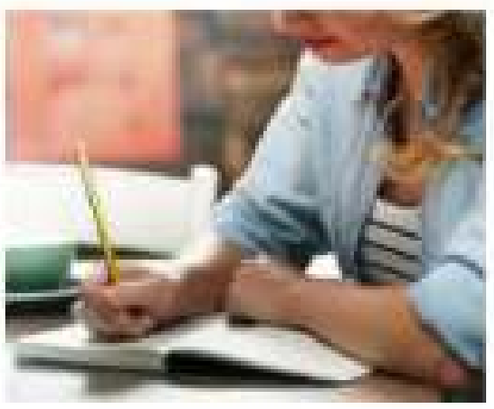
1

2

3

4

А. Які заняття свідчать про вдосконалення особистістю вмінь висловлювати своє ставлення до певної проблеми?

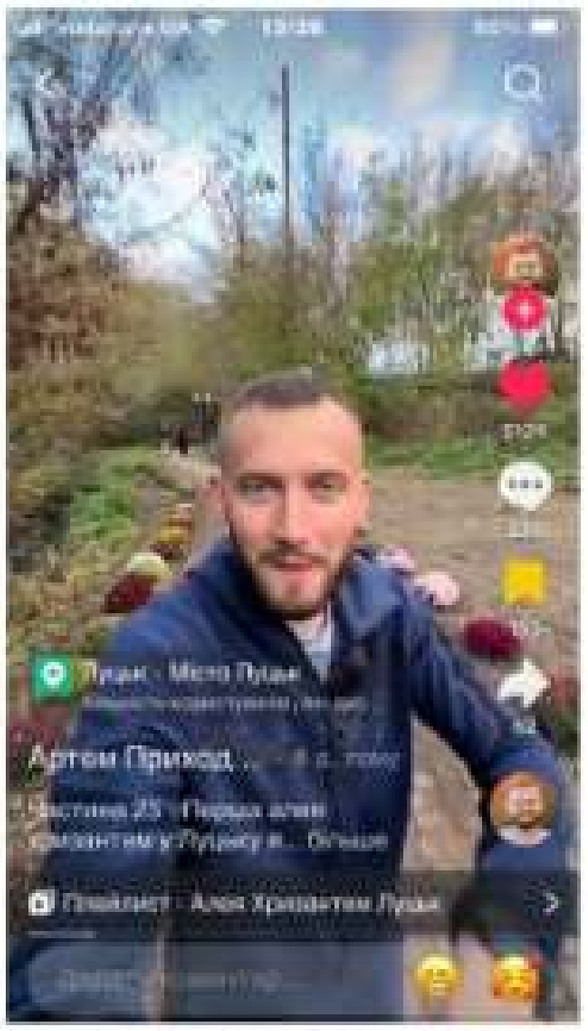
Б. Формування громадської думки — мета текстів, написаних у стилі

А науковому **Б** художньому **В** публіцистичному **Г** офіційно-діловому

Есе́ **в публіцистичному стилі — це максимально переконливе висловлення авторських вражень, роздумів, емоцій. Мові публіцистичного стилю властиві епітети, порівняння, метафори тощо. Використання влучних прислів'їв, приказок, афоризмів сприяє яскравості, емоційності й оригінальності висловлювання.**

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

НЕБАЙДУЖІСТЬ ПО-УКРАЇНСЬКОМУ

Мене захопило відео, що нині ширяться в тіктоці, про добру справу мешканців Луцька: на пустирищі, поблизу річки Сапалаївки, з'явилась алея хризантем. А натхненником став Артем Приходько, який під час ранкових пробіжок почав прибирати сміття. Згодом чоловік помітив, що до цього долучилися й інші небайдужі лучани. Потім ще й вирішили висадити хризантеми! Це по-справжньому потужна соціальна ініціатива з опорядження місцевості! Як кажуть у народі: яка хата — такий тин, який батько — такий син. Натхненну історію про любов до свого куточка підтримали Артемові підписники в тіктоці, почали надсилати квіти. Так уже висаджено 54 розкішні кущі хризантем — від ніжно-рожевих до насичено-червоних. А на сторінці екоактивіста зібралося понад 300 тисяч підписників і 10 мільйонів уподобань.

Виявляється, небайдужість заразлива, треба лише показати приклад, зініціювати — і добру справу підхоплять і продовжать. Так хочеться, щоб висаджування квітів стало своєрідним флешмобом, щоб якнайбільше людей «заразило-

ся» ним, адже чистота й порядок — яскравий вияв нашої національної ментальності, а квіти — це завжди естетична насолода та певною мірою психоемоційна реабілітація *(З. Якубова)*.

Перша алея хризантем у Луцьку, яку створили небайдужі українці для українців #луцьк#алеяхризантем#зеленийлуцьк#фруктовийсад

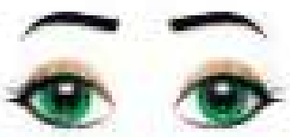
А. Доведіть, що текст написано в публіцистичному стилі.

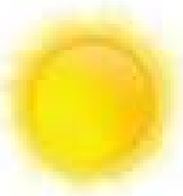
Б. Визначте жанрові ознаки есе. Прокоментуйте їх.

До речі... З 1998 року в Україні започатковано традицію в третю суботу квітня відзначати День довкілля. Цього дня громадські організації проводять заходи, спрямовані на поліпшення стану навколишнього середовища.

3. Розшифрувавши народні вислови в групі, запишіть їх і виконайте завдання.

Здоров..я (’/ь) — цінний (найвищий. ступ. порівн.) +

Поле + (дія, 3-тя ос., одн.) , а + ліс + (дія, 3-тя ос., одн.)

 (Д. в.) + по → треба ← н + , а + людина (Д. в., мн.) — мир

А. Як ви розумієте зміст народних висловів? Поміркуйте *(усно)*.

Б. Використайте один із висловів в есе, яке сьогодні будете писати.

4. Напишіть формальне есе на одну з тем. За потреби використайте опорні слова.

- «Допомогти довкіллю»;
- «Цінувати здоров'я — це просто»;
- «Коли на Землі запанує мир».

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова	дієприслівники
потепління харчування справедливість	екологічний повноцінний безпечний	відтермінований збережений заснований	долучатися попереджувати досягати	заощаджуючи формуючи виборюючи

§ 73 ВІДОКРЕМЛЕНІ ПРИКЛАДКИ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Ада Роговцева відома **як професійна актор-ка.**	Наша донька зіграла в шкільній виставі, **як професійна акторка.**

А. У якому реченні виділені слова є порівняльним зворотом?

Б. Поміркуйте, чому в реченні про А. Роговцеву перед ***як*** немає коми, а в реченні про доньку є.

Умови відокремлення прикладок	
поширена прикладка **після** означуваного іменника	*Осінь, **золота пора**, цього року по-особливому ніжна.*
поширена прикладка **перед** означуваним іменником, якщо вона має **обставинний відтінок причини**	***Професійний спортсмен**, брат легко долає складний шлях до вершини гори.*
прикладка, яка стосується **особового займенника** (незалежно від позиції щодо нього)	*Від неї, **сестри нашого тренера**, ми дізналися, як зміцнювати імунітет.*
прикладка, уведена сполучниками ***тобто, себто (цебто), або (= тобто)***, а також зворотами ***на ім'я, на прізвище, на позивний, за національністю, так званий***	*Лінгвістика, **або мовознавство**, допомагає пізнавати закони мислення. Петро, **на прізвище Лукавий**, буде грати за нашу команду.*
Прикладки відокремлюємо **комами. Тире** використовуємо для увиразнення, посилення уваги. У середині речення прикладку здебільшого відокремлюємо **комами**, а в кінці речення перед нею ставимо **тире**: *Чернігів, **старовинне місто**, зустрічає нас привітно. Здалеку засяяв золотом своїх бань Київ — **столиця України**.*	

Зауважте!

Прикладку, уведену сполучником ***як***, відокремлюємо лише тоді, коли вона має обставинний відтінок причини *(з якої причини?)*. Порівняйте: *Відкрийте для себе Шевченка **як художника** і **Як поет**, тато завжди вміє знайти влучні слова й розчулити.*

2. Прочитайте речення. Знайдіть відокремлені прикладки та прокоментуйте розділові знаки при них.

1. Щасливиця, я маю трохи неба і дві сосни в туманному вікні *(Л. Костенко)*. 2. Венера, як правдива мати, для сина рада все оддати *(І. Котляревський)*. 3. Солов'ї, нічні товариші мої, у сад алетілись до вікна *(П. Воронько)*. 4. У журбі отакій і подружився Давид з одним австріяком, на імення Стах *(А. Головко)*. 5. Як справжній лірик, Сосюра надзвичайно різноманітний у своїх переживаннях *(Д. Білоус)*. 6. По чистому небу плив місяць — сріблястий барабан *(І. Несен)*.

3. Переписавши речення, розставте розділові знаки та підкресліть прикладки.

1. Ягід довкола особливо дикої малини була сила-силенна *(О. Донченко)*. 2. Я полководець миру сонце несу у жмені *(Д. Павличко)*. 3. Не називаю її раєм тії хатиночки у гаї над чистим ставом край села *(Т. Шевченко)*. 4. На тому боці були хащі кущів і дерев непролазні зарослі *(Ю. Смолич)*. 5. Богдан як індивідуаліст сидів окремо *(П. Колесник)*. 6. Дружина Платона Симиренка Софія за походженням французька дворянка швидко перейняла козацькі звичаї родини *(Л. Мацько)*.

Зауважте!

У словосполученні, що складається із загальної назви та власного імені, по батькові, прізвища людини, прикладкою є загальна назва: ***Українська письменниця*** *Емма Андієвська народилася в Донецьку*. Якщо прикладка стоїть після власного імені, то її відокремлюємо **комами**: *Емма Андієвська*, ***українська письменниця***, *народилася в Донецьку*.

4. Відновіть речення, уставивши пропущені прикладки в потрібній граматичній формі. Запишіть відновлені речення, розставляючи розділові знаки.

1. ... Микола Лисенко народився 1842 року. 2. Першою жінкою-академіком стала Олена Пчілка ... . 3. В Ади Роговцевої ... сьогодні ювілей. 4. Філігранна майстерність властива ... Ліні Костенко.

Довідка. Акторка театру й кіно, талановита поетеса, мати Лесі Українки, видатний композитор.

5. Виконайте завдання в тестовій формі.

• Відокремленою прикладкою ускладнено речення

А Жовті тюльпани — квіти розлуки.
Б Люблю книжки — океан знань.
В Шахи — інтелектуальна гра.
Г Мій син — майстер спорту.

6. Розшифрувавши речення, запишіть його та виконайте завдання.

А. Знайдіть і підкресліть поширену прикладку.
Б. Розкажіть, що ви знаєте про цю пісню *(усно)*.

7. Виберіть антонім до фразеологізму *хоч греблю гати*. Складіть із ним речення та запишіть його.

• І свині не їдять; • як піску морського; • як у кота сліз; • кури не клюють.

8. Перепишіть речення та розставте, де потрібно, розділові знаки.

1. І джміль у жовто-чорній ризоньці шукач гудучий віється та мерщій тікає понад травою *(В. Барка)*. 2. Лиш мисль на мисль помножена стократ дала людину найдивніше диво *(Л. Дмитерко)*. 3. У нас у бджіл такий девіз Хто не працює в мед не лізь *(нар. тв.)*. 4. І знову місяць сторож ночі запалить свічі в небесах *(О. Гузій)*. 5. Їй природі одвічній можна радіти *(Б. Грінченко)*. 6. Розглянемо вашу заяву як згоду *(із журналу)*. 7. Прибув мій канівський земляк Середа на ім'я Петро *(Т. Костюк)*.

§ 74–75 ВІДОКРЕМЛЕНІ ОБСТАВИНИ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

Позасмагавши забігаю в море.	Забігаю в море **підстрибуючи.**

А. У якому реченні виділена обставина означає спосіб дії?

Б. Яка з виділених обставин означає одночасну дію з основною і її не треба відокремлювати на письмі?

Умови відокремлення обставин	
обставина виражена **дієприслівником** ***(-учи-, -ючи-, -ачи-, -ячи-, -ши-)***	***Повечерявши****, полягали спати* (Панас Мирний).
обставина виражена **дієприслівниковим зворотом**	***Тонко видзвонюючи****, кружляли над хлопцями комарі* (З. Тулуб).
обставина виражена **іменником** із прийменником ***незважаючи на, закінчуючи*** або ***починаючи з***	***Незважаючи на дощову погоду****, родина все одно збирає врожай.*
обставина виражена **порівняльним зворотом (*як, мов, наче, ніби, ніж* та ін.)**	*Зникло лихоліття,* ***наче уві сні*** (Р. Братунь).

Зверніть увагу!

1. Не відокремлюємо **одиничний дієприслівник**, що тісно пов'язаний із дієсловом-присудком і позначає **спосіб дії** — *як? яким способом?* Такі обставини здебільшого стоять після присудка: *Цю вправу* ***виконують лежачи****.*

2. За бажанням автора можна відокремити обставини, уведені прийменниками ***попри, залежно від, відповідно до, згідно з, з огляду на, унаслідок, подібно до, на відміну від, за відсутності, за браком****: Навчальні заклади в ці дні не працюють(.)* ***у зв'язку з пандемією****.* Зазвичай відокремлюємо дуже поширені обставини.

3. Не відокремлюємо дієприслівникові звороти, якщо їх уведено **як однорідний член** речення або за допомогою підсилювальних часток ***і, лише, тільки****: Бійці пересувалися* ***крадькома*** *й* ***низько нагнувшись****. Нам удалося виконати проєкт* ***і*** ***не залучаючи*** *сторонніх спеціалістів.*

4. Не відокремлюємо дієприслівниковий зворот **фразеологічного типу**: *На семінарі ми* ***працювали*** ***не покладаючи рук****.*

5. Не відокремлюємо порівняльні звороти **фразеологічного типу**: *Твої поради мені* ***потрібні*** ***як п'яте колесо до воза****.* А також — у ролі складеного іменного присудка: *Стел* ***як море****.*

Зауважте!

Відокремлюємо обставину від сполучника, якого вона не стосується: *Кіт зі столу зіскочив і,* ***не озираючись****, вибіг із кімнати.* У цьому реченні сполучник *і* поєднує однорідні присудки *(зіскочив і вибіг)*.

2. Прочитайте речення та прокоментуйте умови відокремлення обставин.

1. Мовчить, скупавшись у зимовім молоці, алея волохата *(М. Рильський)*. 2 Остап стояв вагаючись *(М. Коцюбинський)*. 3. І розгулялись дужі вітерці, долаючи невидимі простори *(А. Малишко)*. 4. Веслує літо в хмарну обологу по заводях просмаленим човном, і, натомивши у мандрівці ноги, лягає день спочити за горбом *(Є. Гуцало)*. 5. Данило біг не чуючи ніг, а в очах зостався двір, повний квітів *(Ю. Яновський)*. 6. Плачучи, крутиться вітер круг хати *(Б. Грінченко)*. 7. Сонечко з-за хмари визирає усміхаючись *(Н. Забіла)*.

3. Перепишіть речення та розставте, де потрібно, розділові знаки.

1. Соловей стуливши очі в келих ночі срібло точе *(Олександр Олесь)*. 2. Життєву путь нерівно і хитаючись верстав я *(М. Рильський)*. 3. Сороки скреготали стрибаючи по стіні й махаючи своїми чорними хвостами *(Панас Мирний)*. 4. Забувши мову посестри сільської скрипить чи скиглить ластівка міська *(В. Моруга)*. 5. Артем виходить із вітальні озираючись *(О. Донченко)*. 6. Нагулявшись вітерець ліг спочити в садку *(І. Несен)*. 7. Підучилася біля вас тепер на самостійну роботу пора. Нічого сидіти склавши руки *(В. Кучер)*. 8. Там могили з буйним вітром в степу розмовляють розмовляють сумуючи *(Т. Шевченко)*.

Зауважте!

Розрізняйте порівняльний зворот і прикладку зі сполучником **як**.

Порівняльний зворот	Прикладка
*Моя донька переказує текст упевнено й переконливо, **як учителька**.*	*Ольга Іванівна **як учителька** дуже вимоглива й справедлива.*

4. Випишіть лише ті речення, що ускладнені обставиною, вираженою порівняльним зворотом. Розставте в них розділові знаки.

1. Блакитна осінь сяє в берегах і помідори сяють як пожари *(А. Малишко)*. 2. Ліс зустрів мене як друга *(М. Рильський)*. 3. Наґаздував як кішка за плугом ходячи *(нар. тв.)*. 4. Соняшник як декоративна рослина довго прикрашав тільки квітники й оранжереї *(В. Уткін)*. 5. Любіть Україну як сонце любіть *(В. Сосюра)*. 6. Як учений етнограф і фольклорист Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості *(М. Рильський)*. 7. Полився як із решета наглий краплистий дощ а далі полив як із відра *(І. Нечуй-Левицький)*.

5. Прочитайте легенду з пропущеними словами та виконайте завдання.

МАК

Було це давно-давно, коли ще на нашу землю нападали кочівники-печеніги. В одному місті жили дуже вродливі дівчата. Хороводи водили ... . печеніги вирішили захопити дівчат у полон. Підстерегли вони, коли загін воїнів пішов у похід, та й оточили місто. Зрозуміли дівчата, що можуть загинути, і вирішили не сидіти ... , а тікати з міста через підземний хід. ... подалися до лісу.

Та побачили їх вороги й оточили з усіх боків. І звернулася тоді найвродливіша дівчина, донька воєводи, з проханням до матінки-землі:

— Матінко-земле, ... урятуй нас від неволі, від життя страшного в печенігів-нечестивців. Допоможи нам знищити їх!

І глянулася земля-матінка на сльози дівчат-полонянок. Тільки доторкнеться до дівчини печеніг, як вона стає квіткою-маком, червоною, як жар, і красивою, як самі дівчата.

Так і не змогли вороги захопити в полон жодної дівчини. ... печеніги сіли спочити. Тільки лягли на землю, як поснули непробудним сном. Це дівчата наслали на них сон-дрімоту ... .

Рано-вранці воїни повертались з походу. І побачили вони червону, як жар, долину маків, а біля них — сплячих ворогів-печенігів. Кинулися воїни на печенігів і повбивали всіх. І коли пролилася остання крапля крові печенігів, кожна квітка маку ожила ... .

І земля-матінка залишила на згадку про цей бій квіти маку *(нар. тв.)*.

А. Запишіть обставини *(з довідки)* у тій послідовності, у якій їх пропущено в тексті. Прокоментуйте наявність або відсутність розділових знаків при них *(усно)*.

Довідка. Склавши руки, відплативши за все, співаючи, потомившись, побачивши це, усупереч долі, вийшовши в широке зелене поле, перетворившись на дівчину.

Б. Виразно прочитайте відновлений текст.

6. Перекажіть легенду про маки *(текст вправи 5) (усно)*.

7. У якому стилі здебільшого вживаємо прийменники *згідно з, відповідно до, незважаючи на, з огляду на, за браком*? Складіть і запишіть речення з обставиною, вираженою іменником та одним із цих прийменників.

8. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. НЕ треба відокремлювати обставину, виражену одиничним дієприслівником, у реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Ляжемо перепочити попрацювавши.
Б Сірий димок здіймається хвилюючись.
В Поплававши іду з друзями засмагати.
Г Виспавшись Мурко йде на полювання.

2. НЕ треба відокремлювати обставину, виражену дієприслівниковим зворотом, у реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Угвинтився в синяву жайвір розсипаючи срібло пісень.
Б Він же лелека полетів геть від пожежі забувши про родину.
В От тоді-то поправивши чорні шати дрозд почав чарувати.
Г Усе літо бджілка працює впевнено й ні на кого не зважаючи.

3. Правильно поставлено розділові знаки у варіанті

А Не мовчи, коли гордо пишаючись, велегласно брехня гомонить, коли горем чужим утішаючись, заздрість, наче оса та, бринить.
Б Не мовчи, коли гордо пишаючись велегласно брехня гомонить, коли горем чужим утішаючись заздрість, наче оса та бринить.

В Не мовчи, коли, гордо пишаючись, велегласно брехня гомонить, коли, горем чужим утішаючись, заздрість наче оса та бринить.

Г Не мовчи, коли, гордо пишаючись, велегласно брехня гомонить, коли, горем чужим утішаючись, заздрість, наче оса та, бринить.

9. Розшифрувавши народну прикмету, запишіть її та виконайте завдання.

(мн.) + сидіти (3-тя ос., мн., теп час.) + розпустити (дієприслівник) + пір'я — до +

А. Розставте розділові знаки й усно їх прокоментуйте.

Б. Поділіться з однокласниками й однокласницями відомими вам народними прикметами.

10. Розрізняйте прийменник *незважаючи на (= попри)* і дієприслівник *не дивлячись (= не спрямовуючи погляду)*. Складіть із ними по одному реченню та запишіть їх.

11. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. Пограбувавши золоті **хороми** вітри в гаях ділили **бариші** *(Л. Костенко)*. 2. По городі заплутуючись в **огудинні** шукав собі місце вітерець *(М. Стельмах)*. 3. Вили в степу хуртовини кружляли в дикому сніговійному танці розкидавши по небу подерті хмари *(З. Тулуб)*. 4. Читаючи класичні твори ми звикаємо правильно висловлюватися *(Вольтер)*. 5. Шелеснувши прослалася пухка ялинка від шини на ранішній пороші на свіжому снігу *(М. Бажан)*. 6. Така хата тепла що пітнієш дрижачи *(нар. тв.)*. 7. Шурик стояв у дворі зігнувшись *(Вс. Нестайко)*.

А. Перепишіть речення та розставте, де потрібно, розділові знаки.

Б. Розкрийте лексичне значення виділених слів *(письмово; за потреби скористайтеся тлумачним словником)*.

12. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. Грає море хвилю підіймаючи круту *(А. Малишко)*. 2. Хмара як ніч налетіла і сонце сховалось *(П. Гулак-Артемовський)*. 3. Жив собі як вареник у маслі *(Ю. Збанацький)*. 4. Пряме дерево й умирає стоячи *(нар. тв.)*. 5. Чорнобривці попри морози стоять сміються та чарують *(О. Гнаткевич)*. 6. На шальках терезів історії всі ми рівні незалежно від віку й табеля про ранги *(Г. Гайовий)*. 7. Прокинувся ранок і не поздоровкавшись зі світлом ясного сонця закутався в сивий туман *(Панас Мирний)*.

А. Перепишіть речення та розставте, де потрібно, розділові знаки.

Б. Підкресліть лише ті обставини, які ви відокремили або не відокремили за власним бажанням.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 76 ПИСЬМОВИЙ ТВІР-ОПИС ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ НА ОСНОВІ ОСОБИСТИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ І ВРАЖЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

1. Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

1

2

3

А. Складіть до кожної ілюстрації речення-модель опису *(за зразком)*. За потреби скористайтеся довідкою.

Зразок. ***(Де?)*** На пагорбі височіє ***(що?)*** церква, ***(яка?)*** збудована з моренного дуба.

Б. Уведіть до утворених речень відокремлені означення чи обставини.

Довідка. 1. Палац Потоцьких. 2. Пам'ятник Богданові Хмельницькому в Черкасах. 3. Колізей.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

СТАНИСЛАВІВ

Краєм ока вихоплюю звичні вілли, фронтони серед рясного липового листя, класичні **портики** й колонади, ковані брами й балкончики. Іноді, маючи особливий настрій, я уявляю себе серед римських **ренесансових** палаців, якими **інспіровані** деякі з місцевих вілл. Ось триповерхова кам'яниця, довгу галерею якої головами підтримують скулені химери: у них вишкірені обличчя, навислі над ротами гачкуваті носи й загострені вуха, вони наче сидять навпочіпки на краю урвища, притиснувши рукою коліно до грудей.

Балюстрада

А кам'яниця під номером 32 на перехресті Липової та Гіллера — ну чисто тобі «**Palazzo della Cancelleria**» (так каже Петро): вікна кожного з трьох поверхів, розташовані на спільній осі, відрізняються обрисами та розмірами. Вікна першого поверху, делікатно обрамлені, пропорційні та напівкруглі, **балюстрада** увінчана пишним карнизом. Це школа імені **Тадеуша Чацького;** проїжджаючи повз, оминаю дітей із ранцями, які прямують на заняття *(С. Андрухович)*.

А. Поясніть значення виділених слів, скориставшись довідкою.

Довідка. 1. Галерея з відкритою колонадою. 2. Період розвитку архітектури. 3. Навіяні. 4. Палац у Римі. 5. Поручні, утворені з фігурних стовпчиків. 6. Польський освітянин, історик.

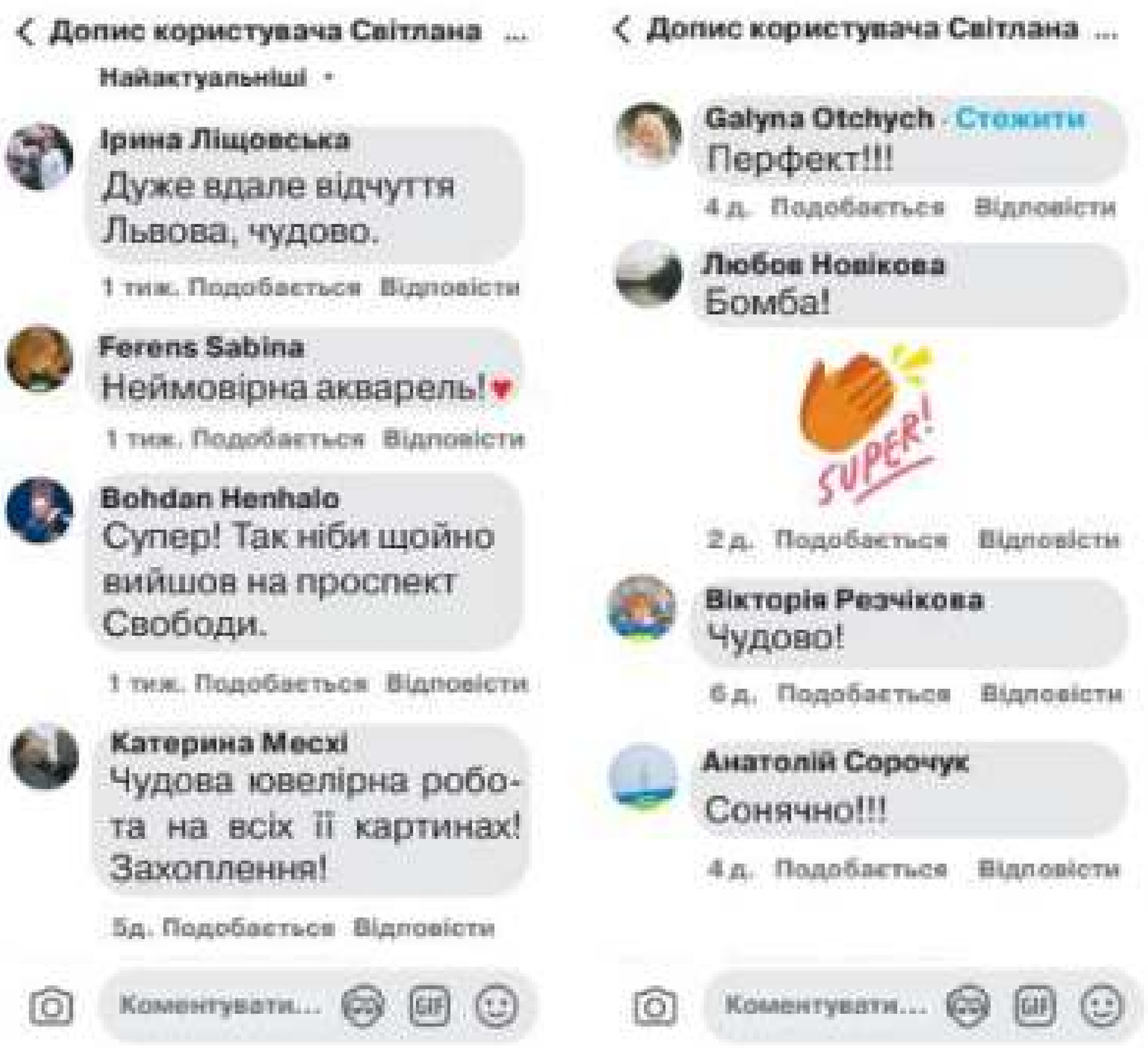
Б. Визначте тему, тип і стиль мовлення тексту.

В. Знайдіть і прочитайте речення, ускладнені відокремленими членами.

3. Розгляньте репродукцію картини та виконайте завдання.

С. Янушкова. Львів

А. Які архітектурні пам'ятки Львова зображено на картині?

Б. Прочитайте відгуки із соцмережі. Які враження від картини передано?

В. Поміркуйте, що так вразило шанувальників доробку сучасної художниці.

Г. Опишіть зображені будівлі, використавши речення з відокремленими означеннями, обставинами *(усно)*.

4. Напишіть твір-опис пам'ятки історії та культури на основі особистих спостережень і вражень у художньому стилі, використавши речення з відокремленими означеннями, обставинами *(по два-три приклади)*. За потреби пригадайте алгоритм створення опису *(§ 33)*, використайте опорні слова.

Опорні слова

іменники	прикметники	дієприкметники	дієслова	дієприслівники
споруда архітектура світло	монументальний барóковий сонячний	зведений облицьований осяяний	височіти оздоблювати вражати	сягаючи зображаючи інкрустуючи

§ 77 ВІДОКРЕМЛЕНІ ДОДАТКИ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

У лісі збираємо малину, аґрус і глід.	Окрім малини, у лісі збираємо аґрус і глід.

А. У якому реченні одну з ягід виокремили?

Б. Доведіть, що в другому реченні відокремлено саме додаток.

Умова відокремлення додатків	
додатки з прийменниками ***крім (окрі́м), опрі́ч, зокре́ма́, на відміну від, особливо, за винятком, навіть, поряд із, замість*** та ін.	*Старий зараз ніякої роботи не визнає,* ***окрім пасіки*** (М. Стельмах).
Відокремлені додатки мають значення обмеження, виокремлення, включення, заміщення одного предмета іншим. Не відокремлюємо додатки з прийменником ***замість*** зі значенням ***за***. Порівняйте:	
Замість домовика *в хаті залишився кіт.* ***За домовика*** *в хаті залишився кіт.*	*Я,* ***замість казок****, почав читати міфи.*

2. Прочитайте речення. Знайдіть відокремлені додатки та прокоментуйте розділові знаки при них *(усно)*.

1. На відміну від кохання, ненависть завжди взаємна *(Ю. Мелiхов)*. 2. Густі, непрохідні ліси закривали весь простір, окрім високих полонин *(І. Франко)*. 3. В українській мові всі самостійні частини мови змінні, за винятком прислівника *(з підручника)*. 4. У роботі фабрики, поряд з успіхами, були й невдачі *(з газети)*. 5. Несподівана зустріч зворушила всіх, особливо дітей *(В. Минко)*.

3. Перепишіть речення та розставте в них розділові знаки.

1. Окрім посуду трипільці виробляли фігурки Матері-землі *(В. Таїк)*. 2. Усі за винятком Бойчука здивовано дивилися на шкіпера *(М. Трублаїні)*. 3. Ягід навколо особливо дикої малини була сила-силенна *(О. Довженко)*. 4. На світі все знайдеш крім рідної матері *(нар. тв.)*. 5. Там замість житечка в теплеє літечко терен зацвів *(Г. Чупринка)*.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я

Як пояснює науковиця Оксана Зая, інтелектуальне здоров'я — це не показник IQ людини й не обсяг інформації, яку вона знає. Воно означає відкритість до нових ідей і досвіду, а також бажання рости над собою, кидати виклик самому собі, набувати нових знань і нових навичок. Інтелектуальне здоров'я включає: 1) креативність; 2) допитливість і мотивацію до вивчення нового; 3) уміння звернутися по допомогу за потреби; 4) критичне мислення; 5) захоплення (музика, малювання, дизайн та ін.); 6) уміння грамотно організовувати свій час *(Н. Хіцька)*.

Корисні звички, які сприяють зміцненню інтелектуального здоров'я

Читайте й робіть нотатки під час читання.

Мандруйте та знайомтеся з різними культурами (наприклад, мандрівка в іншу область).

Готуйте за новими рецептами.

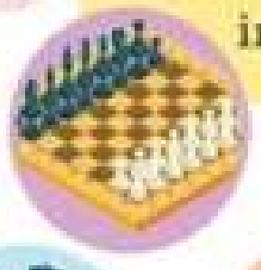

Беріть участь у нових проєктах.

Спілкуйтеся з новими людьми, беріть активну участь у розмовах.

Грайте в настільні ігри.

Вивчайте іноземні мови.

Слухайте музику різних жанрів.

Малюйте.

Розгадуйте загадки та смішні головоломки.

Складайте списки завдань, розставляйте їх за пріоритетністю та викреслюйте завдання після виконання.

Ставте запитання іншим і дискутуйте, якщо маєте протилежну думку.

А. Складіть і запишіть два речення з відокремленими додатками *(за зразком)*.

Зразок. Я маю всі наведені вище корисні звички, окрім малювання та готування страв за новими рецептами. На відміну від слухання музики різних жанрів, вивчення іноземних мов потребує більших зусиль.

Б. Висловте міркування, чому важливим є інтелектуальне здоров'я *(усно)*.

5. Виконайте завдання в тестовій формі.

• Визначте відокремлені члени речення.

Відокремлений член речення		***Приклад***
1	відокремлений додаток	**А** Лунає та пісня — барвиста й жива, така старовинна й нечувана зроду.
2	відокремлена обставина	**Б** Підваживши зиґзаґи чорних ліній, трава стелила росяну журбу.
3	відокремлене означення	**В** Я не знаю нічого ніжнішого, окрім берези.
4	відокремлена прикладка (різновид означення)	**Г** Сідало сонечко в сизо-червоні хмари, а зверху гоготіло червоне зарево.
		Д Братайтеся з нами, з нами, козаками, згадайте Богдана, старого гетьма́на.

6. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

квартáл **каталóг** **фенóмен**

7. Перепишіть речення та розставте розділові знаки.

1. Ніхто із живих істот крім людини не піде на смертельний ризик заради істини *(Р. Іваничук)*. 2. Ні птиць ані людей опріч ясної зірки в високості *(А. Малишко)*. 3. Дай мені Боже мудрості нічого собі не прохати крім насущного хліба за вічні мої труди *(В. Терен)*. 4. Це залицяння всім упало в очі навіть батькові *(І. Нечуй-Левицький)*. 5. На лівобережжі замість верб і чагарників видно погорблені смуги темені *(М. Стельмах)*.

§ 78–79 ВІДОКРЕМЛЕНІ УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Рись полює по-особливому.	Рись полює по-особливому крадькома.

А. У якому реченні повніше висловлено думку?

Б. У якому місці пропущено кому?

Утóчнювальні члéни рéчення конкретизують зміст попередніх членів речення, звужуючи їхнє значення, і відповідають на питання ***а де саме? а коли саме? а як саме? а хто саме? а що саме? а який саме?*** і под. Наприклад: *Метелики з'являться пізніше, з настанням тепла.*

Уточнювальним може бути будь-який другорядний член речення, але найчастіше — обставини місця й часу. На письмі їх відокремлюємо **парними комами**, а в усному мовленні — **паузою та зміною інтонації.**

Уточнювальні члени речення	
обставини (їх має бути не менше двох одного типу; саме друга обставина конкретизує, звужує за значенням першу)	*На березі річки, **в очереті**, качка висиджує каченят. За кілька днів, **у суботу**, вилупилося семеро пташенят. Самка обережно, **по-материнськи**, доглядає своє потомство.*
означення	*Перед нами розстелився широкий, **аж до самого обрію**, степ.*
прикладки *(різновид означення)*, уведені словами ***тобто, або (= тобто), чи (= тобто), наприклад, особливо, зокрема***	*В Україні популяція степової лисиці, **або корсака**, залишилася тільки на Луганщині.*

Зауважте!

Не є уточнювальними, а отже, не відокремлюємо різні за типом обставини: *Серед ночі в степу не сплять лише гризуни. Серед ночі* — обставина часу *(коли?)*, а *в степу* — обставина місця *(де?)*.

2. Прочитайте речення, виразно їх інтонуючи. Прокоментуйте розділові знаки при відокремлених уточнювальних членах речення *(усно)*.

1. Адаптація, або пристосування, дає змогу кожному виду тварин добувати потрібну їжу. 2. Риби з'явилися на Землі раніше за всіх інших хребетних тварин, близько 500 мільйонів років тому. 3. Амфібії, або земноводні, не можуть самі підтримувати температуру тіла на постійному рівні. 4. Жаби повертаються у воду тільки під час розмноження, навесні. 5. Окремі рептилії, наприклад змії та крокодили, полюють на живу здобич. 6. На островах Галапагос, у Тихому океані, живе гігантська слонова черепаха. 7. Більшість рептилій полює із засідки по-особливому, блискавичною атакою *(О. Погрібний)*.

3. Прочитайте речення та виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

1. Крапчастий ховрах живе на сході України на території Харківської та Луганської областей. 2. Рись дуже довго інколи більше доби може без жодного руху лежати в засідці де її дуже важко помітити. 3. Миші найбільше люблять не сир а солодку їжу наприклад цукор і фрукти. 4. Бурого ведмедя найбільшого з-поміж наземних хижаків України можна побачити в Карпатах зокрема в Ґорґанах. 5. У Південній Америці у вологих тропічних лісах живуть сотні видів жаб. 6. Найчастіше саламандри мешкають біля води у заростях очерету й трави. 7. Риба пересувається своєрідно хвилеподібним згинанням тіла та хвостового плавця *(за Ш. Конноллі)*.

А. Перепишіть речення, розставте в них розділові знаки й підкресліть уточнювальні члени.

Б. Прокоментуйте написання назв тварин і географічних об'єктів із великої та малої букв *(усно)*.

Зауважте!

Іноді відокремлення членів речення як уточнювальних залежить від того, який зміст укладає автор у своє висловлювання.

Під липою, (де саме?) ***над самим джерелом,*** *стояв чотиригранний камінь* (І. Франко).	(Де?) ***Понад Россю над самим берегом*** *росли довгими рядками верби та лози* (І. Нечуй-Левицький).

Цей нюанс складно відчути, тож відокремлення обставини *над самим берегом* не можна вважати грубою помилкою. Під час написання диктанту орієнтуйтеся на інтонацію (наявність чи відсутність пауз).

4. Ускладніть речення тексту відокремленими уточнювальними членами, вибравши відповідні слова з довідки й уписавши їх на місці пропусків. Запишіть і розставте розділові знаки.

Сови розселені по всьому світу … . Їх можна знайти всюди і на морському бе́резі і в горах і в пустелі і в степу і навіть у містах. Більшість сов селиться подалі від людей … ховаючись у кронах дерев. А от болотна сова віддає перевагу відкритим місцям … . Деякі сови … охоче селяться під дахами й на горищах. Гніздами слугують потаємні місця … причому яйця відкладають без жодної підстилки *(О. Почтаренко)*.

Довідка. Плавням і сільськогосподарським угіддям; наприклад сич хатній; від екватора до холодних північних країн; у гущавині лісу; зокрема дупла старих дерев.

5. Прочитайте текст і виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

ЛІСОВИЙ ГОТЕЛЬ

Напевно кожному доводилося бачити цю гарну квітку синій дзвіночок. Але не кожний знає що він і є лісовим готелем для багатьох комах. Уночі особливо під ранок коли в лісі стає прохолодно й випадає роса комахи замерзають їхні крильця намокають. Ось тут

і стає їм у пригоді дзвіночок який попри холод на ніч не закриває своєї квітки. Тож заповзають і залітають туди всі хто хоче переночувати в теплі. Адже у квітці незважаючи на нічну прохолоду температура на 4–5 градусів вища ніж зовні. Рятує комах дзвоник і вдень не закриваючись навіть у дощ. Перш ніж зірвати цю яскраву квітку красиву й добру подумай адже це чиясь домівка *(В. Садовнича)*.

А. Перепишіть текст і розставте розділові знаки.

Б. Перекажіть текст *(усно)*.

6. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. НЕМАЄ відокремленого уточнювального члена в реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Там за горами давно вже день і сяє сонце а тут на дні міжгір'я ще ніч.
Б По той бік шляху десь далеко в степу за садами тремтить червона заграва.
В У повитих сніжним туманцем далях серед розливу зелені бовваніють села.
Г Наприкінці золотої осені на приморських скелях збираються різні птахи.

2. НЕМАЄ відокремленого уточнювального члена в реченні *(розділові знаки пропущено)*

А Цитати з пісень без музичного оформлення тобто без мелодії багато втрачають.
Б Каффа поділялася на три частини фортецю або цитадель місто й передмістя.
В Щастя художника зокрема письменника невіддільне від щастя свого народу.
Г Перелітні птахи восени вирушають до Північної Африки або Південної Європи.

3. Доберіть приклади відокремлених членів речення.

Відокремлений член речення	***Приклад***
1 відокремлений додаток	**А** Вальдшнеп, або лісовий кулик, — благородна птиця.
2 відокремлена обставина	**Б** У всьому, крім добрих справ, знай міру й час.
3 відокремлене означення	**В** Обліплені роями бджіл у квітні, гудуть сади.
4 відокремлена прикладка (різновид означення)	**Г** Сірі, ледве помітні в тумані плавні непримітно шуміли.
	Д А десь далі, на південь, мріє залита сонцем заплава.

Синонімія речень із відокремленими членами та без них

Відокремленому членові речення може відповідати за значенням частина складного речення.

дієприкметниковий зворот = підрядна частина складного речення	
*Люблю пироги, **печені мамою**.*	*Люблю пироги, **які пече мама**.*
дієприслівниковий зворот = підрядна частина складного речення	
***Не знаючи броду**, не лізь у воду.*	***Якщо не знаєш броду**, не лізь у воду.*

7. Перетворіть складні речення на прості, ускладнені відокремленим членом. Запишіть їх.

1. Коли подолав дистанцію, повернувся додому. 2. Якщо не орав і не сіяв, не будеш хліба їсти. 3. Місто, що заснував князь Кий, назвали Києвом. 4. Книжки, які ніхто не читає, мертві *(О. Травневий)*.

8. Розшифрувавши речення, запишіть його та виконайте завдання.

З / зі + + або + **янтар** (Р. в.) + **виготовляти** (3-тя ос., мн.) + + +

(мн.)

А. Розставте розділові знаки й підкресліть головні та другорядні члени речення.

Б. Візьміть участь у міні-проєкті «Дослідження поезії Л. Костенко "Люблю чернігівську дорогу..."». Прочитайте цей вірш за QR-кодом.

1-ша група «Мовознавці». Розкрийте лексичне значення слів *бір, магістраль, натюрморт, припола, спориш, тин, шелюга, ясен, бурштиновий, смарагдовий, жертовний, уповні.*

2-га група «Міфологи». Дослідіть значення слів *Берегиня, Деметра, Стрибог.*

3-тя група «Декламатори». Навчіться виразно читати вірш.

4-та група «Літературознавці». Створіть літературний паспорт твору.

5-та група «Піарники». Підготуйте постер, звукову рекламу для радіо чи допис у соцмережі з метою зацікавити майбутніх читачів поезією Л. Костенко «Люблю чернігівську дорогу...».

9. Створіть тестове завдання на встановлення відповідності між словами *верболіз, вирва, мочарі* та їхніми лексичними значеннями. Скористайтеся тлумачним словником.

10. Перепишіть речення і розставте, де потрібно, розділові знаки.

1. Тепер на старість вовк осліп. 2. Чепіжний світив сірник по сірникові задкував лісом від Сіроманця та вскочив у болото у воду у мочарі. 3. Увесь вечір у верболозі Сашко з білого алюмінієвого дроту плів Сіроманцеві намордник. 4. Петро Лях заточуючись і провалюючись у темно-білі снігові вирви подався до лісосмуги до вовчого пристановиська *(М. Вінграновський)*. 5. На тому боці ген під обрієм примостилося село а над ним посотались угору сірими верболозами дими з комінів. 6. Звук летів знизу від річки. 7. Подібне відчуття вже приходило до лося саме тоді коли восени в чорному бору його почала переслідувати вовча зграя *(Є. Гуцало)*.

11. Прочитайте текст і виконайте завдання *(розділові знаки пропущено)*.

Повсюди у книжках казках мультфільмах рекламі ми бачимо образ їжака з рум'яним яблуком на спині. Хто таке бачив у реальному житті? Ні/хто не/бачив але всі впевнені що яблука й гриби їжак запасає собі на/зиму. А в/зимку довгими вечорами гризе в себе в нірці промерзлі яблука сухі гриби й чекає весни...

Відкриємо страшну таємницю: їжакам не/потрібні запаси їжі. Тварини сплять солодким сном кілька місяців із листопада по квітень. А вві/сні витрачають по/тихеньку підшкірний жир накопичений аж ні/як не на яблуках. Їжак тварина комахоїдна. Рослинну їжу варену картоплю рис груші сливи горіхи насіння й ті ж горезвісні яблука їдять тільки ті їжаки яких утримують у не/волі. Так то ж не/воля! У природному середовищі раціон їжаків зовсім не/вегетаріанський жуки черв'яки равлики *(Н. Будна)*.

А. Перепишіть текст, знявши риску та розставивши розділові знаки.

Б. Підкресліть відокремлені члени речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО У 8-му класі

§ 80 СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ І РЕЧЕННЯ. ГОЛОВНІ ТА ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

1. Випишіть лише словосполучення та позначте в них головне (×) і залежне слово (→).

Варити юшку, бити байдики, осінь і зима, свої речі, яскраво описати, ідуть дощі, копати яму, незважаючи на труднощі, найбільш відданий, оці фрукти, марно працювати, усвідомити помилку, о сьомій годині, будемо оглядати, протягом року, вручити нагороду, дамоклів меч, освітлена вулиця, засмагати й плавати, сходить сонце, чверть піци, якщо прийдуть, у темному лісі, світло лампи, виїхати з міста, найменш упертий, будемо читати, іди працювати, викинути з голови, його репліка, четверо слоненят, асфальтована дорога, перед будинком, сонет про любов.

З перших букв виписаних словосполучень складіть приказку.

2. Відредагуйте та запишіть словосполучення.

Сама сміливa людина, навчатися музиці, сонячний Тбілісі, працювати біля години, три вагона, жовті листя, підійти до автобусу, сміятися над братом, шукати по алфавіту, попередити хворобу, більш емоційніший виступ, чекати на протязі години, розкрити журнал, удар по воротам, не звертати увагу, освітлене авеню, не дивлячись на батьківську допомогу.

3. Прочитайте вислови та виконайте завдання.

1. Дружній череді вовк не страшний. 2. Не страши кота салом. 3. Гусак свині не товариш. 4. Гладкий кіт мишей не ловить. 5. Дарованому коневі в зуби не дивляться. 6. Гладь коня вівсом, а не батогом. 7. Свиня не з'їсть, не покачавши *(нар. тв.)*.

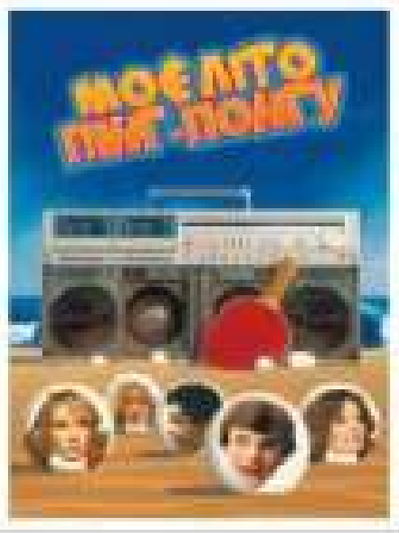
А. Перепишіть речення та підкресліть головні й другорядні члени.

Б. Надпишіть над кожним словом, якою частиною мови воно є.

В. Зобразіть приказки за допомогою пантоміми.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання в тестовій формі.

(1)Ви бачили фільм «Моє літо пінг-понгу»? (2)Комедія 80-х років про 13-річного хлопця, який на літніх канікулах знаходить найкращого друга, зустрічає перше кохання, стає об'єктом кепкування місцевих хлопців і знайомиться з майбутнім наставником. (3)Стрічка *не обтяжена* сюжетною лінією, вона про емоції та переживання підлітка. (4)Рекомендуємо фільм для перегляду як дорослим, так і підліткам.

1. Простими є речення, позначені цифрами

А 1, 2 **Б** 2, 3 **В** 3, 4 **Г** 1, 4

2. Роль підмета виконує слово

А літо *(речення 1)*
Б кохання *(речення 2)*
В вона *(речення 3)*
Г фільм *(речення 4)*

3. Виділене слово *(речення 3)* виконує роль

А підмета
Б присудка
В означення
Г додатка

4. У реченні 4 вжито обставину

А часу **Б** мети **В** місця **Г** причини

5. Прочитайте притчу та виконайте завдання.

Жили в одному селі два брати. Якось дісталося їм велике поле із чорно́земом. Зраділи брати. Але як же його поділити між собою? Думали-гадали. Ледве до бійки не дійшло. Почали ділити. То одному здавалося, що іншому більша частина дістається, то навпаки. Ніяк межу не могли провести. Замучилися. Утомилися. І вирішили звернутися до мудреця.

— Підкажіть нам, як порівну й мирно поле розділити між собою?

— У мене є один секрет. Зробіть, як скажу, — і побачите, що в такий спосіб можна ділити що завгодно. Один брат нехай розділить поле навпіл так, як сам вирішить це зробити. А другий брат нехай вибере з двох половинок, яка частина буде його, а яка дістанеться братові.

Так брати й зробили. І надалі вони все ділили тільки так.

А. Зробіть синтаксичний розбір першого речення.

Б. Докладно перекажіть притчу *(усно)*.

6. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

Дорогий (ж. р.) + + **від** (антонім) + **Великий день** (назва свята, Р. в.) (одн.)

А. Підкресліть головні й другорядні члени речення.

Б. З'ясуйте за словником наголос останнього слова у формі родового відмінка.

7. Розкрийте зміст розшифрованої приказки *(вправа 6)*, навівши приклад із художньої літератури або з власного життя *(письмово; п'ять–сім речень)*.

8. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Веснянійте, сині далі, наливайтесь сонцем, дні *(В. Сосюра)*. 2. У вишиванці закодовано потужний дух народу *(М. Чорна)*. 3. Лис може втратити зуби, але не апетит *(нар. тв.)*. 4. Над зеленими ярами вставав легесенький туман *(І. Нечуй-Левицький)*. 5. Виступає круглий місяць з сестрою-зорею *(Т. Шевченко)*.

А. Перепишіть речення та підкресліть головні й другорядні члени.

Б. Надпишіть над кожним словом, якою частиною мови воно є.

§ 81 ОДНОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ. НЕПОВНЕ РЕЧЕННЯ

1. Прочитавши текст, візьміть участь у грі «Так — ні» *(цифра в дужках позначає наступне речення)*.

(1)Море... (2)Море побачу. (3)Почую волю, відчую силу, ще не знану. (4)Незнану, незвичайну.

(5)Одеса. (6)Іду до моря з товаришем. (7)Мол, мур. (8)Не видно моря. (9)А чуємо, як воно шумить. (10)Робітники залізо б'ють. (11)Повертаємо у ворота. (12)На човнах рибу ловлять. (13)Свистять їм двома пучками — великий байдак спускають *(П. Тичина)*.

Гра «Так — ні».

1. Речення 1 — односкладне, називне.
2. Речення 2 — двоскладне, неповне.
3. Речення 3 — ускладнене відокремленою обставиною.
4. Речення 4 — односкладне, неповне.
5. Речення 5 — односкладне, називне.
6. Речення 6 — односкладне, означено-особове.
7. Речення 8 — односкладне, узагальнено-особове.
8. Речення 10 — односкладне, неозначено-особове.
9. Речення 11 — односкладне, означено-особове.
10. Речення 12 — односкладне, неозначено-особове

2. Поміркуйте, чому в рекламних текстах найчастіше використовують головний член, виражений дієсловом 2-і особи однини (ти) або множини (ви): *Не гальмуй — снікерсуй! Зроби паузу — з'їж «Твікс»!* До якого типу належать ці односкладні речення — означено-особового чи узагальнено-особового *(усно)*?

3. Прочитайте притчу та виконайте завдання.

ДВА ЯБЛУКА

Маленька дівчинка принесла знадвору два яблука. Мабуть, її хтось пригостив.

— Матусю, поглянь, які гарні яблука!

— Справді, гарні! Пригостиш мене? — запитала мама.

Донька подивилася на яблука, а потім відкусила від одного з них. На мить замислилась і... надкусила інше яблуко.

Мама дуже здивувалася, а потім подумала: «Яка жадібна дівчинка в мене зростає! Обидва яблука почала їсти, а мені так жодного й не запропонувала».

Але, на її подив, дівчинка простягнула мамі одне яблуко зі словами:

— Матусю, візьми це яблуко! Воно солодше!

А. Знайдіть і випишіть неповні речення.

Б. Чого навчає притча?

В. Виразно прочитайте текст за ролями.

4. Прочитайте тексти та визначте в них неповні речення. Поясніть свій вибір.

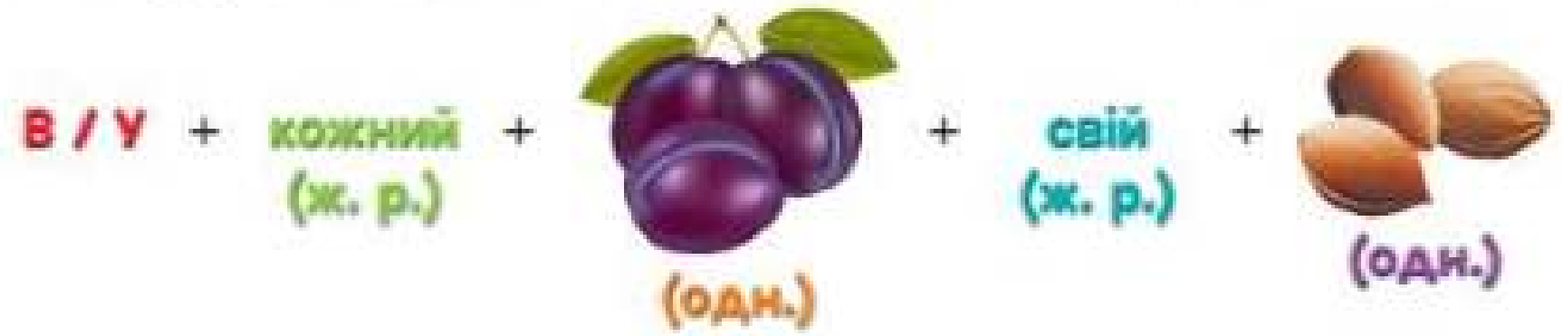
На перерві вчителька зупиняє учня, що біжить: — Куди летиш? Учень жартома: — До гнізда! — Обережно, пернатий друже!	Учитель української літератури будить учня, що заснув: — І кого ти бачив уві сні? — Тараса Шевченка. Він вам, Петре Івановичу, вітання переказував!
— Сергію, ти добре засвоїв сьогоднішній урок? — Добре. — А про що я говорила? — Ви весь урок казали, щоб ми сиділи тихо.	Учитель розсердився: — Ромчику, це вже занадто! Сьогодні в тебе немає не тільки зошита, а й підручника! Ти знаєш, як називають солдата без зброї? — Так, генералом…

5. Виконайте завдання в тестовій формі.

• З'ясуйте тип кожного односкладного речення.

Речення		*Тип односкладного речення*	
1	Без труда нема плода.	**А**	означено-особове
2	Не люблю осінньої ночі.	**Б**	неозначено-особове
3	Степи, степи, стерня та роси.	**В**	узагальнено-особове
4	Ночвами моря не перепливеш.	**Г**	безособове
		Д	називне

6. Розшифрувавши народний вислів, запишіть його та виконайте завдання.

А. Повним чи неповним реченням є розшифрована приказка? Обґрунтуйте свою позицію.

Б. Поясніть, як ви розумієте зміст цього вислову *(усно)*.

7. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Вклоняюсь кожному ліску з любов'ю й відданістю сина *(Д. Луценко)*. 2. Коней на переправі не міняють *(нар. тв.)*. 3. Наді мною кораблики з хмар *(О. Травневий)*. 4. Той монастир недавно збудували *(Л. Костенко)*. 5. Пахне сіном з Чумацького Возу *(М. Вінграновський)*. 6. Весна. І сонце. І зело *(В. Стус)*. 7. Семеро одного не ждуть *(нар. тв.)*.

А. Випишіть лише односкладні речення.

Б. Підкресліть головний член кожного односкладного речення та надпишіть його тип.

§ 82 РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В ПРОСТОМУ УСКЛАДНЕНОМУ РЕЧЕННІ

1. Перепишіть речення, розставивши в них розділові знаки.

1. Сплівшись гіллям стояли столітні дуби та берести *(Ю. Мушкетик)*. 2. Взялися медом золоті лелітки дощем умиті чисті і ясні *(А. Малишко)*. 3. Осіннім спокоєм сповиті небесним кольором облиті ще пам'ятаючи об літі сади занурені у себе стоять засуджені на осінь тепла чекаючи і досі *(Г. Фалькович)*. 4. Ось вони рідні озера та луки у синім добрі солов'їних ночей *(М. Руденко)*. 5. Усі лісові красуні крім акації вже повбиралися в зелені шати *(І. Несен)*. 6. І сьогодні в цей вечір іскристий не забуть мені слів тих твоїх *(В. Сосюра)*.

Лелі́тка — блискуче кружальце для прикрас.

2. Розшифрувавши вислів Т. Шевченка, запишіть його та виконайте завдання.

Отакий/то + наш + отаман, / — **+ сизе ← крило**

(прикметник, ч. р.)

А. Поставте розділовий знак, обґрунтуйте свій вибір.

Б. Яким членом речення є займенник *отакий/то* — означенням чи іменною частиною присудка?

3. Прочитайте текст і виконайте завдання в тестовій формі *(цифра в дужках позначає наступне речення)*.

(1)«Белль і Себастьян — друзі навіки» (2018) — кінострічка здатна розчулити *будь/кого*. (2)Неймовірно красивий фільм про глибоку любов і вірну дружбу між *хлопчиком/сиротою* Себастьяном і найрозумнішим собакою, на ім'я Белль. (3)Інколи про великі й *чисті/пречисті* почуття легше розповісти не словами, а екранізацією — це саме той випадок. (4)*То/ж* рекомендуємо кінофільм для перегляду всією родиною.

1. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
   - **А** першому
   - **Б** другому
   - **В** третьому
   - **Г** четвертому
2. Відокремленою прикладкою ускладнено речення
   - **А** перше
   - **Б** друге
   - **В** третє
   - **Г** четверте

3. Двома рядами однорідних членів ускладнено речення

А перше
Б друге
В третє
Г четверте

4. З дефісом треба писати всі виділені в тексті слова, ОКРІМ

А будь/кого *(речення 1)*
Б хлопчиком/сиротою *(речення 2)*
В чисті/пречисті *(речення 3)*
Г то/ж *(речення 4)*

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

• Доберіть приклади відокремлених членів речення.

Відокремлений член речення	*Приклад*
1 додаток	**А** Лежить дорога, золотом прошита.
2 обставина	**Б** І, забившися в кутки, пряли пряжу павуки.
3 означення	**В** Осінь, найкраща пора, пахла з усіх підвід.
4 прикладка (різновид означення)	**Г** Бідна волошко, чому ти у житі, а не на клумбі волієш рости.
	Д На відміну від дуба, верба росте здебільшого біля водойми.

5. Складіть діалог, поділившись у ньому планами на літні канікули *(усно)*.

6. Поєднавши частини прислів'їв, запишіть їх і прокоментуйте *(усно)*.

Де волошки,	там здорова водиця.
Капуста гарна,	там хліба трошки.
Де сріблiє вербиця,	тому бог здоров'я прибавляє.
Хто житній хліб уживає,	та качан гнилий.

7. Перепишіть речення, розставивши в них розділові знаки.

1. І пушком ромашки запорошена золотаво стежечка цвіла *(П. Перебийніс)*. 2. Всі прожиті радощі всі пробуті муки йдуть мов тіні тихії держачись за руки *(І. Франко)*. 3. Спотикаючись вчаться ноги вище піднімати *(нар. тв.)*. 4. Від квітів особливо пальм та аспарагусів одразу повіяло життям *(І. Вільде)*. 5. Хочеться щоб нищачи старе одразу люди і нове ростили! *(В. Лучук)*.

Додаток 1

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

А

Альфа і омега — початок і кінець, основне.
Ані рудої жиші — безлюдно.
Ахіллесова п'ята — слабке, вразливе місце.

Б

Багато як з осики груш — зовсім немає.
Байдики бити — ледарювати, нічого не робити.
Баляндраси (ляси) точити — веселі розповіді, розмови про щось незначне, несерйозне.
Бачити смаленого вовка — потрапляти в небезпечні ситуації, бути досвідченим.
Бити лихом об землю — не зважати на сумні обставини, не журитися.
Бити у хвіст і в гриву — дуже старатися, сильно діяти.

В

Вавилонське стовпотворіння — метушня, безладдя, сум'яття, галас.
Веремію закрутити — затіяти щось неприємне, спричинити сум'яття.
Вивести на чисту воду — викрити кого-небудь у нечесних діях.
Вилами по воді писано — невідомо, як буде.
Вискочити як Пилип із конопель — зненацька, недоречно.
Витрішки продавати — дивитися на когось (щось) із надмірною цікавістю.

Г

Годувати жданиками — обіцяти, але не виконувати обіцяного.
Гордіїв вузол — складне переплетіння різних обставин; заплутані питання.
Горобина ніч — темна ніч із дощем, градом, блискавицями.
Гострий розум — добре розвинений розум.
Грати очима — кокетувати.
Гріти чуба — виконувати важку роботу, докладати великих зусиль.

Д

Давати відкоша — виявляти рішучу протидію, гостро заперечувати, різко відповідати.
Дамоклів меч — постійна небезпека.
Дати гарбуза — відмовити під час сватання.
Десята вода на киселі — дуже далека рідня.
Дивитися вовком — дивитися неприязно, сердитися.
Дрижаки хапати — мерзнути; перебувати в нервовому стані.

З

Заговорювати зуби — задурювати голову кому-небудь.
За холодну воду не братися — ледарювати.
Знову за рибу гроші — наполягати на чому-небудь, настирливо домагатися чогось, повторювати те саме.
Золота молодь — так називають молодих людей, які не хочуть працювати, розтринькують гроші, марнують життя.

І

І в ступі не втовкти — важко, неможливо розібратися в чиїх-небудь заплутаних, непослідовних діях.
Із себе вискакувати — дуже старатися.

К

Кадити фіміам — улесливо звеличувати, прославляти кого-небудь.
Каїнова печать — братовбивчий злочин.
Каліф на годину — людина, яка наділена владними повноваженнями або захопила їх на короткий час.
Кидати слова на вітер — даремно, марно говорити.

М

Міняти шило на швайку — робити зміни без користі.

Н

На вербі груші — нісенітниці, дурниці.
На голові ходити — пустувати, бешкетувати.
На голову вилізти — поводитися зухвало.
Накивати п'ятами — утекти.
Накрити мокрим рядном — накинутися на когось із погрозами, докорами.
На тихі води на ясні зорі — у рідний край.
Не бачити лісу за деревами — не помічати головного.

О

Обдерти як липку — усе забрати в кого-небудь.
Обітована земля — заповітна мета, мрія.
Останній із могікан — найстаріший, єдиний у своєму роді представник покоління.

П

Пальці знати — зробити що-небудь недбало, невміло.
Пахне смаленим — загрожує небезпека.
Пекти раків — червоніти.
Перейти Рубікон — зробити вирішальний крок, прийняти безповоротне рішення.
Піднятися на ноги — зміцнитися; стати заможним; підрости; видужати.
Порости в пір'я — змужніти, набратися сил.

Р

Розбити глек — посваритися.
Розсівся як книш у печі — займати багато місця.
Руки нагріти — нажитися в нечесний спосіб.
Руки опускаються — утратити інтерес до чогось, стати бездіяльним.
Руки свербять — дуже кортить.
Рукою сягнути — дуже близько.

С

Сидіти на двох стільцях — поділяти дві різні думки.
Сидіти склавши руки — ледарювати.
Сидіти як бабак у балці — ледарювати.
Сізіфова праця — виснажлива, важка й безрезультатна робота.
Сіль землі — найвидатніші представники певної суспільної групи.
Сім п'ятниць на тиждень — легко й часто змінювати погляди.

Т

Товкти воду в ступі — робити щось непотрібне, марно гаяти час.

У

У свинячий (собачий) голос — несвоєчасно, дуже пізно.

Х

Хома невірний — людина, яка в усьому сумнівається, нікому не вірить.
Хоч вовком вий — вираження безвиході, скрути, відчаю, досади.
Хоч в око стрель — дуже темно.
Хоч голки збирай — ясно, добре видно.
Хоч греблю гати — дуже багато.
Хоч із лиця воду пий — дуже вродливий.

Ч

Через дорогу навприсядки — не мати прямих родинних зв'язків.

Я

Яблуко розбрату — причина сварки, ворожнечі.
Як вареник у маслі — жити в достатку, заможно.
Як горохом об стіну — не можна вплинути на когось через його впертість.
Як горох при дорозі — беззахисна людина.
Як за гріш маку — дуже багато; щось малокоштовне.

Додаток 2

З ОРФОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА

аби́де, *присл.*
Аме́рика, -и, *д.* -ці
аплодисме́нти, -ів

безжа́льний
білчення́, -яти
біосфе́ра, -и
боротьба́, -и
борщ, -у, *мн.* -і, -ів

взуттє́вий
відпочива́ючи, *дієприсл.*
відхилення, -я, *р. мн.* -ень
віч-на́-віч, *присл.*
вліт'ку, *присл.*
вокза́л, -у

готува́тися, -уюся, -уєшся

давньокиї́вський
де-не-де́, *присл.*
дитсадо́к, -дка
дівчинка, -и, *д. і м.* -ці
духмя́ніти, -ію, -ієш

екомисле́ння, -я, *м.* -і, -ю
енциклопе́дія, -ї, *ор.* -єю
ефе́кт, -у, *д.* -у, -ові

залізобето́нний
з'їда́ти, -аю, -аєш, *мн. наказ.* -жмо
знічев'я, *присл.*

інклюзи́вний
інтерне́т, -у

ка́зна-коли́, *присл.*
комі́сія, -ї, *ор.* -єю
копіра́йтер, -а

лі́течко, -а, *м.* -ку

ме́сенджер, -а, *мн.* -и
мілісеку́нда, -и

на́зирці, *присл.*
напока́з, *присл.*
невідді́льний
неймові́рно, *присл.*
низьки́й

об'єдна́ння, -я, *р. мн.* -ань
опера́тор, -а, *ор.* -ом
о́тже, *незм.*
ото́чення, -я, *м.* -і, -ю, *р. мн.* -ень

па́м'ять, -і, *ор.* -ттю
підборі́ддя, -я, *м.* -і, -ю, *р. мн.* -ідь
піднебі́ння, -я, *м.* -і, -ю, *р. мн.* -інь
підсві́чений
пліч-о́-пліч, *присл.*
повсякча́с, *присл.*
полубо́ток, -тка
по-лю́дськи, *присл.*
попе́реду, *присл.*
проє́кт, -у

ретрошо́у, *невідм., с.*
рі́чка, -и, *д.* -ці, *р. мн.* -ок
розсі́стися, -сядуся, -сядешся, *мн. наказ.* -сядьмося
розчарува́тися, -уюся, -уєшся
рясни́й

серйо́зно, *присл.*
спересе́рдя, *присл.*
спійма́ти, -аю, -еш, *мн. наказ.* -аймо
століття, -я, *р. мн.* -іть

Терно́піль, -я, *ор.* -ем
това́риш, -а, *ор.* -ем
тривіа́льний

узбі́ччя, -я, *р. мн.* -ч
Укрзалізни́ця, -і, *ор.* -ею
утрьо́х, *присл.*

фігури́стка, -и, *д.* і *м.* -ці, *р. мн.* -ток

хльо́снути, -у, -еш, *мн. наказ.* -імо
худо́жниця, -і, *ор.* -ею

цура́тися, -юся, -єшся, *мн. наказ.* -ймося

Черемо́ш, -у, *ор.* -ем
чі́тко, *присл.*

щебета́ння, -я
щоти́жня, *присл.*

якнайбі́льше, *присл.*

Додаток 3

З ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА

А

Адресáнт, -а, ч. Той, хто адресує лист, телеграму тощо; відправник.

Адресáт, -а, ч. Той, кому адресовано лист, телеграму тощо; одержувач.

Альтáнка, -и, *ж.* Невелика садово-паркова будівля для відпочинку й захисту від сонця чи дощу.

Альтернатúва, -и, *ж.* Потреба вибору між двома або кількома можливостями, що виключають одна одну.

Аркáда, -и, *ж.* Ряд арок, що спираються на стовпи або колони.

Атрибýт, -а, ч. 1. *філос.* Суттєва, невід'ємна властивість предмета або явища. 2. Ознака або предмет, які становлять характерну ознаку кого-, чого-небудь. 3. *грам.* Означення.

Б

Багряни́стий, -а, -е. Який має багряний відтінок.

Барúш, -у, ч. Прибуток від торгівлі або перепродажу; вигода.

Баштáн, -а і -у, ч. 1. Ділянка поля, на якій вирощують кавуни, дині чи гарбузи. 2. *діал.* Вид дитячої гри.

Бірюзóвий, -а, -е. 1. Прикм. до **бірюза**; зроблений із бірюзи. 2. Який має колір бірюзи; ніжно-голубий.

Бішкóптовий, -а, -е, *гуц.* Бісквітний.

Бовванúти, -ію, -ієш, *недок.* 1. Виднітися, показуватися здаля над чимсь. 2. *діал.* Сидіти, стояти непорушно; стовбичити.

Бузкóвий, -а, -е. 1. Прикм. до **бузок**. 2. Такого кольору, як квіти бузку; ясно-ліловий.

Бурштинóвий, -а, -е. 1. Прикм. до **бурштин**; зроблений із бурштину. 2. Який має колір бурштину; прозоро-жовтий.

Бýхта, -и, *ж.* 1. Невелика глибока затока. 2. *мор.* Скручений канат, трос.

В

Вайлувáтий, -а, -е. Незграбний, неповоротний, повільний у рухах; хитний (про ходу, біг).

Вдáча, -і, *ж.* Сукупність психічних особливостей, з яких складається особистість людини та які проявляються в її діях, поведінці; характер; нахил або звичка до чогось; характерна риса поведінки тварини.

Вигýлькувати, -ую, -уєш, *недок.* 1. Виринати з води. 2. Раптово, швидко з'являтися звідки-небудь, із-за чогось; показуватися, виглядати.

Військóвий, -а, -е. 1. Стос. до війська. Прийнятий, установлений у війську, в армії. 2. Стос. до військовослужбовця: *військовий обов'язок*. 3. *у знач. ім.* **військове**, -вого, *с.* Одяг і спорядження військовослужбовця. 4. *у знач. ім.* **військовий**, -вого, ч. Те саме, що **військовослужбовець**.

Віолончéль, -і, *ж.* Смичковий чотириструнний музичний інструмент, середній між скрипкою та контрабасом.

Вітрáж, -а, ч. Малюнок на склі або візерунок із кольорового скла (у вікнах, дверях).

Воєнний, -а, -е. Стос. до війни, пов'язаний із нею.

Восьмери́к, -а, ч. 1. Предмет, який складається з восьми частин; запряжка з восьми коней. 2. Форма перекриття.

Вразли́вий, -а, -е. 1. Який легко та швидко піддається зовнішнім подразненням; сприйнятливий, чутливий; який має підвищену здатність нервово збуджуватися, реагувати на образи. 2. Який завдає болю, образи; який є наслідком або виявленням почуття болю, образи. 3. *діал.* Докучливий, настирливий.

Г

Гúчка, -и, *ж.* 1. Стебло та листя перев. коренеплодів і бульбоплодів; бадилля, ботвина. 2. *перен., розм.* Верхня частина зав'язаного мішка, вузла. 3. *діал.* Грива. 4. *діал.* Росток, паросток на коренеплодах.

Глузува́ти, -ую, -уєш, *недок.*, з кого / чого, над ким / чим і без додатка. Уїдливо насміхатися; висміювати когось або щось.

Гости́на, -и, *ж.*, *розм.* 1. Перебування в гостях; гостювання; відвідини. 2. *діал.* Страви й пиття, якими частують; бенкет. 3. *діал.* Гостя.

Го́тика[1], -и, *ж.* Художній стиль європейського пізнього середньовіччя, який найяскравіше виявився в архітектурі й характеризувався легкими гострокінцевими будівлями, стрімко спрямованими вгору, і численним оздобленням скульптурами, склом і витонченим різьбленням із каменю; оздоблення, виконані в цьому стилі.

Го́тика[2], -и, *ж.* Форма виродження картоплі.

Ґ

Ґонт, -у, *ч.* Покрівельний матеріал із тонких дощечок.

Д

Декорува́ти, -ую, -уєш, *недок.* і *док.*, *перех.* Художньо оформляти, прикрашати що-небудь.

Дендропа́рк, -у, *ч.* Великий парк для вирощування різних видів деревних і кущових рослин як місцевої флори, так і інших біогеографічних областей.

Дичина́, -и, *ж.* 1. Дикі птахи та звірі, на яких полюють і м'ясо яких використовують як їжу; м'ясо цих птахів, тварин. 2. *розм.* Глухе, запустіле місце; глушина; *заст.*, *зневажл.* Житель цих глухих, запустілих місць.

Діама́нти, -а, *ч.* 1. Дорогоцінний камінь — алмаз, штучно огранений і відшліфований; брильянт. 2. Вид дрібного друкарського шрифту.

Доконе́чний, -а, -е. Обов'язковий, неодмінний; неминучий; остаточний.

Домінува́ти, -ую, -уєш, *недок.*, *книжн.* Мати перевагу, панувати, бути основним; переважати.

Достові́рний, -а, -е. Який не викликає сумніву, точний.

Е

Еде́м, -у, *ч.*, *книжн.* 1. За біблійною легендою — місце блаженного існування Адама та Єви; рай. 2. *перен.* Місце, що характеризується винятковою красою і багатством природи; благодатний край.

Екзоти́зм, -у, *ч.* 1. Те саме, що **екзотика** — усе (природа, побут, культура й т. ін. віддалених країн), що є незвичайним для певної місцевості, що здається дивовижним, надто мальовничим. 2. *лінгв.* Слово чи вислів, що не є звичним, власт. певній мові.

Естети́чний, -а, -е. 1. Прикм. до **естетика** — наука про мистецтво, про форми прекрасного в художній творчості, у природі та суспільстві. 2. Пов'язаний із створенням, відтворенням і сприйняттям прекрасного в мистецтві та житті; викликаний прекрасним у житті чи мистецтві.

Ж

Жни́вний, -а, -е. Прикм. до **жнива** — пора збирання хлібних рослин; *перен.* Про час напруженої роботи де-небудь.

Жонглюва́ти, -юю, -юєш, *недок.* 1. Майстерно підкидати й ловити один або одночасно кілька предметів. 2. *перен.* Вправно, але й безвідповідально використовувати при висловлюванні певні поняття, слова тощо.

З

За́дбаний, -а, -е, *розм.* Доглянутий; опоряджений.

Зало́м, -у, *ч.* 1. Крутий, різкий поворот; крива, звивиста лінія, звивина; загнута частина чого-небудь. 2. Заглибина в чому-небудь, уступ (гори, скелі). 3. Виступ, карниз. 4. Місце в лісі, де лежить бурелом; дерева, повалені вітром, бурею. 5. *рідко.* Складка.

Запру́джений, -а, -е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запрудити** — 1. *перех.* Загороджувати, перекривати чим-небудь (річку, канал тощо). 2. *перех.*, *перен.* Заповнювати собою цілком, до краю якийсь простір, прохід тощо; *розм.* Заповнювати великою кількістю чого-небудь.

Зарі́ччя, -я, *с.* Місцевість за річкою.

Збалансо́ваний, -а, -е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збала**
відні рухи тілом.

Зело́, -а, *с.*, *заст.*, *поет.* Зелень: *Був вересень на по*
всяке зело пожовкло (за А. Свидницьким).

Знічéв'я, *присл.*, *розм.* 1. З нічого робити; з дурног
з того, ні з сього, без причини.

І

Іконоста́с, -а, *ч.* Стіна зі вставленими в неї ікона
вівтар від центральної частини.

Інкрусто́ваний, -а, -е. Дієпр. пас. мин. ч. до **інкрус**
предмета шматочки інших матеріалів для озд
уривки, цитати, рядки іншого твору.

К

Канделя́бр, -а, *ч.* Свічник для кількох свічок або е

Карколо́мно, присл. до **карколомний** — 1. Через
печний. 2. *перен.* Важкий, складний для викон
Те саме, що **надзвичайний.**

Кі́рха, -и, *ж.* Лютеранська церква.

Кліпме́йкер, -а, *ч.* Спеціаліст зі створення кліпів.

Ко́мин, -а, *ч.* 1. Передня (нижня) частина димох
матеріалу для виходу диму з печі, груби в по
над дахом якої-небудь будівлі; димар.

Кора́ловий, -а, -е. 1. Утворений із вапнистих відкл
во-червоний.

Маніпулятивний, -а, -е. Який впливає на кого
Масть, -і, *ж.* 1. Забарвлення волосяного покри
2. Один із чотирьох розрядів, на які поділя
Махровий, -а, -е. 1. Який має велику кількіст
мірою носієм певних негативних якостей.
волохатий (про тканину та вироби з неї).
Метушливий, -а, -е. 1. Який багато метуши
відсутність спокою, урівноваженості; безла
Мжичка, -и, *ж.* Дуже дрібні краплі води, які н
Морений, -а, -е. 1. Дієприкм. пас. теп. і мин
у спеціальному розчині, надаючи їй темног
кою. 2. Виснажений, знесилений, змучени
темного кольору, твердості та міцності.

Навідліг, *присл.* Розмахнувшись із силою; з р
Навшпиньки, *присл.* 1. з дієсл. *стати, підве*
2. з дієсл. *стояти* та дієсл. на позначення
пальців ніг.
Насельник, -а, *ч.*, *рідко*. Житель якої-небудь м
Усяка істота, що десь живе, існує.
Натомість. 1. *присл.* Замість чого-небудь. 2. *у з*
зате, однак.
Незлічений, -а, -е. Якого не обрахували, не зл
Незлічённий, -а, -е. Який складається з вели

Плагіа́т, -у, *ч.* Привласнення авторства на чужий т
відкриття, винахід чи раціоналізаторську проп
чужого твору без посилання на автора.

Пові́тка, -и, *ж.* 1. Господарське приміщення для
сільськогосподарського реманенту та різного
сонця, дощу тощо; накриття.

Порцеля́на, -и, *ж.* 1. Керамічна маса білого кольор
кого посуду, декоративних виробів, ізоляційни
декоративні вироби з такої маси.

Презента́бельний, -а, -е. Який вигідно відрізняється

Пурпуро́вий, -а, -е. Те саме, що **пурпурний** — пофа
речі); який має колір пурпуру; темно-червони
ком; багряний.

Р

Рахма́нний, -а, -е. Смирний, тихий; спокійної вда

Ренеса́нс, -у, *ч.* Період ідеологічного й культурно
слідок зародження капіталізму змінив середн
Узагалі розквіт, піднесення чого-небудь, що бу

Римéйк, -а, *ч.* Прагнення до відтворення минулог
кеті. 2. Випуск нової продукції з використанн
випуск товару (наприклад, перевидання книж

Ро́лер, -а, *ч.* Те саме, що **самокат** — *заст.* Назва вел
Першої світової та громадянської воєн.

Рубрика́ція, -ї, *ж.* Розподіл за рубриками.

Турúстський, -а, -е. Стос. до туриста, туристів
Тюхтíй, -я, *ч. розм.* Про вайлувату, неповорот

Узвíз, -возу, *ч.* Крутий підйом; вулиця, дорога
Умикнýти, -аю, -аєш. Викрадати дівчину, жін
Уряди́-годи́, *присл.* Зрідка, нечасто, деколи.

Халя́ва, -и, *ж.* 1. Верхня трубчаста частина чоб
на, розпутна чи скупа людина.
Хоро́ми, -омів і -ом, *мн.* 1. Великий розкішни
Про будинок, житло взагалі. 2. *діал.* Сіни.

Це́нзор, -а, *ч.* 1. У Стародавньому Римі — урядо
за надходженням податків тощо. 2. Урядов

Ча́ти, чат, *мн.* 1. Сторожовий загін війська; гру
несуть варту. 2. Перебування на варті в пев
Чебре́ць, -ю, *ч.* Дикоросла напівкущова медо
рожевими (іноді білими) квітками; викори
Чепурни́й, -а, -е. 1. Який характеризується чи
стежить за чистотою житла, за своїм зовні
Че́рвінь[1], -вені, *ж.* 1. Густа червоно-коричнева
добували зі спеціальної кольорової глини.

ЗМІС

Від авторів . . . . . .

ВСТУ

§ 1. Мова як засіб пізнання, впливу та головна
§ 2. *Розвиток мовлення.* Висловлення на диск
власної позиції . . . . . .

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛ

Морфологія. О

§ 3. Самостійні й службові частини мови, вигу
§ 4. Дієслово та його форми . . . . . .
§ 5. Розряди прислівників за значенням . . . .
§ 6. *Розвиток мовлення.* Усне повідомлення п
на основі різних джерел інформації . . . . . .
§ 7. Написання прислівників . . . . . .
§ 8. Сполучники сурядності та підрядності. Ро
сполучників, часток і співзвучних слів інших
§ 9. Написання ***не*** з різними частинами мови
§ 10. Уживання ***у/в, і/й, з/із/зі*** . . . . . .
§ 11. Граматичні помилки *(практично)* . . . .
§ 12. *Розвиток мовлення.* Есе . . . . . .

ЗМІСТ

§ 37–39. Обставина. Види обставин за знач
Порівняльний зворот . . . . . .
§ 40. *Розвиток мовлення.* Стислий письмо
з елементами опису місцевості в художньо
§ 41. Типи односкладних речень . . . . . .
§ 42–43. Означено-особові та неозначено-о
§ 44. *Розвиток мовлення.* Есе про винахід
§ 45. Узагальнено-особові речення . . . . .
§ 46. *Розвиток мовлення.* Конспект прочи
§ 47. Безособові речення. . . . . .
§ 48. Називні речення. . . . . .
§ 49. *Розвиток мовлення.* Усний твір-опис
спостережень і вражень у художньому сти
§ 50. Повні й неповні речення. Тире в непо
§ 51. *Розвиток мовлення.* План підготовки
в офіційно-діловому стилі *(письмово)* . . .
§ 52–53. Однорідні члени речення. . . . . .
§ 54–55. Розділові знаки між однорідними
§ 56. *Розвиток мовлення.* Есе на моральн
§ 57. Однорідні й неоднорідні означення. .
§ 58. *Розвиток мовлення.* Письмове повід
§ 59–60. Узагальнювальні слова в речення
§ 61. *Розвиток мовлення.* Письмовий твір